

1 JOHDANTO

Nykyajan yhteiskuntaa kuvataan murroksessa eläväksi postmoderniksi, riskien hallitsemaksi, traditioista vapautuneeksi, yksilöllistymistä korostavaksi, refleksiiviseksi informaatio- ja osaamisyhteiskunnaksi globalisaatiota unohtamatta (Ks. esim. Harding 1991; Beck 1992; Bauman 1993; Beck, Giddens & Lash 1995; Bauman 1996; Castells 1997; Wichterich 1998; Beck 1999; Ronkainen 1999; Castells 2000). Lisäksi puhutaan myös palvelu- ja itsepalveluyhteiskunnasta. Palvelusektori kukoistaa ja laajenee nopeammin ja voimakkaammin kuin mikään muu ala. Hoivatyöt luetaan osaksi palvelusektoria.

Wichterichin (1998) mukaan Yhdysvalloissa 72 prosenttia kaikista työpaikoista on palvelusektorilla, kun vastaava luku koko maailmassa on 46 prosenttia. Palvelujen maailma on kaikkialla ennen muuta naisten maailmaa. Voisiko se merkitä naisille suurta tilaisuutta? Vai sisältyykö siihen takaiskun mahdollisuuksia? (Ks. esim. Faludi 1992). Kaikista työssäkäyvistä naisista 79 prosenttia Euroopan Unionin alueella toimii palvelualoilla. Palvelumarkkinat ovat kehittyneet Euroopassa yhä enemmän työmarkkinoiden nais erityiseksi sektoriksi, eikä globalisaatio ole suinkaan murtanut sukupuolittumista työmarkkinoilla. (Wichterich 1998.)

Ammatit toimivat hämmästyttävän muuttumattomasti sukupuolten paikannäyttäjinä. Kun puhumme palveluammattien lisääntymisestä, emme voi ohittaa epätyypillisten työsuhteiden lisääntymistä. Epätyypillisuus onkin lähes tyypillistä, kun on kyse naisten työstä. Naiset ovat uusien joustavien työmuotojen uhreja, mutta nähtävissä on, että tulevaisuudessa osa miehistäkin joutuu seuraamaan naisia ”feminiinisille” työllistymispoluille (Wichterich 1998). Suomessa hyvin koulutetut, nuoret naiset ovat ajautuneet vuokra- ja pätkättöihin, osa-aikaisiin, määräaikaisiin ja muihin joustaviin työsuhteisiin. Naiset, joilla on pieniä lapsia, joutuvat sukkuloimaan yksityiselämän, koulutuksen ja työelämän vaativissa säikeissä. Keski-ikäisiä naisia kannustetaan ja ohjataan ottamaan enemmän hoivavastuuta vanhenevista vanhemmistaan. Naisten on edelleen huolehdittava läheisistään ja samalla yritettävä

luoda uraa. Keskustelu julkisesta ja yksityisestä hoivavastuusta on taas virinnyt mm. omaishoidon lainsäädäntöuudistusten kautta (Harju & Tossavainen 2004; Ylen aamu – TV:n uutiset 11.02.2004).

Nykyteknologia, virtuaalisuus ja verkot ovat tulleet osaksi hoivatyötä ja -koulutusta. Minua kiinnostaa, miksi hoitajan työ ei kuitenkaan ole ”seksikäs” ammatti. Ei, vaikka juhlapuheissa ja -teksteissä hoiva-, huolenpito ja hoitotyötä arvostetaan ja ylistetään, koulutusaika on kohtuullisen pitkä ja työ on tutkimusten sekä alalla toimivien mielestä erittäin antoisaa, haastavaa ja vaativaa. Hoitajat kohtaavat päivittäin työssään ruumiillisuuden, paljaan ihon koskettamisen, lähellä olemisen odotukset, tarpeiden tyydyttämisen, ihmisten yksinäisyyden ja kuolemanpelon. Kutsumustyö ja lähimmäisenrakkaus liitetään edelleen hoivaan ja huolenpitoon (Ks. esim. Paldanius 2002; Saarinen 2003, 83).

Kiinnostustani aiheeseen lisää oma koulutus- ja työtaustani. Koulutukseltani olen sosiaaliohjaaja ja toiminut kaksi vuotta kotipalvelussa vanhus- ja perhetyössä. Viimeiset kuusi vuotta olen tehnyt asiakas- ja ryhmänohjaustyötä työvoimatoimistossa. Työyhteisöni ovat aina olleet naisvaltaisia, mutta miesten johtamia. Olen useimmiten toiminut niin sanotuilla nais erityisillä aloilla. Kohtaan työssäni päivittäin ihmisiä, jotka joutuvat pohtimaan tulevaisuuden suunnitelmiaan. Monen aikuisen naisen haaveena on saada lähihoitajan tutkinto ja sitä kautta löytää paikkansa epävarmoilla ja muuttuvilla työmarkkinoilla.

Lukiessani naisista, naisten asemasta ja työstä kirjoitettuja tutkimuksia en voinut välttää löytämästä yhtäläisyyksiä tähän päivään ja sadan vuoden takaiseen. Alhainen työnarvostus ja palkkaus, naisvaltaisuus, ruumiillisuus, työn fyysinen ja henkinen kuormittavuus, joustavuus, uhrautuminen, kutsumus, pyyteettömyys, työn ja yksityiselämän yhteen sovittaminen kuuluvat edelleen naisten pääasiassa tekemään hoivatyöhön. Samat teemat toistuvat myös tutkimukseeni osallistuvien teksteissä.

Nykyisin hoitajilta vaaditaan uuden teknologian hallintaa niin työssä kuin koulutuksessakin. On esitetty, että hoitajakoulutuksen tulisi lähentyä insinööri-koulutusta teknologiaosaamisessa, jotta nykytekniikkaa voitaisiin hyödyntää entistä enemmän myös hoivatyössä. Toisaalta hoitotyönkoulutusta arvioidaan liian

teoreettiseksi ja kädentaidot ovat häviämässä. Tulevaisuuden hoivatyön vaatimukset ja osaamisluekkelo ovat laajoja ja yleviä (Metsämuuronen 2000; Voutilainen; Saranto; Peiponen & Mikkola 2001).

Kuvaan tutkielmassani naisten elämää hoivaajina, hoivakoulutuksen ja -työn historiaa, nykypäivää ja tulevaisuuden visioita. Pysin avaamaan tutkimustehtävääni mm. sukupuolijärjestelmän ja muiden naistutkimuksen teorioiden avulla. Näiden käsitteiden kytkenät hoivaan ja naisten elämään ovat tärkeitä työssäni. Vaikka tutkimukseni kannalta naisten kokemukset ovat keskeisiä, en halua niputtaa kokemuksia samanlaisuuden vyyhteen. Pysin näkemään sukupuolen erona ja moninaisuuksien tilana. Kriittinen, feministinen tiedonkäsitelmä ohjaa työtäni. Verkkopöppimisen ja teknologian tuleminen hoivan kentälle luovat jännitettä aiheeseeni.

Tavoitteeni on tulkita, miten tutkimukseeni osallistuvat naiset ovat kokeneet lähihoitajakoulutukseensa sisältyvän teknologian, joka perinteisesti on nähty miesten alueena. Uusi tekniikka ja teknologia sisällään eivät ole tutkimukseni kannalta olennaisia tai minua erityisesti kiinnostavia. Lähihoitajaopiskelijoiden kirjoitusten kautta yritän tulkita, ymmärtää ja kuvata, miten hoivan ja opiskelun reaali maailma ja verkkojen virtuaali maailma voivat kohdata. Miten opiskelijat paikantuvat hoivan ja teknologian maailmoihin? Tutkielmassani tulevien hoitajien opiskelukokemukset ja heidän antamat merkitykset verkossa oppimiselle ovat mielestäni tämän ajan selviytymistarinoita.

2 NAISTEN MAAILMOJA

”Nainen on olemassa toiselle: tämä läpi historian esiintynyt, myös nykypäivän yhteiskuntia luonnehtiva naisen olemisen rationaalisuus kiistää naiselta sen itsenäisyyden – oikeuden määrittellä omat päämäärät ja tavoitteet, oikeuden toimia niiden saavuttamiseksi – joka muutoin on inhimillisyyteen liitetty tunnusmerkki. Nykypäivän yhteiskunnassa, aivan kuten läpi koko historian naisen oleminen on olemista jollekin muulle kuin itselle. Naisen oleminen ei ensisijaisesti määräydy niistä persoonallisista lähtökohdista, jotka hänellä on subjektina: hänen olemisensa ei ensisijaisesti ole sitä, miksi hän sen itse tekee.” (Heinämaa & Saarinen 1983, 109.)

Toisella tarkoitetaan mitä tahansa yksilön itsensä ulkopuolista valtamekanismia, mitä tahansa sellaisten arvojen, merkitysten ja tulkinnan lähdettä, joka on muu kuin yksilö itse. Heinämaan ja Saarisen (1983, 10 – 11) mukaan naisia otteessaan pitävät valtarakenteet ja alistusmekanismit ovat keskeisiltä osiltaan tiedostamattomia ja kätkeytyjä, historian kautta kulttuuriimme juuttuneita. Myyttiset elementit hiovat naisen elämää vielä tänäkin päivänä. (ks. mm. Ahola 1999; Lehtinen 1999; Nykänen 1999.)

2.1 Onko hyvinvointivaltiolla naisystävälliset kasvot?

Useat naistutkijat kuvasivat Pohjoismaista hyvinvointivaltiota vielä 1980-luvulla naisystävälliseksi ja se miellettiin naisten liittolaiseksi mieluummin kuin naista alistavaksi, patriarkaaliseksi miesvallan linnakkeeksi (Ks. esim. Hernes 1987; Harding 1991; Anttonen, Henriksson & Nätkin 1994). Naisystävällinen valtio on utopia yhteiskunnasta, missä naiset voivat yhdistää ansiotyön, äitiyden ja hoivan

taloudellisesti ja sosiaalisesti kannattavaksi. Naisten toimijuus naisystävällisyyden luomisessa on keskeinen. Anttosen (1994, 206) mukaan hyvinvointivaltiolla on sekä maskuliiniset että feminiiniset kasvot. Sosiaalivakuutusvaltio edustaa maskuliinista sosiaalipolitiikan mallitapausta, kun taas sosiaalipalvelut yhdistetään naisiin ja hoivaan.

Pohjoismaissa on pitkät perinteet kahden elättäjän mallilla ja myös perheelliset naiset ovat osallistuneet ansiotyöhön varsinkin hyvinvointipalvelujen laajennuttua. Angloamerikkalainen feminismi on kyseenalaistanut hyvinvointivaltion naisystävällisyyden (Ks. esim. Pateman 1989). Anttosen mukaan nykytilanteessa mies-elättäjyyttä ja patriarkaalista hyvinvointivaltiota ei ole syytä siirtää museoon. Naisystävällinen valtio on utopia, mutta naiset tekevät sen itse ja se on nyt tärkeämpää kuin koskaan. (Anttonen 1994, 224.) Erilaiset historialliset, kulttuuriset, poliittiset, taloudelliset ja yhteiskunnalliset juonteet näkyvät hyvinvointivaltion naisystävällisyyden tulkinnoissa ja teorioissa.

Anttonen ja Sipilä (2000) pitävät hoiva- ja sosiaalipalveluja pohjoismaisen hyvinvointimallin ja julkisen vastuun ytimenä. Niillä on tähdätty sosiaaliseen ja alueelliseen tasa-arvoon. Ne ovat myös naisten ansiotyön ja korkean työllisyysasteen kulmakiviä. Kansainvälisessä sosiaalipolitiikan tutkimuksessa pohjoismainen sosiaalipolitiikka edustaa ajanmukaisinta mallia nimenomaan sukupuolten tasa-arvon ja naisten työmarkkinoille integroitumisen vuoksi (Esping-Andersen 1999). Hyvinvointivaltio ajautui kannattavuus-, tehokkuus-, rahoitus- ja legitimititeettikriisiin 1980-luvun lopulla. 1990-luvun alun taloudellinen lama sai aikaan massa-työttömyyden useimmissa Euroopan maissa (Anttonen 1994, 224). Sosiaalinen kriisi mobilisoi uusia vapaaehtoisia voimavaroja. Omaisten ja järjestöjen panoksen tueksi on luotu uusia järjestelyjä, omaisille omaishoidon tuki ja järjestöjen työllistämistehtävään yhdistelmätuki.

Kiinnostus yhdistelmätuen käyttöön on kasvanut, vaikka esimerkiksi työllistämiskauden lyhyys harmittaa niin järjestöjä kuin työttömiäkin (Laki Yhdistelmätuesta 1998; Kohti uutta työtä 2000). Työssäni työvoimatoimistossa tapaan naisia, jotka työllistetään osa- ja määräaikaiseen, avustavaan hoivatyöhön yhdistelmätuella. Tuen

suuruus työnantajalle on noin 950 euroa kuukaudessa. Tuesta työnantaja maksaa palkan lisäksi sivukulut, joten työntekijän bruttopalkaksi jää noin 700 euroa kuukaudessa. Työ on useimmiten osa-aikaista ja se kestää tavallisesti 6 – 12 kuukautta. Yhdistelmätuen käyttöä on kritisoitu juuri sen heikon vaikuttavuuden vuoksi. Tuella työllistettyjen taloudellinen asema ei parane työjakson aikana eikä sen jälkeenkään (Ks. esim. Kinnunen 1999).

Puutteita on myös omaishoidon tuen tasossa ja tukipalveluissa. Useat työvoimatoimistossa asioivat naiset, joiden omat lapset ovat jo maailmalla, pohtivat mahdollisuuttaan jäädä kotiin hoitamaan sairasta vanhempaansa, usein äitiään. Omaishoidon tuki ei kuitenkaan takaa riittävää taloudellista turvaa. Viimeaikaiset tapahtumat ovat nostaneet jälleen ajankohtaiseksi keskustelun hyvinvointivaltion naisystävällisyydestä. Pohjoismaiset hyvinvointivaltiot ovat ajautuneet 1990-luvulla monien haasteiden eteen, kuten ideologisten siirtymien, talouden kansainvälistymisen, laman, EU-jäsenyyden ja EMU -ratkaisujen. Laman myötä Suomea on koetellut korkea ja pitkään jatkunut työttömyys. EU:n jäsenmailleen asettamat taloudelliset kriteerit saivat aikaan suomalaisen hyvinvointivaltion syvän leikkauskuurin. Tasa-arvoistava hyvinvointivaltio on joutunut tiukkaan testiin. (Julkunen 1999, 79 – 100.) Lauri Ihalainen totesi Savon Sanomissa 26.03.04, että EU:n laajentumisen myötä naisten asema työmarkkinoilla heikkenee ja palkat laskevat. Ennuste koskee lähinnä naisvaltaisia palvelualoja.

Hyvinvointipalveluiden tulevaisuus on epäselvä. Julkusen (1999, 97 – 99) mukaan väestön ikääntyminen lisää sosiaali- ja terveyspalveluiden tarvetta ja hoitohenkilökunnan eläkkeelle siirtyminen työvoimantarvetta. Julkisen sektorin laajentuminen ei enää kuitenkaan ole todennäköistä, vaan odotukset kohdistetaan esimerkiksi hyvinvointipluralismiin (welfare-mix). Tämä tarkoittaa omaisten ja vapaaehtoisten lisääntyvää hoivavastuusta sekä vanhusten oman ostovoiman parantumista, joka suuntautuisi yksityiseen palvelutuotantoon. (Julkunen 1999, 97 – 99.)

Helena Saarikoski (2001, 27) toteaa, että hyvinvointivaltion purkamistendenssi luo kulttuurista tilausta omat tarpeensa kieltävälle hoivaajanaiselle ja hoivamarttyyriyden pyhittämiselle. Yhteiskunnan vastuulla olevaa hoivatyötä pyritään palauttamaan

naisten palkattoman kotityön piiriin. ”Kunnon naisen” edellytetään tuntevan vastuunsa perheen lasten, vanhusten, sairaiden ja vammaisten hoidosta.

Hyvinvointivaltion säilyttäminen nähdään mahdolliseksi työllisyyden vahvistamisen ja veronmaksajien lisäämisen avulla. Naiset ovat aiemminkin toimineet vaikeina aikoina työvoimareservinä ja tulleet yhteiskunnalle puskuriksi, kun heitä on tarvittu. Vaikka suomalaisia naisia ei ajeta kotiin työstä tai politiikasta, niin 2000-luvun valtiota on vaikeampi pitää yhtä naisystävällisenä, feminiinisenä tai naisten liittolaisena kuin kymmenen vuoden takaista yhteiskuntaa. Silloin naiset pyrkivät määrittämään valtion henkeä hoivan ja huolenpidon arvoon. Nyt hyvinvointivaltiota määritellään uudelleen tuottavan, investoivan, aktivoivan ja kannustavan suuntaan. Keskustelu hoivakriisistä ja -kuilusta on tyrehtynyt naistutkimuksessa, vaikka nyt siihen olisi todella aihetta. Toimeentulon turvaan puuttuminen on aina näkyvää ja herättää vastustusta, mutta hoiva tai palvelut voivat rapautua vaivihkaa ilman parlamentaarisia päätöksiä. (Julkunen 1999, 98 – 99.)

2.2 Sukupuolijärjestelmän näkyvyys

Sukupuolijärjestelmä on naisten ja miesten erillisiä sukupuolirooleja ylläpitävä ja tuottava taloudellisten, yhteiskunnallisten ja poliittisten rakenteiden järjestelmä. Sukupuolijärjestelmä on sosiaalinen konstruktio, joka vaikuttaa myös muiden sosiaalisten järjestelmien toimintaan ja päinvastoin. Sukupuolijärjestelmän käyttö yleistyivät 1980-luvulla hyvinvointivaltion naisystävällisyyden analysoimisessa. Se on monitasoinen käsite, joka on samanaikaisesti vaikuttamassa yhteiskunnan rakenteellisissa jaoissa, symbolisissa merkityksissä, sosiaalisissa verkostoissa ja yksilöllisessä identiteetissä. Naiset ja miehet tuottavat ja uusintavat sukupuolijärjestelmää itsessään, toisissaan sekä sosiaalisissa ja kulttuurisissa rakenteissa. Sukupuolijärjestelmä on tiettyyn aikaan, paikkaan, kulttuuriin ja yhteiskuntaan sidottu ja se on muuttuvainen. (Liljeström 1996, 128 – 130.)

Hirdman (1990, 190) erittelee sukupuolijärjestelmässä vallitsevia sukupuolten jakautumisen periaatteita. Dikotomian periaate määrittelee erillään pitämisen tabun. Maskuliinista ja feminiinistä ei tule sekoittaa toisiinsa. Hierarkian periaate määrittelee miehen normiksi ja naisen toiseksi. Sandra Harding (1986, 18) analysoi sukupuolijärjestelmää kolmella tasolla. Symbolinen taso pitää sisällään merkitykset, symbolit, normit, arvot, ajatusmallit ja käsitykset. Kysymys on tavasta, jolla kunkin yhteiskunnan symbolijärjestelmässä sukupuoli kuvataan. Puhutaan myös ideologisesta tasosta. Sosiaalisella tasolla kuvataan yhteiskunnan sukupuolen mukaista työn- ja vallanjakoa. Individualistisella tasolla on kysymys subjektiivisesta, yksilöllisestä sukupuoli-identiteetistä ja sukupuoleen sosiaalistumisesta.

Ero merkitsee sitä, että nainen ja naiseus on selvästi erotettavissa miehestä ja mieheydestä niin käytännöissä kuin ajatuksellisissakin rakenteissa. Hierarkkisuus merkitsee sitä, että mies tai mieheys on arvokkaampaa kuin nainen tai naiseus. Erillään pitäminen tapahtuu esimerkiksi rajaamalla koti naisten maailmaksi ja julkinen toiminta miesten maailmaksi. Miehillä ei ole soveliasta mennä naisten alueelle, sen sijaan naiset voivat mennä miesten alueelle. Tämä selittyy sillä, että mies on normi, jota naisenkin voi tavoitella. Mies ja miehisuus ovat kulttuurisesti arvokkaita, sen sijaan naisen alueelta kulttuurinen "hohto" puuttuu. (Rantalaiho 1994, 10 – 12.)

Feminismi asettaa yksilön ja tiedostamisprosessin keskeiseen asemaan. Tässä mielessä se on Kanniston (1997) mielestä ainoa todella emansipatorinen, vapauttava teoria/menetelmä. Feminismi pyrkii myös ravistelemaan rajusti totunnaisia käsitejärjestelmiämme. Erityisesti kaksijakoinen, dikotomioille rakentuva ajattelu-tapa on ollut feministien kiinnostuksen ja purkamisen kohteena. Feministien mukaan jo mainittujen jaotteluiden käyttäminen sortaa naisia, sillä sukupuolijärjestelmä on rakennettu niihin sisälle. Feministit myös uskovat, että sortava sukupuolijärjestelmä on kaikkien muiden sortavien käytäntöjen alkulähde. Jos halutaan purkaa hierarkioita ja sortavia käytäntöjä, on käytännöllisintä aloittaa purkaminen juuri sukupuolijärjestelmästä, tai ainakin kiinnittää siihen suurinta huomiota. (Kannisto 1997, 4 - 5.)

Kannisto toteaa: ”Selvää on, että me kannamme sukupuolijärjestelmää muodossa tai toisessa jatkuvasti mukanaamme, päämme sisällä, emmekä pääse siitä todennäköisesti koskaan täysin eroon. Asialle voi kuitenkin tehdä jotain: voi tiedostaa näitä rakenteita itsessään, ja pyrkiä sen jälkeen muuttamaan niitä. Muutos on aloitettava omasta itsestä – muuten mikään lopullinen muutos ei ole mahdollinen. Tätä tarkoittaa feminismin hokema: henkilökohtainen on poliittista.” (Kannisto 1997, 4 – 5.)

2.2.1 Eroista

Feminiinistä ja maskuliinista sekä naisen ja miehen eroa on pyritty selittämään, tuottamaan, ylläpitämään, korostamaan, häivyttämään ja poistamaan riippuen ajasta, paikasta ja siitä, kuka on puhuja ja mikä on hänen positionsa. Käsitteellä ero on feminismissä pitkä, monivaiheinen ja ambivalenttikin historia. Ero on aiheuttanut kiihkeitä käsitteellisiä jännitteitä feministiseen ajatteluun. Alkujaan 1700-luvulla ero merkitsi lähinnä sukupuolieroa, eroa miehen ja naisen välillä. Myöhemmin 1800-luvulla nainen nähtiin miestä moraalisesti ylempänä ja samalla ylistettiin naisen erilaisuutta ja varsinkin sitä, miten nainen erosi miehestä. Viime aikoina on käyty keskustelua eron kieltämisestä tai häivyttämisestä eron ylistämiseen ja korostamiseen. On kuitenkin hyvä muistaa, että nykyfeminismissäkin erilaiset käsitykset sukupuolierosta elävät rinnan. (Rojola 1996, 159.)

Miehissä valtakurssissa naisten ja miesten eroa määriteltiin vielä 1800 – luvulla pääasiassa lääketieteellisesti ja biologisesti. Naisen reproduktiivinen tehtävä muotoili naisellisuuden. Suvunjatkamisprosessissa mies määriteltiin aktiivisena ja alkuun panevana voimana, nainen – kohtu ja munasolu- puolestaan passiivisena ja vastaanottavana voimana. Tämän mallin mukaisesti tutkittiin sukupuolten välistä tehtäväjakoja myös henkisen elämän alueella. Erilaisesta tehtävästä hedelmöitymisprosessissa seurasi se, että nainen luontonsa mukaisesti toimi hiljaisuudessa ja hoiti lapsia kotona. Mies puolestaan olemuksensa ja luontonsa mukaisesti elätti, suojeli ja puolusti perhettään. Samasta syystä katsottiin, että naisen perusominaisuus oli luottamus mieheen eikä omaan itseensä, kuten miehellä. (Räisänen 1995, 136 – 138.)

Miehen ja naisen tehtävänjakoa perusteltiin myös ulkoisilla ruumiinrakenteellisilla eroilla. Nainen oli kaikessa suhteessa vähemmän kehittyneempi kuin mies. Naisen ruumis oli säännöllisesti hoikempi kuin miehen ruumis. Erot sukupuolten välillä olivat selvästi näkyvillä erilaisessa luusto- ja lihasrakenteessa, rasvakerroksen paksuudessa, ihon laadussa ja sukuelimissä. Mies ja miehuus asetettiin ihmisen mitaksi ja normiksi, johon naisen vähemmän kehittyneitä ruumiillisia ominaisuuksia verrattiin. Naisten luonnollisina ja synnynnäisinä luoteen ominaisuuksina pidettiin miestä suurempaa tunteellisuutta, epäloogisuutta, johdonmukaisuuden ja kestävyyspuutetta, turhamaisuutta, hellyyttä, rakkautta ja ominaisuutta ymmärtää inhimillistä elämää enemmän aisteilla, vaistonvaraisesti kuin järjellä. (mt. 136 – 138.)

Naisellisten ominaisuuksien avulla perusteltiin sitä, että naiset eivät sopineet tieteelliseen työhön, eivät jäseniksi johtokuntiin ja keskusteleviin kokouksiin eivätkä ylipäätään toimimaan julkisessa elämässä. Miehiset ominaisuudet olivat naisellisten ominaisuuksien vastakohtia. Miehillä ominaisia piirteitä olivat voimakkuus, arvokkuus, mietiskelevyys, harkinta, rohkeus, lujuus, päättelykyky, älykkyys ja ennen kaikkea järkevyyt. (Räisänen 1995, 138 – 139; ks. myös Butler 1990; Liljeström 1996, 118.)

Hirdman (1990) arvostelee sitä, miten "eroavuuksia" naisten ja miesten "rooleissa" selitetään historiallisesti, tradition muovaamina yleistyksinä. Kun viitataan eroihin taloudessa tai työmarkkinoilla ei puhuta vallasta vaan "erilaisuudesta". Vallitsee kehäpäättelmä, jolloin erilaisuudella selitetään erilaisuutta ja päättelyn tuloksena eriarvoisuus säilyy evoluutionomaisena, lähes automaattina. Sukupuolirooliteoriat kuuluvat tällaisiin selitysmalleihin. "Rooleilla" on siten biologisdeterministinen pohja. Sukupuolirooliteoriat välttävät vallasta puhumisen sukupuolten välisessä suhteessa. Ne jakavat käyttäytymisen mallit dualistisesti miesten ja naisten rooleihin, ja itse asiassa silloin vain vahvistavat stereotyyppioita. (Hirdman 1990.)

Feminismissä ero on keskeinen käsite siinä mielessä, että se liittyy olennaisesti myös muihin feminismin kannalta perustavanlaatuisiin käsitteisiin, kuten subjektiin, subjektiviteettiin, naisten alistamiseen, ruumiiseen ja seksuaalisuuteen. Sukupuolieron korostaminen on ollut reaktio eron häivyttämistä vastaan. Eron

teoreetikkojen lähtökohtana on ollut, että itse ero on ajateltava ja teorisoitava uudelleen. Keskeiseksi on noussut kysymys, onko mahdollista ajatella eroa ilman sama/eri tai subjekti/objekti -oppositioita, jolloin ero olisi ajateltavissa myös ilman hierarkioita, valtaa ja arvottamista. Olisiko mahdollista hajottaa eron tuottamat negatiiviset konnotaatiot? (Rojola 1996, 159, 169.)

Tyypillinen tapa tutkimuksessa ottaa sukupuoli huomioon on ollut naisten ja miesten keskinäinen vertailu. Esimerkiksi käyttäytymis- ja yhteiskuntatieteet ovat konstruoineet sukupuolta verraten naisia miehiin. Näin on tehty myös naistutkimuksessa, mutta erosta, sen keskeisyydestä ja tulkinnasta on oltu eri mieltä. Tasa-arvotutkimuksen kannalta kyse on erosta, joka on sosiaalisen oppimisen ja sukupuoliroolien tuottamaa. Ero nähdään näennäisenä ja se voidaan poistaa, kunhan lopetetaan sukupuolittaminen, joka uusintaa naisten ja miesten hierarkkista suhdetta. Gynosentrisen feminismin mielestä erossa on kyse essentiaalisista eroista, jotka kytkeytyvät naisen ruumiiseen, äitiyteen ja hoivaan. Eroista ei pidä päästä eroon, vaan naisten kokemisen tavan laadullinen erilaisuus on tehtävä näkyväksi ja arvostettavaksi. (Anttonen 1997, 32; Ronkainen 1999, 186.)

Jälkistrukturaalinen käänne tai postmoderni feministinen teoretisointi hylkää sukupuolen tarkastelemisen vain miesten ja naisten välisinä eroina ja kiinnittää huomioita naisiin ja naisten välisiin ja sisäisiin eroihin sekä naisen ja naiseuden representaation eroihin. Kritiikin taustalla on naiseuden kiinnittyminen samuuden diskurssiin, joka on unohtanut naisten erilaiset kulttuuriset tilat, kuten rodun, kansallisuuden, luokan, seksuaalisuuden jne. Sukupuolten välisten erojen kääntöpuolena tultiin tuottaneeksi naisten välinen samuus, jolle ei löydy muotoa ja perustetta. Lisäksi samuuden tuottamisen myötä tuotetaan myös naisten välisiä hierarkkisia erotteluja ja samalla naisten (toisten) toiseutta. Diskursiivisten käytäntöjen toistavuuden korostaminen pakotti huomaamaan, että jos sukupuolta rakennetaan vain naisen erona mieheen, toistetaan modernin dikotomisista kategorioista sen sijaan, että ne haastettaisiin. (Ronkainen 1999, 187.)

Mielenkiintoisen lisän keskusteluun eroista tuo Marjo Matikainen-Kallström toteamalla 21.03.04 Helsingin Sanomissa:

” Mä en ole feministi. Miehellä ja naisella on määrätyt biologiset erot, jotka on vain hyväksyttävä.” Ja hän jatkaa: *”Olen kahden lapsen äiti ja haluan näyttää lapsilleni, millaista on olla nainen. Kuljen minä hameessakin ja meillä leikitään myös prinsessaleikkejä.”*

Toimittaja Saska Snellman lähtee samaan leikkiin oudoksumalla edellä mainittuja lausuntoja ”naiselta, joka on pärjännyt loistavasti miesten aloilla miesten säännöillä”. Toimittaja kuvaa, että haastatteluhetkellä Matikainen-Kallströmillä ei ole meikkiä, kynsilakkaa eikä permanenttia. Ainoa myönnytys naisellisuudelle toimittajan mielestä on housunpunttien alta pilkistävät korkokengät. (Snellman 2004.) Mielestäni teksti tuottaa ja ylläpitää melkoisia stereotypioita ja niihin liittyviä negatiivisia konnotaatioita 2000-luvun naisesta.

2.2.2 Hierarkioista

Hierarkkisuuden periaate tarkoittaa Hirdmanin (1990, 78) mukaan sitä, että kaikissa tapauksissa mies ja mieheys on arvokkaampaa kuin nainen tai naiseus. Mies on abstraktin ihmisyyden perusmalli ja määrittelee normaalisuuden, johon nähden nainen ja naiseus on vajavuutta. Miehen ei juuri sovi tehdä kulttuuriseen naiseuteen kuuluvia tehtäviä. Sen sijaan on sallitumpaa naisen mennä miesten alueille, ja se selittyy sukupuolijärjestelmän toisesta periaatteesta: mies on normi ja ihmisyyden perusmalli, jota vajavaisetkin voivat tavoitella. Sukupuolijärjestelmän kokonaishierarkiassa naisten työt ja toiminta-areenat ovat vähemmän arvostettuja kuin miesten. (Rantalaiho 1994, 11 – 12.)

Miehet ovat yhteiskunnallisessa hierarkiassa korkeammalla. Valtaeroa kuvaa se, että naisten tyypilliset työt ja elämänpiiri ovat näkymättömiä tai vähemmän arvostettuja kuin miesten, ainakin mitä tulee rahan, valtaan ja kunniaan. (Ks. esim. Harding 1986; Liljeström 1986). Puhutaan myös maskuliinisesta paradigmasta, jonka osana

on naisten näkymättömyys. (Hirdman 1990). Yhteiskunta arvostaa myös enemmän miehistä kokemusmaailmaa (Ks. Härkönen 1996, 43 – 44).

Yhteiskunnassa vallitsevan yleisen hierarkian ohella hoito ja hoivatyössä on omat hierarkiansa. Hierarkian ylimmällä tasolla ovat lääkärit, sitten tulevat ylihoitajat, osastonhoitajat, kotipalvelunohjaajat, apulaisosastonhoitajat, vastaavat sairaanhoitajat, sairaanhoitajat, lähihoitajat, hoito- ja laitospulaiset ja muu avustava henkilöstö. Lisäksi ammattien sisään rakentuu hierarkioita. On vakituisia viranhaltijoita, pitkäaikaisia viransijaisia, määräaikaisia, työllistämistuella palkattuja, harjoittelijoita ja opiskelijoita. Hierarkian taso määräytyy palkkauksen, määräysvallan, työn vaativuuden ja vastuullisuuden, työsuhteen keston jne. mukaan. Täytyy muistaa, että myös naiset osallistuvat sukupuolijärjestelmän ja hierarkian ylläpitämiseen, kuten kappaleessa 2.2 olen todennut.

Kanniston (1997) mukaan feministit ja feminismit ovat pyrkineet luomaan teorioita, jotka eivät olisi sukupuolisokeita vaan sukupuoliherkkiä. Teorioita on pyritty luomaan naisten kokemuksesta lähtien – ei miestä mallina pitäen. (Ks. myös Matero 1996, 246, 265; Ronkainen 1999, 44; Ronkainen 2000, 255) Erityisesti 1990-luvun feminismissä on sen vuoksi kyseenalaistettu esimerkiksi tasa-arvon käsite. Mitä tasa-arvo merkitsee? Yleensä tasa-arvo käsitetään niin, että naisten tulisi saada samat oikeudet ja mahdollisuudet kuin miestenkin. Naisten pitää saada sama koulutus, sama palkka ja samat ylenemismahdollisuudet yhteiskunnan hierarkiassa. Vaatimuksissa on Kanniston mielestä yleensä paljon järkeä, mutta yleisesti ottaen tasa-arvon vaatimukseen sisältyy käsitys, että nainen/naisen kokemus on jotenkin vajaa ja siten tasa-arvon nimissä nainen on nostettava miehen asemaan. Naista on “korjattava” ehkäisymenetelmillä, ultrahuilla kuukautissiteillä, koulutuksella jne., jotta hän pystyisi samaan kuin mies. Tämä näkökulma ei kyseenalaista vallitsevia normeja eikä pura hierarkioita. Sen vuoksi on paljon ryhdytty puhumaan samanarvoisuudesta: olemme erilaisia, mutta samanarvoisia. (Kannisto 1997, 4 – 5.)

2.2.3 Vallat ja vallattomuudet

Connell (1993) toteaa, että valta on harvoin alastonta, täysin näkyvää. Sen sijaan valta on rakennettu monimutkaisten sosiaalisten rakenteiden sisään. Esimerkkeinä vallankäytöstä hän mainitsee resurssien sukupuolten välisen epätasa-arvoisen jakautumisen työpaikoilla, kotitalouksissa ja muissa instituutioissa. Naisten on ollut vaikeaa päästä tekemään päätöksiä resurssien jaosta. (Connell 1993.) Valta näyttäytyy sekä käytäntöinä että toiminnalle asetettuina ehtoina. Esimerkiksi perhepolitiikka ja hyvinvointivaltion ansiotyöhön sidottu sosiaaliturva tukevat naisen riippuvuutta miehen tuloista. Connell'in mukaan sukupuoli toteutuu työpaikoilla seuraavilla tavoilla: töiden jakona miesten ja naisten töihin, työn kontrollina, naisten ulossulkemisena urapoluilta, miesten keskinäisenä solidaarisuutena työnjaon ylläpitämiseksi sekä yksimielisyyden ylläpitona työnjaon, tuloerojen ja lastenhoidon olemassa olevan järjestyksen säilyttämisessä. (Connell 1993.)

Feministiset analyysit naisten sorrosta, riistosta, syrjinnästä ja marginalisoinnista liittyvät olennaisesti visioihin valtarakenteiden muuttamisesta ja murtamisesta – emansipaatiosta, vapautumisesta ja vallankumouksesta. Sorto ja alistaminen eivät ole keskeisesti kuuluneet suomalaisen naistutkimuksen sanastoon ja niitä pidetään osittain vanhentuneina ja 1960 – 1970 -lukujen feministisenä retoriikkana. Sorron ja alistamisen rinnalla käytetäänkin käsitteitä valtasuhde tai valtahierarkia. Sanavalinnasta huolimatta kyse on feministisistä tavoista käsitteellistää sitä valtaa, joka erottelee, syrjii, alistaa ja riistää naisia sukupuolen, seksuaalisuuden, luokan tai rodun perusteella. (Koivunen 1996, 77; Koivunen & Liljeström 1996, 35.)

Naisjärjestöt ovat korostaneet, että valtion ja yhteiskunnan tulee huolehtia siitä, että sukupuolten ”erilaisuus” ei aiheuta epätasa-arvoa. Suomessa tätä emansipaatiostrategiaa on nimitetty niin äitikansalaisuudeksi kuin feminiiniseksi yhteiskunta-politiikaksi. Taustalla on ajatus, että on olemassa erilaiset mies- ja naiskansalaisuuden toisiaan täydentävät ja samanarvoiset ulottuvuudet. Äitiydestä niin ammattina kuin henkisenä ominaisuutena, ”sosiaalisena ja eettisenä ominaisuutena, naisolemuksen luontaisena kykyinä hoivata, kasvattaa ja ymmärtää”, on näin tehty

väline naisten poliittiselle toimijuudelle. (Hernes 1987, 135 – 163; Anttonen 1994, 210 – 213; Koivunen 1996, 80.)

Rantalaiho (1994, 23) toteaa, että sivilisoiva agentti on vastuullinen toimija, joka puuttuu asioihin, saa aikaan uudistuksia ja parannuksia, esittäytyy sivistettäviään moraalisesti ylempänä ja samalla herättää vastarintaa. Tuula Gordon (1992) on puhunut kieltovallasta (power of prohibition) kasvatuksen, sosiaalistamisen ja ”moraalin kehityksen” säätelijöinä. Naisten laajin yhteiskunnallinen liike on ollut raittiusliike ja sen tuloksena kieltolaki. Yhteiskunnallisen äitiyden myötä ”naisten kieltovalta” vaikutti yleisemminkin.

Naisia on pidetty yksityiselämässä moraalinvartijoina ja esikuvina ja julkisuudessa normaalisuuden kontrolloijina ja tuottajina. Vaikka naiskansalaisuuden sisältö on myöhemmin muuttunut, vaikuttaa se edelleen ja värittää sukupuolten välistä suhdetta. Sen kohteena ovat myös toiset naiset usein naisten keskinäisessä hierarkiassa. Naisten ammattikuntien tehtävä hyvinvointivaltiossa on paitsi tuottaa hoivaa myös harjoittaa ”kieltovaltaa”. (Rantalaiho 1994, 23 – 24.) Naisten ”kieltovalta” on kohdistunut lähinnä puolisoon, toisiin naisiin, mutta myös tyttäriin.

Maija Vilkkumaan laulunsanat kuvaavat mielestäni hyvin hoivaavan, huolehtivan, kontrolloivan naisen, äidin ja tyttären tunteja.

”EI

Onnen keiju ole hyvä ja lennä hyvä ja lennä

Tee sun tait et äiti antaa mun mennä

antaa mun mennä

Mä haluaisin kun jokainen muu menee

on meri lämmin ja hiekka kuumenee

mä tiedän äidil on minusta huoli

mutta kurjaa on jos ulkopuoliseksi jää

Ja äidin silmät on sumeat jo
hän sanoo maailma on vaarojen karikko
se sama maailma siskosi vei
mä sanon viimeisen sanani ja se on ei

Vuodet vierii ja kun talo on raukee
ja äiti on raukee
tytär riuhtoo lukkoo mut se ei aukee
ei se ei aukee

Mikään ei tätä ikävää poista
hän on kohta jo kuusitoista
ja hän tietää ettei taita auta
hän huutaa: päästä mut ulos jumalauta

Mutta äidin silmät on sumeat jo...

Ja yönä erään heinäkuun
tytär herää pukeutuu
ikkunasta lähtee maailman pauhuun
toisessa huoneessa
äiti suussaansa tupakka
nukahtaa ja herää pian kauhuun
ja hän huutaa
tytärtään huutaa
mutta tytär on kaukana
lähellä kuuta

Ja äidin silmät on sumeat jo..."

2.3 Naisten maailmoja

Laman oloissa työmarkkinat ovat epävakautuneet ja puhutaan palkkatyöjärjestelmän särkymisestä. Työttömyys kohtaa yhä useampia ja se pitkittyy, samoin uusien ikäluokkien on entistä vaikeampaa saada jalansijaa työmarkkinoilla. Sukupuolinäkökulma koulutuksen ja työn suhteisiin on ajankohtainen useastakin syystä. Julkisen sektorin rooli työllistäjänä on olennaisesti muuttunut. Rekrytointi pysyy edelleen niukkana ja palkkatyölle etsitään vaihtoehtoja. Tämä koskettaa erityisesti koulutettuja naisia, joista valtaosa on perinteisesti sijoittunut kuntien ja valtion palvelukseen. (Ks. esim. Kasvio 1994; Julkunen 2002.)

Työmarkkinoiden hajautuminen ja eriytyminen näkyvät julkisen ja yksityisen, mutta myös sukupuolten välisen työnjaon suunnassa. Pätkätyöllä tarkoitetaan hyvin lyhyeksi ajaksi solmittua työsuhdetta, esimerkiksi päivän tai viikon mittaista. Varsinkin naisvaltaisilla aloilla yleistyi 1990-luvun Suomessa pätkätyösuhteiden ketjuttaminen: työsuhde uusitaan kerta toisensa jälkeen jopa vuodesta toiseen vain lyhyeksi aikaa kerrallaan. Oman ryhmänsä muodostavat ne, jotka lähtevät työhön kutsuttaessa, jopa muutaman tunnin aikajänteellä. Hoivatyön tekijät kuvaavat tilannetta ristiriitaiseksi. Puhelin voi soida aikaisin aamulla ja sinua pyydetään töihin tunnin varoitusajalla. Jos kieltäydyt vetoamalla lastenhoito-ongelmiin tai sovittuihin menoihin, seuraavalla kerralla voit jäädä ”soittoringin” ulkopuolelle. Eli jos haluaa päästä tekemään lyhyitäkin pätkätöitä, on oltava joustoa ja valmius lähteä töihin hyvin nopeasti.

Epätyypillinen työ keskittyy naisille ja merkitsee usein hyvinvointiriskiä. Tulot jäävät pienemmiksi, samoin ansiosidonnaiset etuudet, uranäkymiä ei juuri ole, ja työpaikkakoulutus jää vähemmälle. Määräaikaaisuuden takia pitkäjänteinen suunnittelu niin työn kuin yksityiselämän osalta on vaikeaa. Motivaatio- ja sitoutumisongelmat vaivaavat ja määräaikaisen työn tekijä joutuu jatkuvasti kamppailemaan työpaikasta. Mutta epätyypillinen työsuhde voi olla myös hyvinvointia lisäävä, mikäli se on yksilön vapaaehtoinen valinta, työntekijän elämän-

tilanteesta ja tarpeesta nouseva. Keskeistä on se, kenen ja millä ehdoilla epätyypillistä työtä tehdään.

Anneli Jäätteenmäki toteaa 08.03.03 naistenpäivänä pitämässään puheessa seuraavaa:

”Nyt taloudellisen tilanteen kiristyessä ja hyvinvointimme ollessa jälleen uhanalainen, niin naiset ovat ne, joiden selkänahasta ne riittämättömät voimavarat otetaan. Naisilla on sellainen olo, että juuri nyt meitä ollaan jälleen työntämässä takaisin hellan ääreen hoitamaan sairaat, lapset ja vanhukset, ne tehtävät, joista ennen yhteiskuntamme vastasi. Lamasta syntyi myös ns. kolmas sektori. Vapaaehtoisjärjestöt ottavat nykyään tehtäviä, joista vastuu kuului ennen yhteiskunnalle. Niin rakentava ajatus kuin kolmas sektori onkin, etenkin hoivatyön ammattilaisille, siihen sisältyy paljon suden kuoppia. Hoiva-alan ammattilainen huomaakin tekevänsä ilmaiseksi niitä töitä, joita ennen teki työkseen.”

(www.viestintasuunnittelupolicon.fi/anneli/linjanvetaja.htm.)

Poliittista retoriikkaa tai ei niin puheen teksti kuvaa hyvin tämän päivän naisten elämää palkallisina tai palkattomina hoivaajina.

Naiskuvan kahdentuminen tai jakautuminen seksittömään, puhtaaseen äitiin ja syntisen ja tautisen seksuaalisuuden taakkaa kantavaan huoraan on kulttuurissa elävää myyttistä ainesta. Kulttuurista puuttuu edelleen myönteinen aktiivisesti omaa seksuaalisuuttaan toteuttavan naisen esikuva tai malli. Tyttö- ja naiskulttuurissa on tarkoitus luoda kolmas naisen seksuaalisuuden kategoria, torjutun, poissuljetun huoran ja ylistämällä alistetun äitivaimon oheen: positiivisesti omasta naiseudestaan aktiivisesti nauttiva nainen, jonka naiseus ei olisi hänen seksiobjektiasemansa määrittelemä. Kahtia jakava ja kaiken kattava dikotomia on kuitenkin jo rakenteeltaan voimakas ajattelun malli, jonka käsitteellistä selkeyttä ja itseään oikeuttavuutta on vaikea vastustaa. (Saarikoski 2001, 122 – 124.) Samanlaisia puutteita ja vääristymiä on muillakin naisten toimijuuden alueilla.

Viime aikoina runsaasti julkisuutta saanut naisten seksikauppa ja siihen liittyvä lainsäädännön uudistustarve ovat tuoneet jälleen kipeän ongelman median kautta ihmisten tietoisuuteen (Ks. esim. Korhonen 2003, 145). Keskustelu ja toimenpiteet naisten aseman parantamiseksi ovat tärkeitä, mutta samalla ilmiö kuvastaa naisiin kohdistuvien jälkien ja merkkien pysyvyyttä. Miehen sukupuoli ikään kuin häviää ja siitä ei tarvitse puhua. Esimerkiksi tärkeissä nimityksissä, miehen sukupuolella ei ole merkitystä. Naisten kohdalla sukupuoli sen sijaan korostuu edelleen. Keskustelua ohjaa ja kuljettaa nimenomaan naisteema ja naisen sukupuoli. Puhutaan naispresidentistä, naispääministeristä, naispuheenjohtajasta, naisjohtajista yleensä jne. Samanlaista keskustelua ei miesten kohdalla tarvitse käydä. (Jaana Kuusipalon radiohaastattelu Yle Q 19.03.04.)

Naiset joutuvat jatkuvasti median ja keskustelun pyörykseen ja nimenomaan kielteisessä kontekstissa. Nopea vilkaisu iltapäivälehtiin kertoo karutonta kieltään. Otsikoissa ja teksteissä puhutaan naiskansanedustajien liian lyhyistä hameista, seksikkäistä naisnäyttelijöistä ja kokeista, naisten iästä ja ikärasismista (50-vuotias, uskoisitko?), naisministerin vallasta luopumisen vaikeudesta perheen eduksi, uraäidin itsekkyydestä jne. (Ilta- Sanomat 13. – 14.03.04) Naisiin kohdistetaan seksistisiä jälkiä ja yksityiselämän ja perheen ristipaineita. Nämä diskurssit tuottavat ja ylläpitävät naisille epäedullisia subjektipositioita ja representaatioita, joihin liittyviä jännitteitä ja merkityksiä on pyrittävä purkamaan (Korhonen 2003, 145 – 169).

2.3.1 Segregaatio koulutuksessa

Suomen perustuslain 6 §:ssä todetaan seuraavasti:

”Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.”

Tasa-arvolaki (Laki naisten ja miesten tasa-arvosta 8.8.1986/609) tähtää naisten ja miesten välisen tasa-arvon parantamiseen, kieltää sukupuoleen perustuvan välittömän

tai välillisen syrjinnän, parantaa naisten asemaa erityisesti työelämässä, helpottaa naisten ja miesten osalta työelämän ja perhe-elämän yhteensovittamista, kieltää syrjinnän työpaikka- ja koulutusilmoittelussa, antaa työelämässä syrjitylle oikeuden hakea hyvitystä, velvoittaa viranomaisia muuttamaan tasa-arvon estäviä olosuhteita, edellyttää samanlaisten koulutusmahdollisuuksien ja ammatillisten kehittymismahdollisuuksien järjestämistä naisille ja miehille sekä vaatii valtion ja kunnallisiin toimielimiin sekä nais- että miesjäseniä tasapuolisesti.

(www.minedu.fi/julkaisut/koulutus/2004/.)

Lainsäädännöstä ja muista pyrkimyksistä huolimatta Suomessa on edelleen vahvana jäykkä tasa-arvoideologia, jonka mukaan ihmisten erilaiset luokittelut sukupuolen, seksuaalisuuden, etnisen tai sosiaalisen taustan pohjalta katsotaan epätasa-arvoisiksi. Toisaalta jos näihin eroihin ei kiinnitetä huomiota tai ne yritetään häivyttää, niin ne saattavat muuntua itsestäänselvyyksiksi. Erojen tunnistaminen ja tunnustaminen auttavat niiden eriarvoistavan vaikutuksen eliminoinnissa. (Gordon & Lahelma 2003.)

Koulun käytännöissä opettajat ja oppilaat tuottavat ja ylläpitävät sukupuolitettuja määrityksiä vuorovaikutuksen, kielen ja ruumiillisuuden kautta. Sukupuolen merkitystä koulukontekstissa on tutkittu eri näkökulmista. Tutkimuksissa on saatu viitteitä, että tyttöihin liitetään ominaisuuksia, joita koulussa oppilailta odotetaan, mutta joita ei pidetä arvokkaina. Tyttöjä palkitaan kiltteydestä ja heidän menestymisensä nähdään ahkeroimisen tuloksena eikä lahjakkuutena. (Lampela & Lahelma 1996, 235.)

ESR -hankkeet ovat keskittyneet pääosin naisten motivoimiseen ja kouluttamiseen perinteisille miesten aloille tai naisten yrittäjyysvalmennukseen. Myös naisten mahdollisuuksiin edetä urallaan on jossain määrin kiinnitetty huomiota. Poikien ja miesten kouluttaminen perinteisille naisten aloille tai työn ja perhe-elämän yhteensovittaminen ovat ainakin työhallinnon toteuttamissa hankkeissa jääneet selvästi vähemmälle huomiolle. Muutosta työmarkkinoiden sukupuolen mukaisessa jakautumisessa on toki tapahtunut, vaikkakin varsin hitaasti.

Naiset ovatkin hieman helpommin hakeutuneet perinteisille miesten aloille kuin päinvastoin. Yksi syy tähän on varmasti se, että naiset voivat voittaa palkassa hakeutuessaan miesten ammatteihin, miehet sen sijaan häviävät hakeutuessaan naisten ammatteihin. Muutoksen hitautta selittää luonnollisesti myös se, että on kysymys varsin monimutkaisesta ilmiöstä. Segregaatioon vaikuttavat niin ihmisten asenteet ja tarjolla olevat roolimallit kuin yhteiskunnan ja työelämän rakenteetkin. Tästä ei kuitenkaan pitäisi tehdä sitä johtopäätöstä, että mitään ei voi tai kannata tehdä. Pienetkin askeleet vievät eteenpäin. (www.minedu.fi/julkaisut/koulutus/2004; Talli 2004.)

2.3.2 Segregaatio työmarkkinoilla

Naisten äänioikeutta ajanut ja suomalaisen naisliikkeen perustajajäseniin lukeutunut Lucina Hagman totesi reilut sata vuotta sitten:

”Nainen on vähitellen voittanut uusia kansalaisen oikeuksia, vähitellen uusia työaloja. Askeleen kerrassaan on hän päässyt osaa ottamaan julkisen elämän moninaisesti toimiin. Joka ainoa kerta kun parannuksia on haettu, on vastuksen puolelta ensin kuulunut: hullutuksia. Päättä ravistellen on ennustettu monenmoista onnettomuutta pyydetyn muutoksen seuraukseksi, sitten kun vastahakoisesti on asiaan myönnetty: mutta ajan kuluttua kun kaikki on käynyt sävyisästi ilman noita pelättyjä seurauksia, ei ole enää muistettukaan että oltiin ankarasti vastaan sitä muutosta.” (Lucina Hagman 1889, Naisten äänioikeudesta, 34.)

Miehet edustanevat kirjoituksessa ”vastuksen puolta”, samoin ”julkisen elämän moninaiset toimet” ovat olleet miesten aluetta.

Hagmanin kirjoitus kuvaa hyvin niin sadan vuoden kuin nykyajankin ilmiöitä. Naiset ovat toki vähitellen ylittäneet miehisen, julkisen maailman rajoja ja päässeet mm. johtotehtäviin, kansanedustajiksi, ministereiksi, pääministeriksi ja jopa presidentiksi. Usein kuitenkin tähän liittyy hämmästyttäviä piirteitä. Enää alueet eivät olekaan niin ylivoimaisia ja vaikutusvaltaisia. Esimerkiksi 1800-luvulla myyjän työ oli miesten

erityisaluetta. Palkkaus ja työnarvostus olivat kohtuulliset. Vähitellen naiset siirtyivät myyntitehtäviin ja samalla palkkaus ja työnarvostus alentuivat. Toisen maailman sodan aikana naiset osallistuivat niin maatalous- kuin tehdastöihinkin miesten ollessa rintamalla. Miesten saamaa palkkaa naiset eivät kuitenkaan ansainneet. Vastaavia esimerkkejä löytyy runsaasti niin työelämän, koulutuksen, tieteen, politiikan kuin taiteenkin kentältä.

Ammatit voidaan jakaa eriytyneisiin ammatteihin (91 – 100 prosenttia työntekijöistä samaa sukupuolta), tasa-ammattihin (naisten ja miesten osuus 40 – 60 prosenttia) ja vastakkaisen sukupuolen hallitsemiin ammatteihin (miehiä kolme ja naisia neljä prosenttia) (Kandolin 1997). Yli puolet kaikista työssä käyvistä naisista toimi 1990-luvulla sosiaali-, terveys-, toimisto- ja palvelualoilla. Lähihoitajan ammatti voidaan lukea eriytyneisiin ammatteihin. Naisia lähihoitajista on yli 90 prosenttia niin koulutuksessa kuin työssäkin. Pohjoismaisten työmarkkinoiden vahva jakautuminen miesten ja naisten aloihin ja ammatteihin juontaa juurensa 1900-luvun alun koulutuspolitiikkaan. Sukupuolijajattelu leimasi vaihetta, jolloin moderni koulutusjärjestelmä luotiin. Tyttöjen elämän päämääräksi ymmärrettiin perheenemännän työ. Naisten koulutuksen tuli tukea tätä tavoitetta. Siksi sairaanhoito, lastenhoito ja suur-taloudenhoito olivat erityisen sopivia koulutusaloja naisille.

Naistutkimus näkee segregaatian osana sukupuolijärjestelmää. Sukupuoli on keskeinen yhteiskuntaa konstruoiva tekijä. Työmarkkinoiden eriytymistä voidaan tarkastella myös sen mukaan, miten naiset ja miehet jakautuvat työvoimaan ja työvoiman ulkopuolelle hoitamaan omaa kotia ja lapsia. Oma kotia ja lapsia hoitavat puoliset vapauttavat toisen puolisoista täysimääräisesti työmarkkinoille. Kun työnjako toistuu sukupuolten välillä samalla tavalla, työnjako uusintaa naisiin ja miehiin kohdistuvia erilaisia odotuksia työmarkkinoilla.

Horisontaalinen ja vertikaalinen eriytyminen eriarvoistavat sukupuolia, sillä ne ylläpitävät rakenteellisia palkkaeroja naisten ja miesten välillä. Naisvaltaisia ammatteja arvostetaan tilastojen mukaan palkkauksellisesti vähemmän kuin miesvaltaisia, vaikka ammatit olisivat edellyttäneet haltijaltaan yhtä paljon koulutusta. Naisvaltaiset alat ja ammatit ovat aliarvostettuja ja alipalkattuja. Suomessakin sukupuolten väliset palkkaerot ovat selvät kaikilla koulutustasoilla. Naisten palkat ovat edelleen noin 80 prosenttia miesten palkoista ja miehille

maksetaan lähes kaikissa ammateissa enemmän kuin naisille. Käskemisestä maksetaan enemmän kuin ihmisistä huolehtimisesta. (Markkola 1990, 417 – 418; Talli 2004.)

3 HOIVA MUUTOKSESSA

3.1 Nykyhetken ja tulevaisuuden jäsentäminen menneisyydestä

Valitsemani menetelmät, aikaisemmat tutkimukset, teoreettiset taustat, käsitteet ja historiankuvaukset käyvät vuoropuhelua tutkimusaineistolta saamani tiedon kanssa. Valinnat eivät pyri tuottamaan ehdottomia totuuksia, mutta ne raamittavat sen tilan, jossa tutkimukseni liikkuu. Yleensä teoreettisen kehyksen ja taustan kytkeä vuoropuhelun aikaansaamiseksi aineiston kanssa on tavoiteltavaa. Menneisyyden kuvauksilla pyrin jäsentämään hoivatyötä ja naisten maailmoja nykyhetkeen. Valinnoilla paikannun ja sijoittaudun feministiseen epistemologiaan ja sitoudun tutkimukseni kannalta keskeisiin teoreettisiin viittauksiin. Näen naisten asemasta ja historiasta kirjoitetuissa teksteissä yhtäläisyyksiä tämän ajan ilmiöihin, vaikka monet asiat ovat muuttuneetkin.

Kansanedustaja Miina Sillanpää totesi 1920-luvulla:

”Koska nainen on perimmältä olemukseltaan äiti ja kotitalousolento, on hän sitä silloinkin, kun joutuu olosuhteen pakosta tekemään ansiotyötä kodin ulkopuolella. Koska näin on, naisen emansipoituminen voi tapahtua vain korottamalla äitiyttä ja vahvistamalla kotitalouden asemaa ja arvostusta yhteiskunnassa.”

Tätä varten myös naisten varsinainen toiminta-alue, kotitalous, oli julkistettava muuta työelämää vastaavaksi. Keskeistä oli tyttöjen identiteetin ja taitojen muovaaminen jo kansakoulussa oikeaa naisidentiteettiä vastaavaksi. Tytöt voivat tasavertaistua poikien kanssa saadessaan opetusta omilla aloillaan, kuten kodin- ja lastenhoidossa. (Sulkunen 1989, 114 - 115; Kuusipalo 1994, 160 – 161.)

Toisen maailman sodan aikana myös perheelliset naiset osallistuivat palkkatyöhön elättääkseen lapsensa ja itsensä. Sota-ajan poikkeuksellinen työnjako oli muuttanut käsityksiä miesten ja naisten töistä. Naiset alkoivat vaatia oikeutta yhdistää äitiys ja ansiotyö. Lisäksi yhteiskunta tarvitsi naisia teollisuuden ja palvelualojen palkkatyövoimaksi. Suomalaiset naiset eivät palanneet sodan jälkeen joukolla kotiäideiksi, kuten muualla Euroopassa. Naimisissa olevien naisten työssäkäynti yleistyi 1960-luvulla ja kaupunkilaisnaisista jo yli puolet kävi töissä. Kahden perheenelättäjänmalli nosti elintaso, mutta synnytti samalla lapsiperheissä ”naisten suuren pulman”. Tuohon aikaan korostettiin, että äiti on ainoa oikea lapsensa hoitaja. (Jaakkola, Pulma, Satka & Urponen 1994, 301 – 302.)

Palkkatyöläistyminen koski aluksi koko perhettä, niin miehiä, naisia kuin lapsiakin. Kansan sivistyksen ja työvoiman uusintamisen eduksi lapset katosivat tehdassaleista. Myös naisten kotiin jääminen lapsia hoitamaan nähtiin tavoiteltavana samoista syistä, mutta edelleen naimattomat ja perheettömät naiset hankkivat elantonsa palkkatyöstä. Suomessa naisten kotiin jääminen ei kuitenkaan koskaan toteutunut siinä määrin kuin esimerkiksi muissa Pohjoismaissa. Toisen maailmansodan jälkeen naimisissa olevat ja perheelliset naiset tulivat Suomessa yleisemmin ja useammin kuin muissa Pohjoismaissa kokopäiväisinä palkkatyöhön ja saivat tehtäväkseen ”kaksi vuoroa”, palkkatyön ja kotityön. (Kivimäki 1996.)

3.1.1 Piijat ja palvelijattaret

Suomen historiaa leimaa myöhäinen modernisoituminen, mikä on vaikuttanut naisen aseman muotoutumiseen. Agraariyhteiskunnassa naisen asema määrittyi ennen muuta suhteessa sukukollektiiviin, maaomaisuuteen ja asemaan talonpoikaistalouden hierarkiassa. Muualla Euroopassa porvarillinen ydinperhe perustui puolisoitten toisiaan täydentävyyteen, perheen yksityisyyteen ja naisen hoivarooliin kotona. Suomalaisessa agraariyhteiskunnassa kaikki osallistuivat tuottavaan työhön. Siitä huolimatta miesten ja naisten työn arvostuksessa on aina ollut eroja myös Suomessa. (Pylkkänen 1999, 26.)

Maaseudulta kaupunkiin lähteville naimattomille naisille piikominen oli useimmiten ensietappi, jolta ponnisteltiin uuteen elämään. Kun oli saatu kasaan ”Singerirahat”,

saatettiin ryhtyä ompelijoiksi tai hakeutua vapaina työläisinä tehtaiden palvelukseen. Valtaosa kaupunkeihin työn perässä muuttaneista naisista avioitui ja omistautui tätä kautta vaimon ja äidin tehtäviin. Tie tilattoman työstä palvelijattareksi oli tyypillisin elämänmalli 1800-luvun Suomessa. Vielä 1800 – 1900 vaihteessa piikat muodostivat niin absoluuttisesti kuin suhteellisestikin suurimman naistyöntekijäryhmän. (Sulkunen 1989, 20.)

Vuonna 1930 Suomessa oli 35000 palvelijattaria tai piikaa. Vaikka piikominen oli useimpien naisten läpikulkuammatti, josta joko avioituttiin tai siirryttiin muihin tehtäviin, oli palkollistie kuitenkin työläisnaisten pääväylä vapaaseen, itsenäiseen palkkatyöelämään. Ennen vapautumistaan piikat joutuivat käymään kovan koulun, jossa punnittiin heidän oppimiskykyään taloudenhoidossa sekä porvarillisen elämänmuodon, arvomaailman ja sosiaalisen hierarkian omaksumisessa. Kaikki vanha oli heitettävä pois ja opittava uusi toimintamalli, käyttäytymisestä, ruokailutottumuksista ja siivoustaidoista lähtien. (mt., 20 – 22.)

Paitsi työtehtäviltään, kaupunkilaispalvelija oli myös sosiaaliselta rooliltaan ja asemaltaan erilainen kuin vapaa tehdastyöläinen tai maalaispalkollinen. Hän sijoittui ”ei kenenkään” maastoon, mikä ei tarjonnut selkeää arvomaailmaa eikä vahvaa sosiaalista identiteettiä. Häneltä puuttui myös kiinteä ja luonteva vuorovaikutus oman sosiaaliryhmänsä muihin jäseniin. Samalla palvelijat jäivät myös isäntäväen maailman ja identiteetin ulottumattomiin. Heidän odotettiin omaksuvan yläluokkainen maailmankatsomus ja hierarkkinen asema sekä kunnioittavan niitä, mutta tämän tuli tapahtua nöyrästi, vaatimattomasti ja oma alamaisuus mielessä pitäen. Tasavertaisuuden tavoittelu palvelusperheen kanssa olisi ollut anteeksiantamatonta julkeutta. (mt., 25.)

Miina Sillanpää yhdessä muiden työläisnaisten kanssa perusti palvelijattariyhdistyksen, joka vähitellen pyrki parantamaan palvelijattarien asemaa emäntien ja julkisen sanan painostuksesta ja vastustuksesta huolimatta. Palvelijattarkysymys oli yhteydessä 1900-luvun alun yhteiskunnallis-taloudellisiin suuriin muutoksiin ja säätyporvariston sosiaalisen aseman, perhemuodon ja elämäntavan murenemiseen yhteiskunnallisten voimien puristuksessa. Tähän ongelmakenttään liittyi koko koti- ja perhejärjestelmä, samoin kuin sukupuoli-identiteetin ja yhteiskuntaluokkien välisen

työnjaon uudelleenmuotoutuminen. Nainen on usein jäänyt näkymättömäksi historiankirjoituksissa tai se näyttäytyy väärin tai toisena, miehen kautta. (Sulkunen 1989, 23 – 28; Pulma 2004.)

3.1.2 Hoiva-alan koulutuksen alkuvaiheet

Tyttöjen koulunkäynti vakiintui useimmissa Euroopan maissa 1920- ja 1930-luvuilla. Näistä ajoista alkaen puhutaan muodollisen tasa-arvon kaudesta koulutuksessa. Tyttöjen ammattikoulutus oli kuitenkin vähäisempää kuin poikien. Yhteiskunnassa oli alettu kiinnittää runsaasti huomiota taloudenhoitoon ja kotikulttuuriin. Niin porvarilliset kuin työväenliikkeen naisjärjestöt tukivat voimakkaasti naisten kotiroolia. (Aromaa 1990, 186 – 190.)

Tyttöjä naiseuteen ja äitiyteen emansipoiva linja alkoi jo kansakoulussa. 1930-luvulla perustettiin perheenemännän ja taloudenhoitajan ammattiin tähtääviä erillisiä oppilaitoksia, talous- ja emäntäkouluja, joissa voivat opiskella niin omien talouksiensa hoitajiksi valmentautuvat kuin kotiapulaiset ja muut kotitaloustyötä ammatikseen tekevät naiset. (Sulkunen 1989, 115.) Vielä 1900-luvun alussa naiset joutuivat hakemaan vapautusta sukupuolestaan hakiessaan yliopistoon tai valtion virkoihin. Suomalainen nainen sai yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden vuonna 1906, mutta yksilöoikeudet nainen sai vasta vuonna 1929 eli aviomies ei enää lain mukaan edustanut vaimoa.

Varsinkin työläistyttöjen koulutus painottui kotitalouden, käsitöiden ja perheenemännän tapojen opetteluun. Palkkatyö kodin ulkopuolella nähtiin välivaiheena. Puhuttiin kaksinaisesta ammattiopista: oppi perheenemännän uraa varten ja varmuuden vuoksi jonkinlainen koulutus siltä varalta, että perheura ei toteutunut tai perhe tarvitsi lisätuloja. (Aromaa 1990, 189.) Ammattitaidon sijasta monissa naisten töissä on vaadittu ns. naisellisia ominaisuuksia. Tämä perustuu ajatukseen, että naiset osaavat hoitaa tiettyjä asioita kuin luonnostaan. Kun hoitoalan koulutusta suunniteltiin 1900-luvun alussa, olivat lääkärit sitä mieltä, että naiset soveltuvat hyvin sairaanhoitajiksi. Naisia pidettiin sopivina, koska he ovat alistuvampia, tottelevaisempia ja ennen kaikkea halvempaa työvoimaa kuin miehet.

Samoin perustein naisten on katsottu soveltuvan toimistotyöhön. Työelämässä on useilla eri aloilla puhuttu naisten näppäristä sormista, kärsivällisyydestä, huolellisuudesta ja kyvystä sopeutua yksitoikkoihin ja toistuviin työtehtäviin. (Markkola 1990, 396 – 400.)

Vuonna 1931 Mannerheimin Lastensuojeluliitto ehdotti, että kodinhoitajatarlaitos tulisi perustaa. Ammatillinen kodinhoitajakoulutus käynnistettiin heti toisen maailman sodan jälkeen aluksi neljän, myöhemmin kahdeksan kuukauden kurssina. Kodinhoitajattarien tarkoituksena oli tarjota varattomien, monilapsisten perheiden äideille työvoima-apua ja valistusta kodin ja lasten hoidossa. Aluksi kodinhoitajan ammatti määriteltiin negaation kautta vertaamalla sitä jo yhteiskunnallistuneisiin naisammatteluihin.

Kodinhoitajattaren tehtävät määriteltiin seuraavasti:

”Kodinhoitajattaret eivät ole kotiapulaisia eivätkä sairaanhoitajattaria. He ovat kodinhoitoon pystyviä, lämminsydämissiä naisia, jotka työskentelevät kotien hyvinvoinnin säilyttämiseksi tarmolla ja työllä sen totuuden elähdyttäminä, että kansakunnan menestys ja suuruus riippuu kotiemme kunnosta ja hyvinvoinnista.” (Kodinhoitajattaren johtosääntö perusteluineen 1931, 1.)

Vuonna 1941 perustetulla Väestöliitolla oli tehtävänänsä turvata Suomen väestönkasvu, koska ideologia kansakunnan suuruudesta oli ajalle ominainen. Väestöliitossa kiinnitettiin huomiota äitiyshuoltoon ja lapsiperheiden aseman parantamiseen. Jo koululaisten mieliin kylvettiin kuva kuusilapsisesta perheestä. Paljon lapsia hankkiville perheille tarjottiin rahallista tukea. (Väestöliitto, ohjelma – säännöt 1941, 1942, 17 – 20.)

Väestöliiton oli ratkaistava kotien työvoimakysymys kouluttamalla vuodesta 1947 lähtien kotisisaria, ammattitaitoisia ja eteenpäin pyrkiviä naisia keskiluokan perheiden arvostetuiksi kotiapulaisiksi (Saarinen, Hänninen-Salmelin & Keränen 1987, 59). Näin kodinhoitotyötä tekivät kahdenlaisista koulutusta saaneet kotisisaret ja kodinhoitajattaret. Vähitellen kunnallinen kodinhoito laajeni myös vanhustyöhön ja

1960-luvulla 40 prosenttia kaikesta kodinhoitoavusta annettiin vanhuksille. (Jaakkola & al. 1994, 323.)

Kodinhoitajan ammatti katosi usean muun hoiva-ammattin kanssa 1990-luvun alun koulutuspoliittisessa uudistuksessa, jossa useita naisammatteja yhdistettiin lähihoitajaksi. Lähihoitajan koulutusta ja ammattia perusteltiin vanhojen ammattien kapea-alaisuudella. Kodinhoitajan ammatti ei loppuvuosinaan myöskään houkutellut opiskelijoita. Haluttiin laaja-alaisempia ammattikuvia. Kodinhoitajan ammatti kattoi lukemattoman määrän jokapäiväiseen elämään liittyviä tehtäviä, ja jonka työn piiriin ovat kuuluneet kaiken ikäiset, syntymästä kuolemaan. Siihen liittyivät kodin askareet, mutta myös ohjaus, tukeminen ja neuvonta. Vaikka asuminen on muuttunut, kodin teknologia kehittynyt, niin ruumiillisen hoivan tarve ei ole kadonnut. Merkitykset, jotka tehtäville annetaan ja samalla tekemisen tavat ovat toki muuttuneet ja niitä muutellaan ideologisella ohjailulla alati. (Tedre 1999.)

3.2 Hoivan nykyhetkessä

3.2.1 Vähitellen lähihoitajaksi

Kodinhoitajia koulutettiin Suomessa vuoteen 1992 asti. Syksyllä 1993 käynnistyi lähihoitajakoulutus, joka korvasi entiset kodin-, lasten-, päivä-, perus-, jalka-, hammas- ja kuntahoitajakoulutukset. Opiskelijat suorittavat sosiaali- ja terveysalan, kolmivuotisen koulutuksen eli lähihoitajan tutkinnon (120 opintoviikkoa). Sosiaali- ja terveysalan perustutkinnon tason määrittely perustuu Euroopan yhteisöjen jäsenvaltioiden päätökseen ammatillisen koulutuksen todistusten vertailtavuudesta (38/36, ETY) ja opetusministeriön päätökseen 25.03.98/55/330/97. Kolmivuotisen perustutkinnon suorittanut on pätevä sosiaali- ja terveysalan perustason hoito- ja hoivatyöhön, jossa edellytetään teoreettista tietoa ja monipuolista työvälineiden ja -menetelmien hallintaa. Teoriatietoa sovelletaan laajasti työtehtäviin hyvin erilaisissa

työympäristöissä. Työtehtävät ovat monipuolisia, vastuullisia, vaihtelevia ja vaativat itsenäisiä ratkaisuja. (Opetushallitus 1999, 16)

Tutkinto rekisteröidään terveydenhuoltohenkilöstön ammatinharjoittamislainsäädännön (L559/1994) ja terveydenhuollon oikeusturvakeskuksesta annetun asetuksen (1121/1992) mukaan. Lähihoitajan tutkinto muodostuu kolmesta kaikille yhteisestä ammatillisesta osasta ja yhdestä valinnaisesta koulutusohjelman mukaisesta osasta. Kaikille yhteiset opinnot ovat kasvun tukeminen ja ohjaus, hoito ja huolenpito sekä kuntoutumisen tukeminen. Valinnaiset osat ovat ensihoito, lasten ja nuorten hoito ja kasvatus, mielenterveys- ja päihdetyö, sairaanhoito ja huolenpito, vammaistyö, vanhustyö, asiakaspalvelu ja tietohallinta ja kuntoutus. (Opetushallitus 1999, 16.)

Lähihoitajat työskentelevät sosiaali- ja terveystieteiden perustason hoito- ja hoivatyössä. Työ on ihmisten tukemista ja auttamista elämän eri vaiheissa. Työssä tarvitaan taitoa työskennellä ihmisten kanssa ja heitä varten sekä valmiuksia toimia itsenäisesti ja moniammatillisen ryhmän jäsenenä. Laaja-alainen kasvatus-, hoito- ja huolenpito-taitojen perusosaaminen sekä kuntoutumisen tukeminen ovat osa lähihoitajan ammattitaitoa. Monikulttuurisuus ja kansainvälisyys yhdessä laadun ja taloudellisten näkökohtien kanssa ovat tämän päivän sosiaali- ja terveystieteiden toimintaa. (Opetushallitus 1999, 14 - 15.)

3.2.2 Lähihoitajaksi verkossa

Nykyisessä koulutuskeskustelussa e-oppimisesta on tullut suosittu iskusana. Tieto- ja viestintäteknikan tarjoamia uusia oppimismahdollisuuksia sisällytetään lähes kaikkeen koulutukseen. Kuitenkin on vielä hyvin vähän riippumatonta tutkimustietoa siitä, kuinka tietoverkkoja voidaan käyttää ihmisen osaamisen ja asiantuntijuuden kehityksen tukena. Vaikka virtuaalihankkeet tarjoavat uusia oppimismahdollisuuksia ja -ympäristöjä, liittyy niihin merkittäviä pedagogisia haasteita ja ongelmia. Uuteen tieto- ja viestintäteknikkaan nojautuvat oppimisympäristöt lupaavat johtaa oppimisen vallankumouksen vuosikymmenen. Tekniikan avulla uudet mahdollisuudet voidaan ulottaa kaikkiin toimintaympäristöihin, sekä kouluun että

sen ulkopuolelle. Toisaalta verkkoteknologian käyttöön liittyy olennaisia pedagogisia rajoituksia. (Hakkarainen 2001, 18 – 19.)

Rovaniemen terveys- ja sosiaalialan oppilaitos on ollut mukana vuosina 2000 – 2003 Tutamnet -hankkeessa (Tutkintotavoitteisen ammatillisen koulutuksen verkko-opiskeluhanke, virtuaalikoulu, liite 9), jonka tavoitteena on luoda kehittyvä toimintamalli tietoverkkoja hyödyntävästä tutkintoon valmistavasta ammatillisesta koulutuksesta Lapin lääniin. Tarkoitus on kehittää joustavia ja henkilökohtaisia ratkaisuja tukevia oppimisjärjestelyjä aikuisille. Verkko-opiskelu ei vapauta ajasta ja paikasta, vaan opiskelupaikka ja -aika siirtyvät vain enemmän ulos oppilaitoksesta ja opiskelijan määriteltäviksi. Lapissa tarvitaan ammattitaitoisia osaajia esimerkiksi matkailu- ja hoitoaloilla. Aikuisilla elämä on usein rakentunut omiin uriin ja tuonut monenlaisia sitoumuksia, jotka voivat olla esteenä opiskelulle. Opiskelijoilta saadun palautteen ja opettajien kokemusten perusteella on muokattu verkko-opiskelun tukimateriaalia opintoihin sopivaksi. (www.esrlomake.mol.fi.)

Lähihoitajaksi opiskelevien koulutus muodostuu etäopiskelusta verkossa, lähiopetuksesta oppilaitoksessa ja työssä oppimisesta alan työpaikoilla. Kaikkien opiskelumuotojen osuus on kolmasosa kokonaisuudesta. Opiskelijoilla on käytössään tietokone joko kotona tai oppilaitoksen tiloissa. Opintojen alussa opiskelijat saavat neljän viikon mittaisen atk-koulutuksen. Verkossa opiskellaan itsenäisesti, haetaan tietoa, tehdään tehtäviä ja palautetaan niitä opettajille verkon välityksellä. Opettajat antavat myös palautetta tehtävistä verkon kautta. Jokainen opiskelija tekee lisäksi henkilökohtaiset opiskelusuunnitelmat ja jokaista opintokokonaisuutta varten näyttösuunnitelmat verkossa. (www.esrlomake.mol.fi.)

Terminologia ja käsitteet verkosta oppimisympäristönä ovat vielä muuttuvia ja kehittyviä. Voidaan puhua mm. virtuaalisesta, Internet-pohjaisesta tai www-pohjaisesta oppimisympäristöstä. Manninen (2000, 29 - 40) käyttää termiä verkkopohjainen oppimisympäristö. Määritelmän mukaan verkkopohjainen oppimisympäristö on kokonaisuus, joka muodostuu pääasiassa hypertekstirakenteista, hypermediasta, linkeistä, keskustelualueista ja muista vuorovaikutuskanavista, erilaisista tietokannoista ja mahdollisesti vuorovaikutteisista, ohjelmoiduista sivuista ja tekstinkäsittelyohjelmista. Tella (1997) käyttää termiä verkkopohjainen opiskelu,

jolla hän viittaa opetukseen, opiskeluun ja oppimiseen, jota tuetaan tai jonka jokin osa perustuu Internetin kautta saataviin aineistoihin.

Aarnio, Enqvist ja Helenius (2002) puhuvat oppimisesta verkossa. Tällöin painottuu oppiminen, jota voi tapahtua erilaisissa toimintaympäristöissä, joista tietoverkko on yksi mahdollinen toimintaympäristö. Oppiminen verkossa sisältää jotkin oppimisen tavat, keinot ja osa-alueet eri tavalla kuin jossakin toisessa oppimisen toimintaympäristössä. Verkko oppimisympäristönä muuttaa ja laajentaa opiskelijoiden ja opettajien toimintakenttää ja informaation saatavuutta olennaisesti. Tähän sisältyy paljon mahdollisuuksia, mutta myös vakavasti pohdittavia vaaroja. Koski (1998) puhuu mm. tietotulvasta, tietoähkystä ja oikean valitsemisen tärkeydestä. Hänen mielestään tulevaisuuden oppimisessa korostuu valitsemaan oppiminen. Tähän liittyy arvo-osaamista, jotta ihminen ei lamaantuisi informaatiotulvan keskellä.

3.2.3 Hoivan ammateissa

Terveysten- ja sairaanhoidossa toimiva hoitaja on hoitoammatin harjoittaja. Hoitaminen tapahtuu ammatillisesti ja sille asetetaan toiset vaatimukset kuin hoitamiselle yksityisessä ihmissuhteessa. Kaikilla ammanteilla on Rädyn (1982) mukaan omat tunnusmerkkinsä. Ammatin on oltava tunnistettu eli selkiintynyt yhteiskunnalliselta merkitykseltään, tavoitteiltaan ja tehtäviltään, vastuultaan ja velvollisuuksiltaan. Hoitoammanteilla on lisäksi ominaisuuksia, piirteitä ja tunnuksia, joiden perusteella ne voidaan erottaa muista ammanteista. Ammatillinen toiminta edellyttää, että työntekijä kehittää ammatti-identiteetin ja liittyy ammattikuntansa jäseneksi. (Räty 1982.)

Kaikki hoitoammatit perustuvat huolenpitoon ja lähimmäisenrakkauteen, jotka ovat ammatillisuuden tunnusmerkkejä hoitoalalla (Ks. Paldanius 2002). Saarinen (2003, 83) toteaa, että kutsumusammanteista puhuttaessa useimmille tulevat mieleen toisaalta perinteisesti naisille sopivina pidetyt alat, hoiva-ammantit sekä kasvatuksen alaan liittyvät ammatit, ja toisaalta uskonnollista vakaumusta ”edellyttävät” ammatit.

1990-luvun resurssien niukkuus jätti jälkensä sosiaali- ja hoivapalveluihin. Taistelussa resursseista voimavarat suuntautuivat sinne, missä on vahvoja ammattikuntia, vahvoja asiakasryhmiä, subjektiivisia oikeuksia ja perusoikeuksien suojaa. Akuuttisairaanhoido ja päivähoito imivät resursseja. (Lehto & Blomster 2000.) Perushoiva ja marginaaliryhmien palvelut, kuten mielenterveyspalvelut ja päihdepalvelut joutuivat menettäjäiksi. Vanhusten kotipalvelun kattavuus koki myös kaventumista, kun kotipalvelua kohdennettiin mielenterveys- ja päihdekuntoutujille. Yleisesti ottaen palvelutasoa ylläpidettiin kiristynein työehdoin. Julkinen sektori nousi työkiireen ja työn koetun epävarmuuden kärkeen. (Lehto ym. 2000.)

Sosiaali- ja terveydenhuollon toimintaympäristössä muutoksen suuntana on viime vuosina ollut siirtyminen laitoshuollosta avopalveluihin. Sosiaali- ja terveydenhuollon peruspalvelut muodostavat tärkeän osan hoito- ja huolenpitotyöstä. Niitä tuotetaan laitosmuotoisina terveyskeskusten vuodeosastoilla, sairaaloissa ja vanhusten ja vammaisten laitoksissa. Avopalveluita tarjotaan kotona ja erilaisissa palvelutaloissa. Julkinen sektori tuottaa edelleen pääosan sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista. Sosiaali- ja terveystalitiikan tehtävänä on väestön sosiaalisen ja terveydellisen hyvinvoinnin turvaaminen ja edistäminen. Työtä ohjaavat keskeiset periaatteet ovat elämän ja ihmisarvon kunnioittaminen, itsemääräämisoikeus, oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo. (Opetushallitus 1999, 13 – 14.)

3.3 Hoivatyön visioita vuoteen 2030

Sosiaali- ja terveysalan ammattilaisen työhön vaikuttavat monet maailmanlaajuiset ja paikalliset tekijät, jotka muuttavat sitä toimintaympäristöä, jossa ammattilainen toimii. Väestön, erityisesti vanhusväestön, informaation, yhteyksien ja luonnonkulutuksen lisääntyminen sekä tekniikan ja informaatioteknologian kehitys, globalisoituminen ja kestävä kehityksen toteuttaminen vaikuttavat siihen, että ihminen, työ, työmarkkinat ja yhteiskunta muuttuvat. Kun sosiaali- ja terveysalan reunatekijät muuttuvat, muuttuu myös alan ammattilaisen työ. Ainakin sosiaali- ja terveysalan ammattilaisen olisi kyettävä mukautumaan muutoksiin, jotta hän pystyisi

vastaamaan niihin tarpeisiin, joita uudenlainen yhteiskunta luo. (Ks. esim. Opetushallitus 1999; Metsämuuronen 2000; Voutilainen ym. 2001.)

Yhteiskunnan jakaantuminen eri hyvinvointiluokkiin syvenee; väestö ikääntyy ja yhteiskunta muuttuu; epävarmuus ja paha olo lisääntyvät yhteiskunnassa. Erityinen muutos sosiaali- ja terveysalan työssä on ollut se, että laitoshoidosta on siirrytty yhä enemmän kodinomaiseen hoitoon. Yksityissektori ja voittoa tuottamattomien järjestöjen sekä säätiöiden muodostama kolmas sektori tulevat enemmän julkisen sektorin rinnalle ja asiakkaiden aktiivisuus lisääntyy. Ammattilaisen työ tulee sosiaali- ja terveysalalla psyykkisesti ja fyysisesti raskaammaksi, sillä erilaiset ongelmat ja sairaudet lisääntyvät ja pahenevat. Positiivisena piirteenä asiantuntijat näkivät tulevaisuudessa sen, että työtä riittää sosiaali- ja terveysalalla tulevaisuudessakin. (Metsämuuronen 2000.)

Voutilainen ym. (2001, 66) ennakoivat tulevaisuutta suotuisan ja kielteisen kehityksen poluilla. Suotuisan kehityksen mukaan lapset ovat yhteiskunnan keskiössä vuonna 2030. Lapset ovat täysivaltaisia kansalaisia vastuun jäädessä kuitenkin aikuisille. Lapsella on oikeus olla lapsi. Subjektiivinen oikeus päivähoidon muuttuu oikeudeksi vanhempiin. Yhteiskuntaa leimaa turvallisuus ja perheiden voimavaraisuus. Yhteiskunta tarjoaa nuorille positiivisia tulevaisuudennäkymiä, mahdollisuuksia nuorisokulttuuriin ja tilaisuuksia kokeilla erilaisia vaihtoehtoja koulutuksessa ja harrastuksissa.

Vuonna 2030 isyys on täysin yhdenvertaista vanhemmuutta, eikä äiti enää kannaa vastuuta perheen arkielämästä ja lasten kasvatuksesta yksin. 2000-luvun alun pirstoutunut vanhemmuus vahvistaa tarvetta luoda kokonaisvaltainen suhde lapseen (Ks. myös Rotkirch 2000). Työelämässä naiset ja miehet ovat samapalkkaisia. Miesten osaaminen hoivatyössä tunnustetaan. Työelämä joustaa perhe-elämän ehdoilla entistä enemmän. Perhekeskeisyys on suuri valtti työmarkkinoilla ja perhe- ja työelämän yhdistäminen mahdollistuu yksilöllisin ratkaisuin. Sosiaali- ja terveyspalvelut jakaantuvat tasaisesti niitä tarvitseville. Kielteisen kehityskulun malli ennakoi lähes päinvastaista kehityskulkua. (Voutilainen ym. 2001, 66 – 67.) Suotuisan kehityksen polku olisi kaunis ja tavoiteltava visio, mutta historia ja

nykyisyys osoittavat, että asiat muuttuvat hitaasti eivätkä aina suotuisaan tai toivottuun suuntaan.

3.3.1 Sosiaali- ja terveysalan tulevaisuus

Väestön ikääntymisen myötä syntyy kaksi aaltainen haaste: ensimmäisessä aallossa suuret ikäluokat siirtyvät eläkkeelle ja heidän mukanaan siirtyy työelämän piiristä suuri määrä tieto-taitoa. Suurten ikäluokkien siirryttyä eläkkeelle noin 40000 uutta työntekijää joudutaan kouluttamaan ja perehdyttämään tilalle. Suurten ikäluokkien tuoman ensimmäisen aallon haaste on ensisijaisesti koulutuksellinen haaste. Toinen aalto seuraa, kun suuret ikäluokat alkavat tarvita hoitoa ja hoivaa. (Metsämuuronen 2000.)

Yli 75-vuotiaiden määrä kasvaa kaksinkertaiseksi - jopa kolminkertaiseksi kunnasta riippuen - ja jokainen vanhus tarvitsee arvokkaan loppuelämän. Vanhuudesta johtuvien tai vanhuksille tyypillisten ongelmien, kuten demenciasairauksien, diabeteksen, reisiluun-kaulanmurtumien sekä pitkäaikaisen hoiva-avun tarpeen, määrä kasvaa voimakkaasti. Julkinen sektori ei välttämättä kykene vastaamaan kaikkiin sille asetettuihin vaatimuksiin. Yksityissektori ja kolmas sektori nostavat kapasiteettiaan, mutta todennäköisesti tilanteesta ei selvitä, ellei omaishoidon määrä tule ratkaisevasti lisääntymään. Laitoksissa hoidetaan jatkossa vain kaikkein vaativimmat tapaukset. (Metsämuuronen 2000.)

Yhteiskunnan lisäksi myös yksilöt muuttuvat. Perustarpeet ehkä pysyvät samanlaisina ajasta aikaan, mutta se, kuinka näitä tarpeita tyydytetään, muuttuu erilaiseksi. Ihminen muuttuu koulutuksen myötä, ja näyttää ilmeiseltä, että tietotason kohotessa asiakkaat osaavat vaatia ammattilaiselta parempaa osaamista ja palvelua. Yhteiskunta on muuttumassa yhä selvemmin tietoyhteiskunnaksi: informaation määrä ja sen käsittely lisääntyy olennaisesti, informaatioteknologia tulee alalle kuin alalle ja sen odotetaan helpottavan työn tekemistä. Toisaalta teknologian seurauksena osa työpaikoista häviää, mutta sosiaali- ja terveysalalla - jossa työ on ensisijaisesti ihmisenä olemista toisen hädässä - ihmistyö ei tule loppumaan. Työ muuttuu enenevässä määrin verkostoituvaksi, ja sosiaali- ja terveysala tullevat ainakin

lähentymään toisiaan, joskin niiden täydellinen yhdentyminen esimerkiksi "hyvinvointialaksi" lienee vielä kaukana tulevaisuudessa. (Metsämuuronen 2000; Julkunen 2002.)

Yleisesti ottaen sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset näkevät tulevaisuuden synkkänä, mutta toisaalta haasteellisena. Yhteiskunta muuttuu niin, että yhteiskunnan jakaantuminen eri hyvinvointiluokkiin syvenee, väestö ikääntyy, epävarmuus ja paha olo lisääntyvät yhteiskunnassa, tieto, tekniikka ja tietotekniikka lisääntyvät ja tuovat haasteita, kansainvälisyys lisääntyy, ekologiset uhkatekijät askarruttavat mieltä, yhteiskunnallinen aktiivisuus lisääntyy ja yhteistoiminta lisääntyy yhteiskunnassa. (Metsämuuronen 2000.) Hoitoalan koulutukseen on lisätty teknoologiaosaamiseen tähtäviä opintokokonaisuuksia ja samalla Terveystieteiden tutkimuskeskus moittii, että vastavalmistuneiden hoitajien käytännön taidot, kuten lääkelaskentaan ja -annosteluun liittyvät taidot, ovat heikentyneet. Kiireinen työtahti ja työpaikkakoulutuksen vähäisyys lisäävät ongelmia.

3.3.2 Sosiaali- ja terveystieteiden asiakkaat

Pohjoismainen ja suomalainen hyvinvointimalli ovat tarjonneet universaaleja sosiaali- ja terveystieteiden palveluja kaikille niitä tarvitseville. Laman myötä 1990-luvulla on käynnistynyt keskustelu palveluiden priorisoinnista. Kotipalvelun asiakaskunta muodostuu lähinnä vanhusväestöstä, vaikka myös lapset ja nuoret tarvitsevat entistä enemmän ammatillista tukea. Ikääntyneiden hoivapalvelujen tarve lisääntyy tulevaisuudessa entisestään. Dementiasta kärsivien määrä Suomessa oli vuonna 2000 noin 80000 ja vuonna 2030 heidän määränsä olisi jo 128000 henkilöä. Tulevaisuudessa eräs keskeinen haaste palvelujärjestelmälle ovat dementoituneet iäkkäät miehet, jotka ovat vailla hoivaavan naisen apua. (Viramo & Sulkava 2001, kuvio 2.)

Hoitotyön haasteeksi nousevat lapsiperheiden tarpeet ovat tulevaisuudessa pohjimmiltaan samanlaisia kuin tänäkin päivänä, vain niiden painotus ja vaativuusaste muuttunevat. Keskeistä on taistella syrjäytymistä vastaan ja turvata lasten ja nuorten terve kehitys. Syrjäytymiskehitys on yksi vakavimpia haasteita myös

terveydenhuollolle ja näin myös hoitotyölle. Perheiden monimuotoisuuden ymmärtäminen ja hyväksyminen tulee yhä tärkeämmäksi hoitotyössä. Monikulttuuriset perheet ovat jo nyt osa suomalaista yhteiskuntaa. (Voutilainen ym. 2001, 68 – 69.) Haasteet asettavat uusia vaatimuksia hoitotieteen, alan koulutuksen ja toimintakulttuurin kehittämiseksi. Haasteisiin vastaaminen edellyttää hoitotyötä tekevilta laajaa tietopohjaa ja taitoarsenaalia sekä toimintatapojen ja -menetelmien ennakkoluulotonta kehittämistä. (Metsämuuronen 2000.)

3.3.3 Sosiaali- ja terveysalan tulevaisuusosaaminen

Sosiaali- ja terveysala on yksi haasteellisimmista aloista yhteiskunnassamme. Alalla tehtävä työ on ihmisläheistä ja monipuolista, ja työtä tehdään monissa eri toimintaympäristöissä. Alaa vaivannut työttömyys on ennusteiden mukaan muuttumassa muutaman vuoden kuluessa työvoimapulaksi, eikä yhteiskunnan taloudellinen tila vähennä alan haasteita. Henkilöstön hyvä ammattitaito ja hyvinvointi ovat palveluiden laadun ja vaikuttavuuden perusedellytyksiä. Hyvä ammattitaito ehkäisee myös työuupumusta. Ammattitaidon ja osaamisen muutostarpeet johtuvat sosiaali- ja terveysalan työn, käytettävien työmenetelmien ja toimintaympäristön muutoksista. (Voutilainen ym. 2001, 142 – 143.)

Jari Metsämuuronen (2000) on kuvannut sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten osaamista seuraavan osaamistarveluokituksen mukaan: aito tulevaisuusosaaminen, potentiaalinen tulevaisuusosaaminen ja perusosaaminen. Tulevaisuusosaamiseksi luokiteltiin teknologia-, kansainvälisyys- ja yrittäjäosaaminen. Potentiaaliseksi tulevaisuuden osaamiseksi luokiteltiin yhteiskuntaosaaminen, itsepuolustustaito, projektityön osaaminen, vastuunotto, tiedonhankintataidot, yhteistyöosaaminen, aktiivisen muuttamisen osaaminen, itseohjautuvuuden osaaminen, innovatiivisen työotteiden osaaminen, vaikuttamisen osaaminen, johtamisosaaminen, sosiaalinen osaaminen, palveluosaaminen ja vaikeiden päätösten tekemisen osaaminen. Perusosaamiseksi luokiteltiin äänettömien ja pehmeiden taitojen hallinta, ihmisen kohtaamisen osaaminen, arvo-osaaminen ja eettinen osaaminen sekä oman persoonan käytön osaaminen.

Perinteinen osaaminen sosiaali- ja terveysalalla - "käden taidot" - ei saanut asiantuntijoiden mielipiteissä riittävää painoarvoa päästäkseen tulevaisuuden osaamistarpeiden listaan. Tämä saattaa heijastaa yhtäältä kvalifikaatioiden painotuksissa tapahtunutta muutosta. Taustalla voi toisaalta nähdä myös sitä, että "käden taidoilla" tarkoitettiin yksinkertaisia "temppejuja", jotka opitaan työtä tehdessä. Tulosta ei kuitenkaan voitane tulkita niin, että "käden taitoja" ei tarvittaisi tulevaisuudessa, vaan pikemminkin niin, että niiden painoarvo ensisijaisena osaamistarpeena tulisi vähenemään. Mikäli näin aidosti on, tämä saattaa tulevaisuudessa heijastua työelämään siten, että teknisten "temppejujen" opettamisesta vastuu siirtyy enenevässä määrin käytännön jaksoille ja työelämään. Tähän viittaa myös se, että asiantuntijat näkevät koulutuksen muuttuvan siten, että työharjoittelun merkitys lisääntyy ja toisaalta niin, että opiskelujaksot ja työkaksot tulevat vuorottelemaan ammattilaisen elämässä. (Metsämuuronen 2000; ks. myös Voutilainen ym. 2001.)

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Tutkimustehtävä ja lähestymistapa

Aluksi tarkoitukseni oli tutkia koulutuksen merkitystä naisten elämäntapaan. Naisen asema, elämänpolitiikka ja elämäntapa olivat keskeisiä lähestymistapojani. Aihettani olin ajatellut tutkia työvoimakoulutuksena järjestettävään lähihoitajakoulutukseen valittujen naisten kokemusten kautta. Luettuani kirjallisuutta huomasin, että aihetta on tutkittu runsaasti viime vuosina. Löysin heti parikin väitöskirjaa (Puhakka 1998; Kilpeläinen 2000), joiden tutkimusaiheet tulivat liian lähelle omaani. Muutenkin kiinnostukseni aiheeseen hälveni, enkä saanut siitä enää otetta.

Suunnitteluseminaarissa syksyllä 2002 ymmärsin, että minua kiinnostaakin, miten sukupuoli, ero ja hierarkiat näyttäytyvät hoivan ja teknologian maailmojen kohdatessa. Miten lähihoitajaksi voi opiskella verkon välityksellä? Aiheeseen sisältyy useita jännitteitä ja mielenkiintoisia säikeitä. Lähestyin aihettani ja kirjallisuutta uusin silmin. Huomasin hyvin pian, että olen jäljillä ja kiinnostukseni lisääntyi. Hoivan tutkimus tyrehtyi ja hiipui 1990-luvulle tultaessa, sen kiinnostavuus hälveni jostain syystä myös naistutkijoiden joukossa. Tutkimukseni kannalta verkko-opinnot ja siihen liittyvä teknologia eivät ole keskeisiä, vaan ne ovat sivupolkuja, joille poikkean tutkimusmatkallani.

Halusin selvittää lähihoitajaopiskelijoiden kokemuksia verkko-opinnoista osana lähihoitajakoulutusta, hoivaa ja ammattitaidon kehitysprosessia. Minua kiinnosti, miten naisten, hoivan, oppimisen ja teknologian maailmat voivat kohdata. Tutkimusasetelmaani olen sovittanut myös ruumiillisuuden, koska se tuntui aineiston analyysin perusteella luontevalta ja hoivaan olennaisesti kuuluvaksi. Myös sukupuolen näkyvyys hoivan diskursseissa sai osansa tutkimuksessani, vaikka sitä en alunpitäen aikonut tutkia. Jatkossa aiheeseen olisi mielenkiintoista paneutua enemmän.

Tutkimuskysymykseni olivat seuraavat:

- 1. Minkälaisia ovat opiskelijoiden käsitykset verkko-oppimisesta osana hoito- ja huolenpitoalan koulutusta?*
- 2. Minkälaisia ovat opiskelijoiden käsitykset koulutuksen aikaisista psyykkis-sosiaalisista opiskeluedellytyksistä (opiskeluilmapiiri, opiskelijan arvostus ja asema, muilta saatu sosiaalinen tuki, suhde tietotekniikkaan)?*
- 3. Miten opiskelijat arvioivat koulutuksen merkitystä ammattitaidon kehitysprosessiin?*

Tutkimusaiheeni lähestyn naistutkimuksen moninaisten teoreettisten kudemien kautta. Olen perehtynyt niin suomalaisten kuin kansainvälistenkin naistutkijoiden kirjalliseen tuotantoon useiden vuosien ajalta. Tutkimusaiheeni – hoivan ja teknologian jännitteiset maailmat – saavat mielestäni oikeuden juuri feminististen tietoteorioiden ja näkökulmien kautta.

Pyrin antamaan äänen tutkimukseeni osallistuville lähihoitajaopiskelijoille ja sitä kautta tutkimaan, tulkitsemaan, kuvaamaan ja analysoimaan heidän kirjoitustensa ja kielensä välittämiä kokemuksia. Tavoittelen sukupuolen näkemistä tutkimukseeni osallistuvien kokemuksia jäsentävänä ja samalla teoreettisena eron kategoriana. Olin aluksi ajatellut jättää ruumiillisuuden käsitteen vähemmälle huomiolle, mutta aineisto johdatteli minut hoivan, intiimiyden ja ruumiillisuuden tiloihin. Hoivan ja ruumiillisuuden kytkennät nousivat niin aineistoni kirjoituksista kuin lukemastani kirjallisuudesta, joten niitä en voinut ohittaa.

4.2 Tutkimushenkilöiden ja kirjallisen aineiston esittely

Vuoden 2002 keväällä aloitti 20 aikuisopiskelijaa lähihoitajaopintonsa Rovaniemen terveys- ja sosiaalialan oppilaitoksessa. Hakijoita koulutukseen oli 187. Valinta suoritettiin hakemusten, haastattelun ja soveltuvuustestin perusteella. Naisia koulutukseen valittiin 18 ja miehiä kaksi. Naisten (90 prosenttia) ja miesten (10 prosenttia) osuus vastaa yleensä hoitoalan työssä ja koulutuksessa olevien suhteellista määrää. Anoin marraskuussa 2002 oppilaitoksen rehtorilta tutkimuslupaa (liite 3), jonka sain joulukuussa 2002 (liite 4).

Ensi kerran tapasin opiskelijat alkuvuodesta 2003. Kerroin opiskelijoille avoimesti itsestäni (liite 5) ja tutkimukseni tavoitteista. Kovin suurta motivointia opiskelijat eivät tarvinneet. Kaikki halusivat osallistua tutkimukseeni ja antoivat kirjallisen suostumuksensa (liite 6) aineiston käyttämiseen pro gradu -tutkielmassani. Pyysin opiskelijoita kuvaamaan kirjallisesti kokemuksiaan verkossa oppimisesta, opiskeluedellytyksistään, saamastaan sosiaalisesta tuesta sekä arvioimaan ammatillista kehittymistään opintojen kuluessa (liite 7). Pyysin myös opiskelijoiden tutor-opettajaa kirjoittamaan vastaavista aiheista. Opiskelijat saivat kirjoittaa tekstit osana oppimistehtävää verkossa tai suoraan minulle. Opettaja ei arvioinut minulle kirjoitettuja tekstejä, vaikka ne olivat osa oppimistehtävää. En analysoi tutkielmassani opettajien ja kahden miesopiskelijan kirjoittamia tekstejä.

Aineiston sain toukokuussa 2003 ja tutkimukseeni osallistuvat olivat kirjoittaneet antaumuksella omakohtaisista kokemuksistaan. Tutkimusta varten käytössäni oleva kirjallinen aineisto koostuu taustatietojen keräämistä varten tekemästäni kyselylomakkeesta (liite 8), henkilökohtaisista opiskelu – ja kehityssuunnitelmista, hoidon ja huolenpidon näyttösuunnitelmista ja verkossa kirjoitetuista teksteistä. Aineiston tunnistena käytän seuraavia lyhenteitä: kyselylomake = K (16 kpl), henkilökohtainen opiskelu- ja kehityssuunnitelma = HOPS (6 kpl), hoidon ja huolenpidon näyttösuunnitelma = NS (7 kpl), verkkokirjoitus = VK (8 kpl). Tutkielmassani esiintyvät informanttien tekstiosuudet erottuvat muusta tekstistä kursivoituina sitaatteina. Sitaatin jälkeen suluissa näkyy tiedonantajalle antamani peitenimi, ikä ja mistä aineiston osasta tieto on saatu.

Kyselylomakkeilta keräsin tutkimukseeni osallistuvien taustatiedot, joista tarkemmin seuraavassa kappaleessa.

Opiskelijat ovat kotoisin Kemijärveltä, Rovaniemeltä, Rovaniemen maalaiskunnasta, Sallasta, Sodankylästä ja Utsjoelta. Iältään he ovat 31 – 48 -vuotiaita. Kaikki opintonsa aloittaneet ovat perheellisiä ja heillä on yhteensä 49 lasta. Puolella opiskelijoista on kolme tai neljä lasta. Opintojen alussa lasten iät vaihtelivat alle vuoden ikäisestä lähes kolmekymmppisiin. Yhteistä lähes kaikille on se, että he ovat saaneet ensimmäisen lapsensa nuorena, hieman alle tai vähän yli kaksikymmen vuotiaina.

Aikaisemmat koulutustaustat ovat hoito- tai palvelualaan liittyviä. Ammatiltaan he ovat päivähoitajia, perhepäivähoitajia, lastenhoitajia, laitoshuoltajia, kotiavustajia, keittiö- tai ravintolatyöntekijöitä. Joukossa on muutama ompelija sekä yksi rakennuspiirtäjä, metsuri ja levyseppähitsaaja. Neljällä ei ammatillista koulutusta ole lainkaan. Monet kuvaavatkin, että nuorena koulutus on jäänyt jotenkin kesken ja nyt sitä halutaan jatkaa. Työkokemusta hoiva- ja hoitotyöstä tai vähintään omien lasten hoitamisesta tai hoivatyötä sivuavasta työstä on melkein jokaisella. Voikin ajatella, että koulutukseen valitut ovat jo valmiiksi hoivaajia ja huolenpitäjiä, vain ammatillinen tutkinto on puuttunut tai se vaatii päivittämistä.

Tutkimukseeni osallistuvien lähihoitajakoulutus toteutetaan työvoimapoliittisena aikuiskoulutuksena (liite 1), joten se on taloudellisesti kannattavampaa kuin omaehtoinen opiskelu. Opiskelu on monimuotoista eli koulutukseen kuuluu lähiopetusta, työssä oppimista, näyttöjä ja verkossa oppimista (liite 2). Kaikkien edellä mainittujen opintojen osuus on noin yksi kolmasosa kokonaisuudesta. Kohtuulliset taloudelliset etuudet ja verkko-opiskelu mahdollistivat usean kohdalla koulutuksen aloittamisen. Tietotekniset valmiudet olivat kaikilla opintojen alussa täysin olemattomat tai vähäiset. Verkko-opiskelumahdollisuutta piti kuitenkin yli puolet koulutuksen aloittaneista erittäin merkittävänä etuna ja he ilmoittivat, että opintojen aloittaminen muuten ei olisi ollut mahdollista. Verkossa oppiminen ei ole sidottu aikaan ja paikkaan, tehtävät voi tehdä kotona verkossa, säästyy pitkiltä välimatkoilta

ja opiskeluaikataulun voi suunnitella itsenäisesti. Samalla voi ottaa huomioon perheen ja yksityiselämän tarpeet mahdollisimman hyvin.

Työvoimapolitiittiseen koulutukseen voidaan valita työttömiä tai työttömyysuhan alaisia työnhakijoita. Tutkimukseeni osallistuvien työttömyysjaksot ennen koulutuksen alkua vaihtelevat muutamasta kuukaudesta kolmeen vuoteen. Kaikki ovat tehneet viimeiset vuodet määräaikaista, osa-aikaista ja tilapäisiä töitä. Heidän työhistoriaansa voi kuvata limittäiseksi ja sirpaleiseksi. Epätyypilliset työsuhteet, työttömyys, kurssit, omien lasten hoitaminen ja työnhakeminen ovat vuorotelleet vuodesta toiseen. Suurimmalla osalla on ollut jo useamman vuoden haaveena päästä opiskelemaan lähihoitajaksi. Omaehtoinen opiskelu toisella paikkakunnalla ei useinkaan onnistu taloudellisten ja sosiaalisten syiden vuoksi. Aikaisemmista koulukokemuksista on aikaa ja opiskelu voi tuntua pelottavalta ja vaikealta, vaikka motivaatio olisikin korkea.

4.3 Tiedonkäsitys ja tutkimuksen metodologiset ratkaisut

Olin marraskuussa 2002 Suvi Ronkaisen ja Matti Kortteisen tutkimuksenteon prosessiluennoilla. Suvi Ronkainen korosti, että on olennaista pohtia, mitä tieto on, miten tiedonkäsitys muotoutuu ja reflektoida tietämäänsä tietoa. Johtopäätöksensä hän totesi: ” *On tärkeää tietää tietämisestään ja sen lisäksi argumentoida tietämänsä.* ” Tuolloin jäin miettimään, mitä hän sanoillaan oikeasti tarkoitti. Ronkainen puhui kriittisen tiedonkäsityksen merkityksistä ja perinteisen valtavirtatieteen purkamis- ja uudelleen rakentamisprojekteista. Tein hänelle valitsemastani väitöskirjasta (Paldanius 2002) tiedollisen reflektion, jossa väitöskirja ja sen sisältämä tiedonkäsitys ja epistemologia olivat tutkimuksen kohteena. Tämä olikin mielenkiintoinen prosessi, joka johdatteli minua entistä enemmän naistutkimuksen tuottamiin teorian ja tiedonkäsityksen maailmoihin. Pysin lukemaan väitöskirjan toisin ja ”vastakarvaan” (Ronkainen 1999, 15 – 16).

Olen nyt oman tutkimusprosessini keskellä viimeistä hiustupsua myöten. Muutin tammikuussa 2004 Rovaniemeltä Karkkilaan. Ohjaajaltani olen saanut sähköpostin ja puhelimen kautta palautetta ja hyviä ajatuksia. Olen levitellyt pienen vuokratuotteen täyteen kymmeniä kirjoja ja tutkimushenkilöiden kirjoittamia tekstejä analysointia varten. Uskon, että ymmärrän nyt hieman paremmin, mitä Suvi Ronkainen halusi viestiä tiedonkäsityksestä ja tutkimuksenteosta. Täytyy tunnustaa, että olen kulkenut pitkän tien, ennen kuin olen aidosti alkanut pohtia omaa tieteellistä tiedonkäsitystäni, purkamaan sitä ja löytämään vaihtoehtoja tietämistä. Luettuani kymmeniä ja taas kymmeniä naisten kirjoittamia feministisiä tutkimuksia ja teoksia on ” hukassa tai piilossa” ollut tietämiseni löytymässä.

Anu Koivunen ja Marianne Liljeström (1996, 13 – 14) ovat luonnehtineet feminististä tutkimusta jatkuvaksi purkamis- ja rakentamisprojektiksi, ”ulkopuolisuuden” ja ”sisäpuolisuuden” välisten jännitteiden kautta eteneväksi projektiksi. Suhde ulospäin on merkinnyt miehisen valtavirtatieteen (malestream, mainstream, ukonvirta) totuuteen ja yhteiskunnassa vallitseviin ajattelutapoihin ja valtarakenteisiin liittyvää de- ja rekonstruktiota. (Ks. myös Setälä 1988, 8 – 11; Tuohimaa 2001, 155 – 156.) Sisäisessä keskustelussa on taas purettu ”ulospäin” suuntautuneen kritiikin lähtökohtia ja rakennettu dialogia emansipatoristen visioiden sisällöstä.

Anneli Anttonen (1997, 26) tiivistää metaforisesti:

”Feminismi purkaa valtavirran teoreettisia rakennuksia ja pystyttää tilalle uusia, mutta nämäkin joutuvat kriittiseen testiin ja sitä kautta jälleen purkutyön kohteeksi. Kriittistä syntyy jälleen uusia ja uusia rakennelmia. Purkamis- ja rakentamisprojekti etenee spiraalimaisesti tai kerrostuen. Siinä voidaan tunnistaa tiettyjä selkeitä murtuma- tai katkosvaiheita, mutta myös tiettyä jatkuvuutta.”

Feministinen, kriittinen tietoteoria on pyrkinyt purkamaan perinteisiä mieskeskeisiä tietokäsityksiä ja rakentamaan uusia tiloja tiedolle ja tietämiselle. Suvi Ronkainen (2000, 161 – 186) tulkitsee ja reflektoi ansiokkaasti Sandra Hardingin ajatuksia ja näkemyksiä tieteestä ja tieteellisyydestä. Tieteellinen tieto on saanut vuosisatojen

saatossa lähes korvaamattoman aseman niin tiedeyhteisöissä kuin arkiajattelussakin. Tiedon totuuteen ja objektiivisuuteen on uskottu aika kriitikittömästi. Tieteellinen tieto on ollut miesten tuottamaa totuutta. Harding irrottautuu klassisesta tietokäsityksestä, jonka mukaan tieto on tosi uskomus. Koska kaikki tieto rakentuu aina systemaattiselle tietämättömyydelle, on tietojen ja kokemusten rikkaus tietämisen resurssi. Tiedon tuotanto, joka perustuu vain yhdenlaiseen kokemukseen, ei voi koskaan tietää tietämättömyyttään. Tärkeää on myös tietää tietävänsä vähemmän väärin tai valheellisesti. (Ronkainen 2000, 175.)

Harding haastaa objektiivisuuden käsitteen uudelleen määriteltäväksi. Tärkeää on objektiivisuuden ja arvoneutraaliuden kytkyn purkaminen. Objektiivisuus arvoneutraalina on Hardingin käsitteistössä heikkoa objektiivisuutta. Harding toteaa:

”Mitä objektiivisempänä tiede itsensä esittelee, sitä seksistisempi, rasistisempi ja luokkaperustaisempi se oikeastaan on!”

Hän perustelee väitteensä tieteen yhteisöllisyydellä sekä tiedon ja kokemuksen yhteydellä. Kaikki tieto on Hardingin mukaan aina sosiaalisesti sijoittunutta ja hankittu tietynlaisen kokemusmaailman kautta. Kokemuksella on tietynlainen toiminnallinen suhde maailmaan, johon sisältyvät myös puhe- ja metaforisointitavat sekä tietyt intressit. Vahvaan objektiivisuuteen Harding liittää vaiennettujen äänten kautta esiin tulleet tieteen vääristymät ja itsestäänselvydet. Vahva objektiivisuus merkitsee vankkaa refleksiivisyyttä, tietämistään tietämistä ja tiedon perustelemista. (Ronkainen 2000, 170 – 172.)

Ajatus tietäjän vastuusta ja paikantuneisuudesta sekä siitä, että tieto on vain yksi ”tietävä” instituutio, on Hardingille keskeisempää kuin totuuskeskustelu. Ronkainen (2000, 175) nimeää Sandra Hardingin kehittämän epistemologian sijoittautumisen ja sitoutumisen epistemologiaksi juuri tietoteorian kytkennöillä arvosidonnaiseen objektiivisuuteen ja sijoittumiseen sosiaalisiin paikkoihin. Sijoittautumisen ja sitoutumisen tietoteoria tarjoaa mahdollisuuden vastuulliseen tietoon/tietämiseen ja esittelee sosiaalisen sijoittuneisuuden tiedon resurssiksi.

Varsinkin sijoittautumisen ja sitoutumisen tietoteoria auttoivat minua hahmottamaan omaa asemaani tutkielman tekijänä (Vrt. paikantuminen, Koivunen & Liljeström 1996, 287 – 290). Tiedostan asemani tutkijana ja pyrin arvostamaan ja kunnioittamaan hyödyntämiäni aikaisempien tutkijoiden töitä, tutkimushenkilöiden antamaa informaatiota ja tieteelliseltä tutkimukselta edellytettävää tieteellisyyden, kriittisyyden ja eettisyyden vaatimusta. Subjektiiiviset kokemukseni välittyvät työhöni ja peilaan niitä tutkimushenkilöiden kokemuksiin.

Löydän useita yhtäläisyyksiä omasta ja tutkimukseeni osallistuvien naisten elämästä. Naiseus, teiniäitiys, vaimous, ikä, lappilaisuus, sosiaalialan koulutus- ja työtausta, aikuisopiskelu, työttömyyden kokemukset sekä koulutuksen, työn ja yksityiselämän yhteen sovittelu edustavat taustojemme yhtäläisyyksiä. Tästä huolimatta näen eromme ja erilaisuutemme ja huomioin ne tietäjänä. Tietäjänä en ole identiteettini ja sosiaalisen paikkani determinoima. Pyrin vaihtamaan paikkoja, sijoittumaan sosiaalisesti toisin ja sitä kautta refleктоimaan tietämistäni.

Sandra Hardingin (1998, 154) sanoin:

”Sijoittautuminen antaa mahdollisuuden kysyä uusia, toisenlaisia kysymyksiä, suhtautua maailmaan toisin ja sitä kautta myös tunnistaa oman sosiaalisen kokemuksensa ja paikallisen tietokäsityksensä rajallisuus.”
Ronkainen (2000, 177). toteaa: *”Sijoittautuminen ei ole validioinnin menetelmä.”*

Aineiston analyysitapani on laadullista sisällön analyysiä, jonka taustalla on feministinen, kriittinen ja hermeneuttinen tiedonkäsitys. Hermeneuttisessa ajattelussa tulkinta on keskeisellä sijalla ja ymmärtämisellä tarkoitetaan ilmiöiden merkityksen oivaltamista. Tulkinta on prosessi, jossa tutkijan oma näkemys ja uudet tutkimusaineistosta esiin nousevat yksityiskohdat ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Tarkoitukseni on ymmärtää aineiston puhetta. En pyri erottelemaan analyysia ja tulkintaa, vaan teen jatkuvasti tulkintoja, jotka ohjaavat analyysia. Laadullisen sisällön analyysin periaatteiden mukaan olen luokitellut aineistoni vastaamaan tutkimuskysymyksiäni. Luokittelun perusteella olen nimennyt tutkimustulokset oppimisen, hoivan ja teknologian maailmojen alle.

Koska tutkimusmenetelmäni on laadullinen sisällön analyysi ja tutkimushenkilöitä vähän, voi tämä olla tieteellisen yleistämisen näkökulmasta ongelmallista, mutta tavoitteeni ei ole suurien, yleistettävissä olevien tulosten tai tosiuskomusten tuottaminen, vaan pikemminkin tiettyjen ilmiöiden etsiminen ja niiden kuvaaminen. Olennaista on löytää kirjoittajien ajattelu – tai suhtautumistapa, merkitys, asenne tai diskurssi, joka voi toistua useissa teksteissä tai jäädä ainutkertaiseksi. Suhtautumis- ja ajattelutavat ovat kuitenkin luonteeltaan sosiaalisia ja kulttuurisia, eivät suinkaan ainoastaan yhden ihmisen mielipiteitä. Laadullisessa tutkimuksessa ei ole tarkoituskaan tuottaa ”ainoa oikeaa, objektiivista tietoa tai tosiuskomusta”, joka on sukupuolineutraalia ja valtakulttuurin harmaannuttamaa, vaan tulkita ja lisätä ymmärrystä tutkimukseen osallistuvien naisten tuottamista maailmoista.

Aineiston käsittelyssä etenin niin, että luin saamani kirjallisen aineiston useaan kertaan, jonka jälkeen lajittelin ja teemoitin aineiston tutkimuskysymysteni mukaan. Henkilökohtaisista opiskelu- ja kehityssuunnitelmista (HOPS) sekä näyttösuunnitelmista (NS) löysin vastauksia ammattitaidon kehitysprosessiin ja sitä kautta hoivan, läheisyyden ja ruumiillisuuden maailmoihin. Tämän aineiston perusteella pohdin myös sukupuolen näkyvyyttä hoivan diskurssissa. Verkkokirjoituksissa vastaajat olivat kuvanneet opiskeluedellytyksiään sekä kokemuksiaan verkko-oppimisesta ja näin pääsin oppimisen ja teknologian maailmoihin.

Aineisto kertoi minulle, millaisten haasteiden edessä tämän ajan perheelliset naiset ovat pyrkiessään yhdistämään yksityiselämän, opiskelun ja muuttuneiden työmarkkinoiden esittämät vaatimukset. Tietotekniikka näyttäytyi opiskelua helpottavana välineenä. Analyysiosassa (5) kuvaan aineistosta esiin nousseita teemoja, jotka olen nimennyt oppimisen, hoivan ja teknologian maailmoiksi. Koska kirjallista aineistoa oli paljon, olen voinut hyödyntää aineistoani kattavasti. Tämä näkyy mm. monipuolisena informanttien esiintymisenä analyysiosassa. Aineiston laaja hyödyntäminen parantaa tutkimuksen validiteettia.

5 AINEISTON ANALYYSIN JA TULKINNAN PROSESSI

5.1 Oppimisen maailmoja

5.1.1 Koulukokemuksia matkan varrelta

Pyysin tutkimukseeni osallistuvia kirjoittamaan vapaasti koulukokemuksistaan. Kirjoitukset lähtivät lapsuuden muistoista ja siirtyivät vähitellen kuvaamaan nykyhetkeä eli aikuisena lähihoitajaksi opiskelua. Useat tutkimushenkilöni kuvasivat peruskoulunkäyntiään pakkona, ”tervanjuontina” tai muuten vain ajankuluna. Opettajalla oli joko myönteinen tai kielteinen merkitys lapsuuden ja nuoruuden koulukokemuksiin.

”Lapsena koulunkäynti oli tervanjuontia, aikuisena opiskelumotivaatio on kääntynyt myönteiseen suuntaan. Lapsena ja nuorena koulunkäynnin mukavuus riippui hyvin paljon opettajasta. (Hanna 42 v., K.)

Koulutuksella on huomattava merkitys yksilön elämälle, koska se vaikuttaa suoraan hänen mahdollisuuksiinsa valita itselleen ammatti ja edetä valitulla ammattialalla. Vanhemmat voivat vaikuttaa lastensa koulutustavoitteisiin rohkaisemalla ja kannustamalla. Muutamat mainitsevat vanhempien roolista koulunkäyntiinsä.

”Vanhempani eivät koskaan kyselleet, onko läksyt tehty tms. Eivätkä he olisi pahemmin osanneet neuvoa (isä ehkä joskus), jos en jotain osannut. Isosisko neuvoi joskus harvoin, muistan. Aikuisena lukumotivaatio on löytynyt ja olen ollut oikein innokas opiskelija. ” (Outi 39 v., K.)

Suomalaiset lapset aloittavat koulunkäyntinsä seitsemänvuotiaina ja peruskoulusta päästyään he ovat 16-vuotiaita. Peruskoulun jälkeen joudutaan miettimään tulevia jatko-opintoja ja ammatinvalintaa. Monet hankkivat aikuisena itselleen joko kokonaan uuden ammatin tai täydentävät aikaisempia tutkintojaan. Nuoruuden valinnat saavat aikuisena toisia mahdollisuuksia. (Ks. esim. Puhakka 1998.)

”Edellytyksiä oppimiselleni on kyllä aika paljon sillä olen jo kauan haaveillut tästä alasta. Aikaisemminhan olen työskennellyt useamman vuoden ajan ilman koulutusta hoitoalalla.” (Ulla 41 v., VK.)

”Olen aikaisemmalta ammatiltani päivähoitaja ja nyt täydennän lähihoitajaksi ja aion erikoistua vanhuksiin. Olen saanut itsevarmuutta koko ajan enemmän ja enemmän, kun olen saanut onnistumisen tunteita ja hyviä numeroita tehtävistä. Olen tehnyt paljon työtä aina niiden eteen ja sitten kun olen saanut positiivista palautetta, niin on itsetunto noussut.” (Hanna 42 v., VK ja HOPS.)

Lähes kaikki tutkimukseeni osallistuneet ovat käyneet peruskoulun jälkeen ammattikoulun tai lyhyen ammatillisen kurssin. Neljän henkilön koulunkäynti viivähti peruskoulun jälkeen pysäkillä. Lähihoitajan ammatti on ollut monen haaveena jo useita vuosia. Se heijastuu kirjoituksissa innostuksena ja korkeana motivaationa.

”Kuten sanoin, olen haaveillut tästä alasta jo vuosia. Työnantajani lomautti minut ja se mahdollisti minun opiskelemaan pääsyn. Todellinen onnenpotku, että minut valittiin tähän koulutukseen.” (Kaisa 42 v., K.)

Aikuisten opintososiaaliset edut (opintotuki ja -laina) eivät aina ole taloudellisesti riittäviä. Työvoimakoulutuksen taloudellinen tuki sen sijaan on parempi, varsinkin jos saa ansioon suhteutettua koulutuspäivärahaa. Tämän asian toivat useammat esille ja osa koki sen olevan jopa ainoa mahdollisuus opiskella aikuisena. Opinnot katkaisivat myös työttömyyden ja se nähtiin myönteisenä.

”Ei tässä iässä kannata lähteä opiskelemaan, että saisi aikansa kulumaan. En minä ainakaan. Olin töissä 7 vuotta. Paljon vaikutti tilaisuus lähteä opiskelemaan työvoimapolitiittiseen koulutukseen eli tulotaso ei laske, koska saan liiton päivärahan, joka on suhteellisen hyvä. Minulla on kolme lasta, joiden yksinhuoltaja olen, niin jostakin se elanto on otettava.” (Leena 37 v., K.)

Työmarkkinoilla vallitsevista muutoksista johtuen työsuhteet ovat lyhentyneet ja tulleet epävarmemmiksi kuin aikaisemmin. Työvoiman tarjonta on pitkään ollut suurempaa kuin vastaava kysyntä. Nykyään voidaan puhua lineaaristen työ- ja elämänkaarien sijasta limittäisistä ja sirpaloituvista työ- ja elämänkaarista. Nykyinen työelämä vaatii entistä enemmän tutkintoja ja oppiminen ja opiskelu jatkuvat läpi elämän. (Rinne & Salmi 2000, 112.) Ihmiset opiskelevat, tekevät osa-aikaisia, määräaikaisia, keikka-, pätkä ja projektiluontoisia töitä, välillä he ovat työttöminä työnhakijoina, sitten osallistuvat erilaisiin lisä- ja täydennyskoulutuksiin ja palaavat taas takaisin työhön tai työnhakijoiksi.

”Työelämään menin heti yläasteen kahdeksannen luokan jälkeen ja töitä riitti ilman koulutustakin. Nyt tilanne on se, että työelämä vaatii koulutusta ja tutkintoja.” (Maija 43 v., K.)

Työelämäkvalifikaatioiden lisäksi tämän ajan työnhakijoilta vaaditaan selviytymiskvalifikaatioita. Tuotannon ja työelämän muutosten myötä raskas ruumiillinen työ on korvautunut konetyöllä ja sitä myöten jako henkisiin ja ruumiillisiin töihin on hämärtyvässä. Työnjaon epäselkeys, työuran katkoksellisuus ja elämäkulun limittäisyys ovat nostamassa joka alalla oppimiskyvyn kvalifikaatiovaatimukseksi. Työntekijän persoonallisuus, riskiensietokyky ja joustavuus ovat nousseet arvoon arvaamattomaan. (Rinne & Salmi 2000, 174 - 175.)

”Uskon, että oppimiseen vaikuttaa halu oppia ei niinkään ikä tai sukupuoli. Suoritan parhaillaan psykologian approa, sen tiimoilta olen paljon joutunut opettelemaan opiskelua ja oppimistehtävien tekoa. (Kaisa 42 v., K.)

Aikuisiällä kasautuvien elämäkokemusten merkitys ja erityisesti niiden refleksiivinen työstäminen (Mezirow 1995) aikuisten oppimisressurssina on nostettu usein esiin eri tutkimuksissa (Kolb 1984; Miettinen 2000). Aikuisten oppimisessa korostuu elämäntilanne toisaalta oppimismotivaatiota virittävänä tekijänä, toisaalta opiskelua rajoittavana reunaehtona. Muiden kanssa keskustelu ja kokemusten vaihto eli kommunikatiivinen oppiminen voi parhaimmillaan johtaa emansipatoriseen oppimiseen, mitä Mezirow (1995) pitää ainoastaan aikuisille mahdollisena oppimisen lajina.

”Vahvuuteni on pitkä käytännön hoitotyön kokemus, josta saatuja tietoja ja taitoja voin hyödyntää uuden oppimisessa. Ammatillinen varmuus ja ammatti-identiteetti kehittyvät porukassa, olemme samaa porukkaa. Ryhmällä on positiivinen merkitys opiskeluun.” (Hanna 42 v., VK ja HOPS.)

5.1.2 Yksityiselämän ja opiskelun sovittelu

Naisten ja miesten erilainen suhde työn ja perheen yhteensovittamiseen syntyy yhä uudelleen sukupuolistavien käytäntöjen kautta. Naisten pitkät äitiyslomat, vanhempainlomat ja hoitovapaat luovat pohjaa naisten perheen asioista huolehtimiselle myös silloin, kun naiset ovat työssä tai opiskelemassa. Vähemmän ansaitseva puoliso, useimmiten nainen, jää kotiin hoitamaan sairasta lasta. Naisten aika sitoutuu enemmän perheen aikaan, ja prosessina jatkaa niiden käytäntöjen uusintamista, joiden tuloksena on naisten ja miesten erilainen paikka yhteiskunnassa ja työmarkkinoilla.

”Koulutuspäätökseeni on vaikuttanut ehkä eniten mieheni reissutyö. On ollut hankala lähteä toiselle paikkakunnalle opiskelemaan. Niinpä olen käynyt omalla paikkakunnalla pari kurssia. Tämä verkko-opiskelu taas sopii minulle hyvin, kun ei koko aikaa tarvitsisi olla kotoa pois lasten luota. Lapset ovat jo isoja, eivätkä he tarvitse enää niin paljon hoivaa ja huolenpitoa kuin pienempinä. Kotityöt joskus rassaavat, osaan kyllä laittaa muutkin hommiin.” (Outi 39 v., K.)

Työelämän ja perhe-elämän yhteensovittamisesta puhutaan myös työelämän ja yksityiselämän yhteensovittamisena. Tulevaisuudessa tullaankin todennäköisesti käyttämään käsitettä yksityiselämä käsitteen perhe sijasta, sillä yksityiselämä kuvaa laajempaa elämänpiiriä kuin perhe. Myös perheettömällä on ongelmia työelämän ja yksityiselämänsä sovittamisen kanssa. Siten elinikäinen oppiminen, sapattivapaat ym. yksityiset ja yhteisölliset tarpeet voivat tulla osaksi sopeuttamistarvetta työajan kanssa.

Edwards (1993) haastatteli vuosina 1988 – 1989 perheellisiä naisopiskelijoita, jotka edustivat eri rotuja ja yhteiskuntaluokkia. Suurin osa naisista oli naimisissa ja heillä oli lapsia yhdestä neljään. Kolme naista tuli raskaaksi ja synnytti ensimmäisen lapsensa opintojen aikana. Useat naisten puoliset ja vanhemmat toivoivat, että koulua ei tuoda kotiin ja se ei saisi vaikuttaa perhesuhteisiin. Suurin osa naisista sai kuitenkin tukea puolisoltaan, lapsiltaan ja vanhemmiltaan. Muutamien naisten puoliset kokivat naisen kouluttautumisen uhkana itselleen ja perheelleen.

Naiset ymmärtävät opiskelun sinänsä päämääräksi ja naisten osallistuminen aikuiskoulutukseen on runsasta (Naumanen 1994, 147 – 150). Edwards (1993) näkee, että koulutus on naisille pakotie kotoa ja toisen luokan kansalaisuudesta kohti julkista aluetta. Koulutus tarjoaa myös tiedollisia kehittymismahdollisuuksia ja tien ammattiin ja parempiin työnsaantimahdollisuuksiin.

Yleensä naiset kokivat syyllisyyttä ja ahdistusta, kun heillä ei ollut enää riittävästi aikaa perheelleen, ystävilleen, siivous- ja muihin taloustöihin. Osa naisista erosi puolisostaan opintojen aikana. Naiset kokivat kuitenkin koulutuksen tuovan itsevarmuutta, itsenäisyyttä ja lisäävän mahdollisuuksia onnistua elämässä. Naiset arvostivat aikaisempaa elämäkokemustaan ja uskoivat sen hyödyttävän opinnoissa. He halusivat yhdistää konkreettisesti perhe-elämän ja opiskelun. Osa taas kertoi olevansa eri roolissa kotona ja koulussa. (Edwards, 1993.)

Elinan kuvaus kertoo luottamuksesta tulevaisuuteen, vaikka välillä usko meinaakin horjua.

”Oma motivaationi kannattelee, halu tulla hyväksi lähihoitajaksi. Toisinaan voi usko omiin kykyihin horjua ja tavoitteet saattavat tuntua kaukaisilta,

sekä raskailta saavuttaa. Onnistumisen hetket ja positiivinen, rakentava palaute auttavat jatkamaan opiskelua kuitenkin eteenpäin. Halusin kauan aikaa lähihoitajaksi ja minulla oli jo jonkinlainen kuva tulevasta ammatistani” (Elina 36 v., VK.)

Koulussa oleminen nähtiin usein vaihteluna arkiseen kotielämään, kuten Irina toteaa:

”Koulussa olo on kuitenkin välillä kivaa, kun se on jotenkin erilaista kuin se arjen pyöritys siellä kotona. Ja se ilmapiiri on jotenkin niin erilainen, muistuttaako se sitten siitä nuoruudesta vai mistä.” (Irina 37 v., VK.)

Tutkimukseeni osallistuvien kirjoitukset opiskelun ja yksityiselämän yhteen sovittelusta ovat kuvaavia ja kertovat niistä ongelmista, joita naiset joutuvat päivittäin ratkaisemaan. Vaikka opiskeluun liittyy monia käytännön haasteita, nähdään työttömyys kuitenkin huonompana vaihtoehtona kuin kouluun lähteminen. Opiskelu nähdään uutena mahdollisuutena ja siihen liitetään paljon myönteisiä ajatuksia, joskin syyllisyyskin perheen laiminlyömisestä välittyy teksteistä. Kirjoitusten perusteella lasten ja perheen tilanne jouduttiin aina ottamaan huomioon.

”Osa tutuista päivitteli kauhistellen, miksi et voi olla vain kotona ja nostaa työttömyyspäivärahaa. Minulle kuitenkin ajatus olla aina vain kotona, on vaikea asia.” (Tiina 39 v., K.)

”Välillä on kaduttanut, että hain koko koulutuksen, kun tämä vauva on varmaankin se viimeisin vauva, minkä tein. Onneksi en ole kuitenkaan koko ajan poissa, vaan saan olla välillä kotona etäviikoilla ja kotoa käsin käydä myös työharjoittelut. (Irina 37 v., VK.)

5.1.3 Tukiverkkojen heittäminen

Naiset mainitsevat opiskeluedellytyksiään pohtiessaan esteinä väsymyksen, koulutuspaikan sijainnin tai kulkuyhteydet, iän, terveyden, taloudelliset syyt, lastenhoito-ongelmat, muut kotiin ja perheeseen liittyvät syyt sekä myös epäonnistumisen pelon.

”Jauhoallergian vuoksi jouduin vaihtamaan alaa ja lähihoitaja tuntui hyvältä. Pakko se on perhe hoitaa, vaikka opiskelemaan lähteekin. Aina tietenkkin kykyjensä mukaan ja kyseessä on kaikkien perheenjäsenten hyvinvointi.” (Leena 37 v., K.)

”Aluksi usko omiin kykyihin opiskelun suhteen oli todella alhaalla. Varmaankin johtui siitä, että aiempi koulumenestys ei ollut rapoinen ja piti opetella opiskelemaan. Lähtötilannetta ajatellen olen edistynyt huimasti.” (Elina 36 v., VK.)

Muilta saadun tuen merkitys on selvä ja monille aivan välttämätön edellytys opiskelun onnistumiselle. Näyttäisi siltä, että miehet ovat tukeneet ja kannustaneet vaimojaan hakemaan koulutukseen sekä myöhemmin opintojen kuluessa. Voikin ajatella, että miesten on helpompi tukea vaimon etäopiskelua, koska suuren osan ajasta vaimo voi opiskella kotona ja huolehtia perheestä.

”Minulla on hyvät puitteet opiskella, koska nuorin lapseni aloittaa, toivottavasti, syksyllä lukion. Omaa aikaa on ja puolisolta saan tukea ja ohjausta.” (Kaisa 42 v., K.)

”Ajateltuani asiaa enemmän tuli mieleen haasteet, mitä muuta tapahtuu. Kysyin mieheltäni, mitä mieltä hän on ja onko mahdollisuuksia perheen suhteen. Mies kannusti kovasti hakemaan kouluun kertoen, että kyllä asiat voi järjestää niin, että koulunkäynti onnistuu. .” (Tiina 39 v., K.)

Myös muilta kuin perheenjäseniltä saatu tuki on erittäin tärkeä jaksamisen ja selvitymisen kannalta. Tutkimukseeni osallistuvat ovat saaneet mielestään paljon tukea läheisiltään, ystäviltään, opiskelukavereiltaan ja opettajilta silloinkin, kun on tuntunut, ettei enää jaksa ja kaikki tympäisee.

”Joskus tuntuu, ettei enää jaksa, kun tehtäviä on paljon ja väsymys painaa. Silloin on hyvä, että on kavereita, jotka nostavat ylös ja kannustavat. Saan tukea perheeltäni, opiskelukavereiltani ja ystäviltäni. Ohjaajilta ja asiakkailta saama palaute on myös tosi tärkeää, se auttaa jaksamaan tätä opiskelua eteenpäin.” (Sirpa 48 v., VK.)

”Kiitos opiskelumenestyksestäni kuuluu osaksi kannustaville ja rohkaiseville opettajille, koulukavereille ja perheelle.” (Elina 36 v., VK.)

5.2 Teknologian maailmoja oppimisen kontekstissa

Siitä lähtien kun ”viisaat miehet” ovat keksineet koneita ja laitteita, ovat ”avuliaat ja näppäräsormiset naiset” niitä käyttäneet niin kotona kuin työssäkin. Teknologian tavoite on tehostaa, nopeuttaa, parantaa ja kehittää ihmisen elämää. Kodinkoneet ovat tuoneet naisille helpotusta kotitöihin ja antaneet niin sanottua lisäaikaa, mutta samalla teknologia ja automaatio ovat vieneet satojatuhansia työpaikkoja teollisuudesta ja perinteisiltä naisaloilta. Pankkitoimihenkilöt, postinhoitajat, konekirjoittajat, myyjät, toimistotyöntekijät ja monet muut ammatit ovat lähes hävinneet nykyajan työelämästä. Nuoret naiset ovat istuneet kaupankassoille, jotka toimivat viivakoodilla.

Netin kautta ostetaan, myydään ja vaihdetaan tavaroita ja palveluita sekä maksetaan laskuja. Toisaalta tekniikka on tullut myös sille aikaisemmin vieraalle alueelle eli ihmissuhde- ja hoitotyöhön. Hoitajilta vaaditaan entistä enemmän teknisiä taitoja ja

tietokonevalmiudet ovat lähes välttämättömiä. Hoitajilta toivotaan insinöörien tekniikan hallintaa. Yhä useammin kuulee puhuttavan liian kiireisestä työtahdistista tekniikasta huolimatta tai siitä johtuen. Hoiva-alaa vaivaavat kiire, ylijoustaminen ja epävarmuus. Ihmiset ovat tavoitettavissa yötä päivää kännykän, sähköpostin ja muiden teknisten apuvälineiden kautta. Työuupumus ja väsymys ovat ennen kaikkea ihmistyötä tekevien naisten ongelmia. Teknologia on kaksiteräinen miekka.

5.2.1 Kokemuksia verkossa – verkot solmussa

Pyysin tutkimukseeni osallistuvia kirjoittamaan, miten he ovat kokeneet verkossa oppimisen osana lähihoitajakoulutustaan. Opiskelun aloittamiseen liittyvien vaikeuksien jälkeen ja varsinkin tietotekniikan tultua tutummaksi, monet ovat kuvanneet opiskeluaan itsenäiseksi, omatoimiseksi ja itseohjautuvaksi. Motivaatio ja innostus ovat myös olleet korkealla ajoittaisesta väsymyksestä ja ajan puutteesta huolimatta. (Ks. myös Kiviniemi 2001, 78 – 80).

”Aluksi tämä oli yhtä tervanjuontia, kun ei ollut mitään kokemusta koko ”helvetin koneesta”, siis tietokoneesta. Mutta me saimme neljän viikon pikakurssin ja kummasti alkoi koneen käyttö luonnistua. Tietenkin aina joskus tulee takapakkia, kun kone ei suostu toimimaan tai verkkoon ei pääse. Silloin on aika lähellä koneen lento kaareissa takaovesta ulos.” (Irina 37 v., VK.)

”Meidän koulutus on paljon itse oppimista. Tehdään paljon verkossa tehtäviä ja niiden kautta opitaan uuttakin asiaa. Tehtäviä onkin paljon, joskus tuntuu, että aivan liikaa. Eihän siinä mitään, jos on tehtäviä, mutta pitäisi myös olla aikaakin niihin. Syksy tuntui tosi rankalta. Tietotekniikan opetus on ollut mielenkiintoista. On ollut kiva huomata, että osaa sitä jotain koneellakin tehdä ja loppujen lopuksi se ei niin vaikeata ollutkaan, kuhan vain keskittyi. (Outi 39 v., VK.)

Yleensä itseohjautuvuus on tietoista toimintaa ja se tarkoittaa omien oppimistarpeiden tunnistamista sekä tehtävän ja sen tarkoituksen ja vaatimusten ennustamista ja suunnittelua, tavoitteiden määrittelyä ja pohtimista, vastuunottamista oppimisprosessin edistymisestä ja arvioinnista yhdessä toisten kanssa. Lisäksi oppijan on osattava valita oikeat toimintatavat suhteessa aikaan, voimavaroihin ja tavoitteisiin.

Itseohjautuva oppiminen voidaan jakaa kolmeen alueeseen, jotka ovat itseohjautuvuuden mahdollistava oppimisympäristö, oppijan oppimistaidot ja oppijan motivoitunut ja tehtäväsuuntautunut orientoituminen oppimiseen. Itseohjautuvuuteen liittyy myös oppijan taito muuttaa joustavasti toimintatapojaan. Itseohjautuva oppija on suuntautunut tulevaisuuteen ja hän osaa arvioida itseään myös kriittisesti. Oppijassa tuleekin tapahtua kriittisyyden kautta tietoisuuden muutos. (Ks. esim. Koro 1993; Ruohotie 1998; Kiviniemi 2001.)

”Opiskelu on suurimmaksi osaksi etätyöskentelyä itsenäisesti, mikä lisää opiskeluun käytettyä aikaa, koska asiat täytyy lukemisen jälkeen myös sisäistää. Tehtävien palauttaminen, tentit ja työharjoittelut sattuvat päällekkäin, joten aika ei tahdo riittää. Lisäksi lapsen sairastaminen etäjaksolla on vaikeuttanut opiskelua.” (Ulla 41 v., HOPS.)

Verkko-opintojen yhteydessä korostetaan usein opiskelijoiden itseohjautuvuuden merkitystä. Opiskelu tapahtuu avoimessa oppimisympäristössä, jolloin opiskelijoilla katsotaan olevan ratkaisuvalltaa oman työnsä suunnitteluun, ajoitukseen ja toteutukseen. Tämä edellyttää autonomista ja aktiivista toimintaa. Tiedon hankinta ja arviointi, kyky oppia oppimaan ja sietää muutoksia nousevat oppimisprosessissa keskeisiksi. Opettajan rooli on ohjaava ja prosessia ylläpitävä. Verkko-opetuksessa pedagogisen painotuksen on katsottu siirtyvän enemmän opettamisesta oppimiseen, opettajasta oppijaan. Verkko-oppimiseen liittyy itseohjautuvuuden lisäksi yksilöllisyys. Oppiminen mielletään tällöin rajoituksista vapaaksi toiminnaksi, joka voi tapahtua oppijan tarpeiden mukaan miten, missä ja milloin tahansa. (Kiviniemi 2001, 74 – 75.)

”On mukava, kun voi etsiä tietoa kotoa käsin. Ryhmätyöt verkossa ovat myös käteviä, koska ei tarvitse kokoontua ja sovitella aikatauluja kaikille sopiviksi.” (Hanna 42 v., K.)

”Verkossa opiskelu edellyttää ainakin minulta omaa tietokonetta, korkeaa motivaatiota sekä kykyä itsenäiseen opiskeluun. Opiskelu edellyttää myös joustavuutta ja kärsivällisyyttä, varsinkin kun tehdään toisten ryhmän jäsenten kanssa ryhmätöitä.” (Nea 31 v., VK.)

”Meillä oli oikein mukava ja kiva, erittäin pitkäpinnainen atk-opettaja, joka jaksoi meitä opettaa.” (Outi 39 v., VK.)

Garland (1994) puhuu itseohjautuvuuden sijasta henkilökohtaisesta hallinnasta (personal control). Garland'n mielestä aikuisopiskelijalle on tärkeää, että hänellä on valtaa omissa oppimistilannetta koskevissa ratkaisuisaan. Henkilökohtainen oppimisen hallinta edellyttää, että opiskelija pyrkii olemaan kriittinen ja erottamaan olennaisen tiedon epäolennaisesta ja uskottavan väittämän epäuskottavasta. Todellisessa oppimistilanteessa opiskelijat eivät voi vaikuttaa kaikilta osin omaan oppimistilanteeseensa eikä verkossa oppiminen ole rajoituksista vapaata toimintaa.

Kun tietoverkko otetaan käyttöön opetusvälineenä ja opiskeluympäristönä, uusi vuorovaikutus- ja käyttäytymismaailma on aluksi vieras ympäristö niin opettajille kuin opiskelijoillekin. Verkon kokemukselliset luonteenpiirteet tekevät kohtaamisista ja verkkotoiminnasta yksinäistä, levotonta, poissaolevaa, pidättyvää, piittaamatonta, hukassa olevaa ja kuormittavaa. Nämä kokemukset voivat olla verkko-opiskelua estäviä ja näyttäytyä eristyneisyytenä, yksinäisyytenä, ajan hallinnan vaikeutena ja verkkokeskustelun outoutena (Nevgi & Tirri 2001). Verkko-opiskelu osana monimuotoista opetusta edellyttää opiskelijalta ainakin itsenäisyyttä ja itseohjautuvuutta. Sen ei kuitenkaan saisi tarkoittaa yksinohjautumista.

”Tuntuu vaan, että opiskelijoiden tulisi tehdä tehtävät ajallaan, mutta opettajat saavat niiden tarkastuksia ja numeroiden antamisia viivytellä vaikka kuinka pitkään, vedoten työkiireisiin. Meillä aikuisopiskelijoilla on kaikilla myös perhe kotona, joka vaatii osansa meidän ajasta. Verkko-

opiskelija tekee tehtävät kotona tietokoneen ääressä perheen keskellä. Se vaatii joskus pitkää pinnaa ja koko perheen sopeutumista.” (Outi 39 v., VK)

”Verkko-opiskelussa on hyvät ja huonot puolensa. Hyvää on se, että voi tehdä tehtäviä milloin haluaa ja missä haluaa. Huonoa on taas se, että tekniikka ei aina pelaa, eikä voi keskustella toisten kanssa, on yksinäistä.” (Kaisa 42 v., VK.)

Vuorovaikutuksellista viestintä on silloin, kun opiskelijat ja opettaja pitävät keskenään verkossa tapahtuvaa prosessia yllä. Prosessi ei ole tehtävien suorittamista vaan täsmentävien kysymysten esittämistä ja kommentointia. Verkkopohjaisissa oppimisympäristöissä opiskelevien mielestä oppimista edistäviä tekijöitä vuorovaikutuksessa olivat mm. palautteen saaminen toisilta oppilailta, toisilta oppiminen, refleksiivisyys, yhteisöllisyys ja tavoitteisiin sitoutuminen. Oppimista estäviä tekijöitä olivat mm. ryhädynaamiset tekijät eli valtasuhteet ja huono ilmapiiri, vuorovaikutuksen suistuminen epäolennaisuuksiin, huonosti esitetty palaute ja ryhmän heterogeenisuus osaamistasossa ja kokemuksissa. (Matikainen 2001, 41.)

”Tehtävien lähettäminen verkon kautta helpottaa työtä. Verkossa on ihan kiva oikeastaan keskustella. Varsinkin alkuaikoina kirjoittelin aika paljonkin sinne kaikenlaista, enemmän ehkä höpön höpöä kuin asiaa, mutta se se vasta kivaa onkin.” (Irina 37 v., VK.)

”Verkossa keskustelu on auttanut minua ottamaan erilaiset näkökannat huomioon ja keskustelemaan niistä. Joudun pohtimaan kirjoitettua ja ehkä joskus kyseenalaistamaankin sitä.” (Elina 36 v., VK.)

”Mielestäni verkko-opiskelu sopii minulle erittäin hyvin. Lähiopetus on tärkeää, koska ryhmän tunteminen helpottaa verkossa työskentelyä. Täytyy tietää kenen kanssa töitä verkossa tehdään. Verkossa ja lähiopetuksessa oppiminen tuo vaihtelua ja mielekkyyttä aikuisen opiskeluun.” (Hanna 42 v., VK.)

”Keskustelua verkossa käydään aika harvoin. Itse keskustelen verkossa ainoastaan silloin, kun minulla on toisille opiskelijoille asiaa.” (Kaisa 42 v., VK.)

Pelkkä informaation tekninen saatavuus sinänsä ei takaa oppimisen kannalta mielekästä pääsyä tietolähteille. Tietoverkkoihin sisältyvän oppimateriaalin tuominen aikuisopiskelijan ulottuville ei välttämättä tue syvällistä ymmärrystä. Ongelma on se, että vaikka tietoverkot luovat mahdollisuuksia ajasta ja paikasta riippumattomalle vuorovaikutukselle, ne tarjoavat interaktiiviseen kasvoista kasvoihin tapahtuvaan kommunikaatioon verrattuna hyvin rajalliset vastavuoroisen vuorovaikutuksen ja yhteisöllisyyden mahdollisuudet. (Hakkarainen 2001, 19.)

”Verkko-opiskelu tuntui aluksi hankalalta, koska en ollut paljon käyttänyt tietokonetta. Nykyään tunnen, että se antaa paljon enemmän minulle mahdollisuuksia, esimerkiksi internetistä voin etsiä tieto ja tehtävät voin palauttaa joustavasti oppimisympyrän avulla. Tehtävät verkossa ovat toisinaan tuntuneet työläiltä, toiset niistä ovat aika laaja-alaisia (Elina 36 v., VK.)

”Tehtävänannot verkossa voisivat olla kuitenkin hieman selkeämpiä, koskea joidenkin tehtävien kohdalla joutuu miettimään kovastikin, että mitäköhän sillä yritetään hakea ja sanoa.” (Nea 31 v., VK.)

”Etäjaksoilla saan olla kotona, mutta samalla kaipaen omaa ryhmää eli aitoja ihmiskontakteja.” (Hanna 42 v., K.)

Valtava heikosti organisoidun informaation määrä saattaa johtaa oppimisen kannalta epätarkoituksenmukaiseen ylikuormittumiseen. Virtuaalihankkeita tuntuu hallitsevan yritys siirtää oppimateriaaleja ja opetusta verkkoon eräänlaiseksi sisältöjen varaan rakennetuksi etäopetusympäristöksi korvaamaan tavanomaista oppimista. Taustalla tuntuu olevan yksipuolinen käsitys oppimisesta tiedon siirtymisestä tietolähteistä oppijan mieleen aikaan ja paikkaan katsomatta. Ajan ja paikan merkityksen hälventymisellä on etunsa, varsinkin syrjäseudulla asuville, vuorotyössä oleville,

perheenäideille ja muille, joiden koulutukseen osallistumismahdollisuudet ovat rajalliset. Oppimista se ei kuitenkaan sinällään takaa. (mt. 19 – 20.)

5.2.2 Ajan ja paikan merkitykset

Daviesin (1987) mukaan aika on nähty liian sukupuolettomana. Hänen mielestään aika sosiaalisena konstruktiona on vallan ja kontrollin väline. Nykyistä länsimaista yhteiskuntaamme leimaa maskuliininen lineaarinen aikakäsitys, jossa aikaa mitataan minuuttien tarkkuudella. Aika on maskuliinista siksi, että se on kehittynyt miehisellä alueella. Naisten ajalle on tyypillistä hoivan alueella tarveorientoitunut kommunikaatio, jota ei voida tehdä kellon mukaan. Daviesin mielestä käsite prosessiaika olisi käyttökelpoisempi, jolloin tarkoitettaisiin jonkin tehtävän vaatimaa välttämätöntä aikaa. Prosessiaika toisi esiin naisten näkymättömäksi jäänyttä elämänaluetta. (Davies 1987, 26 – 41.)

Puhe prosessiajasta tuo mieleen kamppailun työarvioinnista, jossa naisten vaatimuksena on saada aikaan erityisesti naisten työssä tapahtuvien, esimerkiksi hoivaan liittyvien sosiaalisten prosessien arvokkuus. Naisten työn tulosta on vaikeaa mitata ajassa, kappaleiden tuottamisena. Useat kirjoittavat ajan puutteesta ja oikean ajan löytymisen vaikeudesta. Vaikka verkossa opiskelu häivyttää ajan ja paikan merkityksiä, kokevat monet tutkimukseeni osallistuvat arkipäivän ja opiskelun sovittamisen vaikeaksi, kuten seuraavat kuvaukset todentavat:

”Yleensä tehtävien teko sujuu, jos ei ota huomioon täydellistä ajoittaista tympääntymistä ja kyllästymistä. Minä näet voin tehdä töitä vain öisin (noin klo 23 jälkeen) syystä, että minulla on tuo pikkuneiti vasta 1v 7 kk ja hän ei anna minun olla koneella. Opinnot etenevät yllättävän hyvin olosuhteet huomioon ottaen, vaikka välillä aika onkin aika vähissä näin tehtävien tekemisen suhteen. .” (Irina 37 v., VK.)

Karen Davies (1987) kysyy, mitkä tekijät ovat nykyisen aikakäsityksemme taustana. Hän näkee taustalla miehiset, uskonnolliset, taloudelliset ja tieteelliset intressit. Toiseksi hän toteaa miehisen aikakäsityksen tekevän näkymättömäksi ja mitättömäksi naisten todellisuuden. Naistutkijat ovat korostaneet miesten ja naisten ajankäytön erilaisuutta. Aikaa ei ole nähtävä vain yksilön aikana, vaan suhteutettuna sosiaaliseen ympäristöön. Työelämässä tämä merkitsee esimerkiksi sitä, että kaikille tasa-arvoisesti käytettäväksi oletettu aika on naisille "kollektiivista" aikaa, johon esimerkiksi perheenjäsenillä on mahdollisuus esittää vaatimuksia. Naisten aika on useammin sidottu hoiva- ja taloustyöhön kuin miehen. Aika, jonka nainen käyttää ansiotyöhön on useammin sovitettu perheen vaatimuksiin. Vapaasti käytettävissä oleva oma aika on usein hyvin vähäistä.

”Kone on kotona ja voin keskittyä rauhassa mihin aikaan tahansa tekemään tehtäviä. Kun on perhe, on hyvä että välillä on lähijaksoja ja etäjaksoja, niin opiskelu ei tule sillä lailla raskaaksi. Jos olisi koko ajan 8-16 välisen ajan tiiviisti koulussa, niin moni meistä ei olisi ehkä lähtenyt kouluun ollenkaan.” (Hanna 42 v., K.)

Työntekijä joutuu päivittäin sovittamaan yhteen kahta elämänrytmiä, elää kahdessa ajassa, perheen reproduktiivisessa sekä palkkatyön lineaarisessa ajassa. Maskuliininen palkkatyö tarjoaa kaksi erilaista mahdollisuutta: rahan tai uran tekemisen. Kummassakin aika kivettyy näkyviksi tuloksiksi. Naisen aika perheen yhteisessä arjessa on naisen omaa siinä mielessä, että sitä ei ole myyty pois. Mutta "kuitenkaan se ei ole naisen omaa aikaa, vaan muiden aikaa, luovutettu muiden tarpeiden tyydyttämiseen. Naisten ajalla on kollektiivinen luonne, jonka yksikkö ei ole yksilö, vaan perhe. Naiset ajattelevat sitten kun muiden tarpeet on ensin tyydytetty, voi tulla minun vuoroni. Naiset lykkäävät omaa elämäänsä päivittäin ja elämänkaarensa (Strandell 1984, 210, 302.)

”Oppimis- ja opetusmenetelmänä verkko-opiskelu on ainakin näin aikuiselle neljän lapsen äidille erinomainen vaihtoehto. Verkko-opiskelussa ei ole aika eikä paikka rajoituksia, joten opiskella voi vaikka yöllä, jos muulloin ei ole aikaa.” (Nea 31 v., VK.)

5.2.3 Etäisyys, teknisyys ja virtuaalimaailma

VTT:n tutkija Sonja Kangas kertoi 18.03.04 Ylen Aamu TV:ssä teknologiakehityksen tulevaisuuden visioista. Hän kuvaili, että lähiaikoina perinteiset pöytätietokoneet ja kannettavat tietokoneet siirtyvät ihmisten ranteisiin (mobiililranneke) tai ihon kautta heijastettaviksi tietovirroiksi. Hän kuvaili myös erilaisia virtuaalilemmikkejä, -pelejä ja -funktioita, joihin ihmiset voivat rakastua. Tietotekniikkaa kehitetään tekniskeskeisyydestä käyttäjäläheisemmäksi.

Teknologiaan liitetään entistä enemmän sosiaalisia odotuksia ja toiveita. Kangas ei nähnyt kehityksessä suurta vaaraa, vaan hän arvioi, että tärkeää on luoda kokemuksellisia elämyksiä teknologian avulla. Lapset ja nuoret ovat nyt jo virtuaalitekniikan ja yleensä tietoteknisten laitteiden suurin käyttäjäryhmä. Tietokonepohjainen pelituotanto (Play-Station ym.) on ohittanut muun muassa elokuvatuotannon ja lähestyy musiikkituotantoa taloudellisilla luvuilla mitattuna, puhumattakaan pöytäpeleistä, kuten Afrikan tähti yms. (Kangas, Ylen Aamu TV 18.03.04.)

Puhutaan yksilön järkeä, vapautta ja vastuuta väheksyvistä teknologisesta determinismistä, joka pyrkii sopeuttamaan ihmisen tietoyhteiskunnan oloihin (Pantzar 1996). Kansalaisten tehtävä on suomalaisessa tietoyhteiskunnan mallimaassa sopeutua kehitykseen ja hankkia itselleen tarvittavat tietotekniset valmiudet. Suomalainen tulevaisuusselonteko vakuuttaa, että ihmisten tulee osata käyttää tietotekniikkaa ja tietoverkkoja pystyäkseen hallitsemaan tulevaisuudessa elämäänsä. Tietoteknisiä taitoja verrataan luku- ja kirjoitustaitoon ja jokaisen on ne osattava. Tietokone ja – verkot ovat kuitenkin vain välineitä johonkin. Elämässä ihminen tarvitsee paljon muita taitoja, kuten kokonaisuuksien hallintaa, vuorovaikutusta ja yhteisöihin kuulumista ja osallistumista. (Uotinen, Tuuva, Vehviläinen ja Knuuttila 2001, 27 – 28.)

Tietoverkkoa kuvataan sekä tekniseksi että inhimilliseksi opiskeluympäristöksi. Verkkoympäristöä voidaan kuvata myös sen hyödyntämisen ja käyttämisen näkökulmista: verkko oppimateriaalivarastona, vuorovaikutusverkostona, toimintarakenteena ja virtuaalisena tilana (Manninen 2000; Sallila & Malinen 2002).

Inhimillisyys nähdään verkossa toimivissa ihmisissä, jotka antavat tietoverkolle tietyt ominaispiirteet. Tietoverkko on nopeampoinen. Kommunikaatio verkossa on luonteeltaan lyhyttä ja nopeaa. Tietoverkko on etäinen. Osallistujat ovat epämääräisesti jossakin verkossa, joka on vaikea määrittää olinpaikaksi. Etäisyys tuo vuorovaikutukseen sekä kaipauksen että vapauden ja vieläpä samanaikaisesti. (Matikainen 2001, 78.)

”Keskustelu verkossa tuo piristystä päivään, siellä voimme pitää yhteyttä opiskelutovereihin ja vaihtaa kuulumisia, kun olemme kaukana toisistamme. Opettajat lähettävät viestejä verkkoon, voimme kysyä tarvittaessa neuvoja opettajilta ja kertoa muutoksista, jos haluaa esim. jatkoaikaa tehtävissä. Opettajat käyvät harvemmin verkkosivuilla ja vastaukset viipyvät tai unohtuvat kokonaan.” (Sirpa 48 v., VK.)

Verkko on myös paljastava. Sanomisemme, vihjailumme, sanomatta jättämisemme, tunneilmaisumme ja arvostuksemme jäävät näkyviin. Verkossa toimimiseen liittyy aina yksilöiden tulkintaa. Tietoverkko on myös pirstaleinen. Vuorovaikutus verkossa ei rakennu yhtenäiseksi kokonaisuudeksi, jolla on selvä alku, keskivaihe ja loppu. Verkkoa kuvataan myös yllätykselliseksi. Tapahtumien kulkua on vaikea ennustaa. Tulkinnoille jää runsaasti tilaa. Tietoverkko on vangitseva. Verkko vetää puoleensa ja pitää ihmisiä otteessaan heidän huomaamattaan. (Matikainen 2001, 78.)

5.3 Hoivan maailmoja

Sana- ja synonyymikirjojen mukaan sana hoito (ruotsiksi vård tai omsorg, englanniksi care) merkitsee hoitamista, valvontaa, huolehtimista, säilytystä, huolenpitoa, vartioimista, toimenpidettä, terapiaa, kasvatusta ja hoivaa. Hoitaa verbin synonyymeja ovat huolehtia, hoivata, välittää, pitää huolta, pitää hoidossaan ja vartioida. (Ks. esim. Eriksson 1981, 46; Hult & Sarvimäki 1982.) Kaikkien

hoitoammattien ja hoitoalojen edustajat hoitavat, ja hoitaminen on heille kaikille yhteistä.

Hoitaminen perustuu tunteisiin, arvostuksiin, ihmissuhteeseen, vuorovaikutukseen ja se on toimintaa, jossa yksilöä autetaan ja hänestä pidetään huolta. Hoitotyö on huolehtimista, jonka lähtökohtana ovat yksilön tarpeet, elintoiminnot, kärsimys ja hyväolo. Se on ennalta ehkäisevää, terveyttä palauttavaa ja kuntouttavaa hoitoa, jonka lähtökohtana on yksilön sairaus, vamma, alentunut toimintakyky tai pahoinvointi. Se on myös kehittämistä, jonka lähtökohtana ovat yksilön voimavarat, toimintakyky, hyvinvointi ja itsensä toteuttaminen. Viime kädessä ja parhaassa tapauksessa yksilö saavuttaa hoidon avulla mahdollisimman hyvän elämän tai hyvän kuoleman. (Sarvimäki & Stenbock-Hult 1990, 11 – 14.)

Hannan kuvaus hoitamisesta:

”Lähihoitajan ydinosaminen on sitä, että osaan hoitaa potilasta kokonaisvaltaisesti eli otan huomioon potilaan tarpeet mahdollisimman kattavasti. Potilaan hoitaminen ei ole pelkästään hänen perustarpeistaan huolehtimista vaan hänen hyvinvoinnistaan huolehditaan kokonaisvaltaisesti. Kun hoidan kuolevaa potilasta kiinnitän huomion siihen millä äänensävyllä puhun. Kosketan kuolevaa potilasta hellästi ja rauhoittavasti. Suhtaudun kuolemaan luonnollisesti, mutta en kiellä siihen liittyviä tunteita. Suhtaudun kuolemaan ja kuolevaan ihmiseen kunnioittavasti.” (Hanna 42 v., NS.)

Hoito- ja huolenpidon ammattilaista kuvataan empaattiseksi, rehelliseksi, luotettavaksi ja aidosti ihmisistä välittäväksi. Hän arvostaa ammattiaan ja toisten ammatillista osaamista sekä kehittää jatkuvasti ammatillista osaamistaan. Ammattieettisten ohjeiden mukaan lähihoitaja on ensisijaisesti vastuussa asiakkaalle ja potilaalle. Sosiaali- ja terveysalan työssä lähtökohtana on kohdata asiakas/potilas kokonaisvaltaisesti ihmisenä, joka elämäntilanteensa vuoksi tai muusta syystä on avun, hoidon tai tuen tarpeessa. Ihmisen vakaumuksia, arvoja ja kokemuksia sekä fyysistä koskemattomuutta kunnioitetaan. Omaiset ja läheiset otetaan myös huomioon ja heidän yhteistoimintaansa tuetaan. (Opetushallitus 1999, 14.)

Pyysin opiskelijoita kuvaamaan kyselylomakkeella (K), millainen on hyvä hoitaja. Tärkeimpinä ominaisuuksina mainittiin seuraavat ominaisuudet: ”*empaattisuus, sosiaalisuus, ihmisläheisyys, rauhallisuus, rehellisyys ja luotettavuus*. Yksittäiset vastaajat kuvasivat hyvää hoitajaa: ”*kärsivälliseksi, nöyräksi, asialliseksi, oikeudenmukaiseksi, ulospäin suuntautuneeksi, laajakatseiseksi, vastuuntuntoiseksi, huumorintajuiseksi ja positiiviseksi*.” Tärkeimmiksi taidoiksi nousivat vastauksissa: ”*hoitajan taito tulla toimeen erilaisten ihmisten kanssa, yhteistyötaidot, toisten auttamisen taito, lähellä olemisen ja tukemisen taidot. Ihmisten tarpeiden huomioon ottaminen ja niihin vastaaminen*” koettiin myös arvokkaaksi.

Lähihoitajalla tulee olla vastaajien mielestä: ”*hyvät perushoitotaidot ja ammatillinen pätevyys hoitotoimenpiteissä. Halu oppia, kasvaa ja kehittyä hyväksi hoitajaksi*” oli monen mielestä välttämätöntä, samoin: ”*teoriatiedon hyödyntäminen käytäntöön*.” Vain yksi vastaaja katsoi, että ”*taito itsenäiseen työskentelyyn on tärkeää*.” Voisiko ajatella, että hyvä hoitaja on nöyrä, empaattinen, mukautuva ja tärkeintä on antaa toiselle. Toisaalta nykyhoitajat joutuvat tekemään työtä kiireessä ja itsenäinen työskentely ja päätöksentekotaidot ovat aivan ehdottomia taitoja. Hyvän hoitajan ominaisuuksia ja taitoja arvioidessaan opiskelijoilla on noin vuosi opintoja takanaan.

Huolenpitotyötä ja varsinkin ammattihoivaamista luonnehditaan ristiriitaiseksi toimintakentäksi. Ristiriitojen ymmärtäminen aukeaa hoivaorganisaation alimmilla tasoilla työskentelevän työntekijän ja hänen asiakkaansa kokemuksista. Kotipalvelutyö on naisten ammatti, ja suurin osa asiakkaistakin on naisia. Kodinhoitajat ja lähihoitajat vastaavat huolenpidosta, josta heidän autettavansa ovat aiemmin itse vastanneet emäntinä, piikoina, rouvina, äiteinä, tyttärinä, miniöinä, sisarina, ystävinä ja joskus auttamisen ammattilaisina.

Työntekijät hoivaavat ammattinsa lisäksi perheissään ja sosiaalisissa verkostoissaan. Ammatillisen koulutuksen lisäksi heillä on yksityisestä kokemuksesta nouseva käsitys tavasta ”tehdä ja auttaa oikein”. Yksityisen elämänpiirin hoivasuhde asettaa veloitteen yksilöllisestä ja kokonaisvaltaisesta auttamisesta. Tätä taustaa vasten asettuu koulutuksessa ja työkuultuurissa välittyvä ammatillisen hoitotyön perinne. (Eräsaari, Julkunen & Silius 1995, 150 – 153.)

Hoiva-ammateissa suhteet ovat keskeinen osa työn sisältöä. Työntekijällä on suhteita moneen suuntaan. Ammatillisessa huolenpidossa toimii hoivan antajan ja vastaanottajan lisäksi useita muita toimijoita kuten kollegat, työnjohto, päättäjät, autettavien omaiset sekä organisaatio-, työ-, arki- ja ammattikulttuurit. Auttamisen maailmaa voidaan katsoa toimijanäkökulmasta. Työntekijät ja asiakkaat näyttäytyvät konflikteja ratkovina toimijoina.

Auttaessaan toista ihmistä tämän omassa kodissa julkisen huolenpidon ammattilainen astuu konkreettisesti yksityiselle alueelle. Asiakkaan autonomian ja intiimin alueilla liikkuminen on erittäin haastava ja vaativa tehtävä. (mt. 150 – 153.) Omat kokemukseni kotipalvelutyöstä vastaavat tutkimuksista saatuja tuloksia. Oli erittäin haastavaa mennä aina uuden vanhuksen kotiin. Kodin kynnyksen ylittäminen on jo suuri riitti. Jokaisella vanhuksella on omat elämäntapansa, joiden kunnioittaminen on tärkeää.

Hoivasta ei ole olemassa yhtä vaan monta teoriaa. Myös eri tieteenaloilla hoivan käsitettä käytetään eri tavoin. Tedre (1999) tarkoittaa hoivalla arjen uusintamista, jota tehdään heidän puolestaan tai heidän kanssaan, joilta arki ei yksin suju. Kyse on siis avusta ja tuesta heille, jotka eivät pärjää omillaan. Vanhuksista ja lapsista huolehtiminen on hoivatyötä. Olennaista tässä kapeassa tavassa käsittää hoiva on, että lähtökohtana on jonkinlainen avuttomuus, avun ja tuen tarve, johon vastaaminen edellyttää fyysisesti läsnä olevaa, toimivaa, konkreettisen avun ja/tai henkisen tuen antajaa. Ihmiset asettuvat hoivasuhteeseen apua antavina ja tarvitsevinä ihmisinä. Avuttomuuden ja tarvitsevuuden rajat ovat epäselvät. (Tedre 1999.)

Jos hoivatyö perustuu hoidettavan avun tarpeeseen, näkyy se myös hoitajan tarpellisuuden tunteena, kuten Sirpa toteaa:

”Tiedän alan olevan raskasta, mutta palkitsevaa ja paljon antavaa. Tässä työssä tunnen olevani tarpeellinen ja se on hyvä tunne. Tuen ja palautteen saaminen on tärkeää, se auttaa jaksamaan. (Sirpa 48 v., VK.)

5.3.1 ”Äitipuhetta” ja ”ammattipuhetta”

Äitiys, hoivaaminen ja huolenpito on kautta aikojen liitetty naisiin. Naiset ovat hoivanneet ja hoitaneet lapsia, puolisoaan, sairaita, vammaisia, vanhuksia ja kotia ilman koulutusta ja palkkaa. Carole Pateman (1992) toteaa, että naisten kansalaisvelvollisuus on sidottu äitinä olemiseen tai äidillisyyteen. Äitiys muodostui naisen kansalaisvelvollisuudeksi jo ennen kuin naiset saivat äänioikeuden. Äitiydestä tuli ”naiskansalaisen” tärkein kontribuutio kansallisvaltion ja kansakunnan vaurauden luomiseen. Perhe oli taloudellinen yksikkö. Lähinnä naimattomat naiset ja lesket voivat työskennellä kodin ulkopuolella. (Pateman 1992.)

Missä on sitten naisen paikka? Kysymys koskettaa naisten työnteon historiaa ja nykyhetkeä monella tapaa, ja siihen annettu vastaus vaikuttaa naisten työhön ja työoloihin. Nykyaikana suurin osa naisista joutuu pohtimaan, miten sovittaa yksityiselämä, koulutus ja työ. Uran luominen aiheuttaa edelleen naisille syyllisyyttä ja uranaisia kuvataan itsekkäiksi. Vaikka miehetkin osallistuvat kotitöihin ja huolehtivat entistä enemmän perheen käytännön asioista, useiden tutkimusten mukaan naiset vastaavat edelleen suuresta osasta kotitöistä. Yksi keskeisiä rakenteellisia muutoksia yhteiskunnassa on ollut työn ja perheen välisen suhteen uudelleen muotoutuminen ja neuvottelemisen. Palkkatyöyhteiskunnan synty ei ole ollut yksinkertainen tai helppo prosessi työn siirtyessä pois kodin piiristä. (Ks. esim. Anttonen 1994; Rotkirch 2000.)

Kuvatessaan opiskeluedellytyksiään etenkin pienten lasten äidit nostivat esiin opiskeluun liittyvät vaikeudet, syyllisyydentunteet ja epävarmuuden. Varsinkin pienen vauvan äidille opintojen aloittaminen voi ottaa voimille. Syyllisyys, ikävä ja huoli lapsista vaivaavat mieltä. Toisaalta opiskelussa nähdään paljon myönteistä ja se antaa voimia jatkaa. Äitinä oleminen, jota kuvaan ”äitipuheeksi”, toistuu useissakin kirjoituksissa. ”Äitipuhetta” esiintyy lähinnä silloin, kun pohditaan opiskelusta selviytymistä ja mahdollisuuksia yhdistää opinnot ja perheen vaatimukset.

”Minulla oli tuo vauva vasta 7 kuukauden ikäinen, kun tämä koulutus alkoi. Siinä alussa tuli kyllä epätoivon hetkiä, kun oli niin kova ikävä kotiin. Lähijaksoilla lähdin Rovaniemelle ja perhe jäi kauas kotiin. Se on välillä aika rankkaa, kun tietää, että kenelläkään ei ole kauhean hyvä olla, kun äiti

on poissa. Motivaatiota tämä kyllä kysyy varsinkin, kun on tuo pieni vauva.” (Irina 37 v., VK.)

Ja Irina jatkaa...

”Oman työskentelyrauhan järjestäminen tuottaa joskus vaikeuksia. Nuorin tyttäreni on nyt 1 v 5 kk ja hän vie suurimman osan vapaa-ajastani. Eihän lapset ole este, vaan se on järjestelykysymys. Kuitenkin kotona opiskelu ei aina ole onnistunut suunnitelmien mukaan. Vauva vie kyllä aikalalla voimiani opiskelusta. Kaiken kaikkiaan tämä on ollut rikasta ja antoisaa aikaa. Nyt voin soveltaa oppimaani tietoa omien lapsieni kasvatukseen.” (Irina 37 v., VK.)

”Luonteeltani olen tyypillinen hoivaihminen tai kuten lapset sanovat ”kanaemo”. En näe esteitä opiskelulle äitinä olemisen lisäksi. Sehän on pelkästään itsestä kiinni, miten osaa rationalisoida ajatukset ja elämisen uuteen muotoon.” (Hanna 42 v., K.)

Pyysin tutkimukseeni osallistuvia kuvaamaan myös ammattitaidon kehittymistä opintojen edetessä. Lähes kaikilla oli kokemusta hoitamisesta joko kotona tai työelämässä jo ennen opintojen alkamista. ”Äitipuheen” ohella kirjoituksissa on ”ammattipuhetta”, jossa omaa ammatillista kehitystä pohditaan hoivan ammattilaisen silmin.

”Työkokemukseni hoito- ja huolenpitotyöstä on vähäinen. Tavoitteeni on koko ajan kehittyä ja kartuttaa ammattitaitoani. Kehityn ammatillisesti koko ajan ja olen tietoinen siitä, mitkä ovat vahvuuteni ja heikkouteni. Vahvuuksiani ovat tunnollisuus, järjestelmällisyys ja rauhallisuus. Mielestäni olen kehittynyt ammatillisesti paljon ja positiivista palautetta on tullut jokaisesta työharjoittelupaikasta. Olen toiminut periaatteella, että minä hoidan ja autan asiakkaita/potilaita niin kuin toivoisin itseäni kohdeltavan vastaavassa tilanteessa.” (Ulla 41 v., VK.)

”Jokainen päivä on ammattiin kasvua. Mielestäni olen jo nyt kehittynyt niin tulevana lähihoitajana kuin ihmisenäkin. Paljon on vielä kuitenkin opittavaa, mutta kun motivaatio on korkealla, niin uskon joku kaunis päivä voivani sanoa olevani valmis lähihoitaja.” (Nea 31 v., VK.)

”Näytössä sai tavallaan olla niin kuin jo ammatti ihminen, itsevarmuus lisääntyi ja sai näyttää mitä osaa ja se tuntui sellaiselta haastavalta. Vaati itseltä paljon että panosti siihen viikkoon. Näyttöviikko antoi oppimisen kannalta potkua opintoihin.” (Hanna 42 v., HOPS.)

Tulkintani perusteella naiset kirjoittivat opiskeluedellytyksistään äitinä ja opiskelu tapahtuu perheen ehdoilla. Ammatillisesta kehittymisestä kirjoittaessaan he siirtyivät äitihoivaajista ammattihoivaajiksi. Samoin ”äitipuhe” muuttui ”ammattipuheeksi”. Mielestäni ammattipuheesta kuvastui itsevarmuus ja ylpeys tulevasta ammatista ja hoivatyöstä. Haave valmistua lähihoitajaksi antoi myös voimia hoitaa perhe ja kotityöt opiskelun ohella.

5.3.2 Läheisyys, ruumiillisuus ja reaali maailma

Hoivatyöntekijältä vaaditaan äärimmäistä joustavuutta ja empatiaa. Auttaessaan asiakasta työntekijä joutuu tekemisiin ruumiillisuuden ja läheisyyden kanssa. Jo lähihoitajan ammatinimike viittaa lähellä olemiseen ja läheisyyteen. Ruumiillisuus on merkittävä niin asiakkaan kuin työntekijän näkökulmasta. Työntekijälle työn ruumiillisuudessa on kyse henkilökohtaisen kokemuksen lisäksi työn yhteiskunnallisesta arvostuksesta.

”Mitä enemmän työ yhdistetään ruumiin toimintoihin, sitä alhaisempi on palkka ja status”, sanoo Widding Isaksen (1992).

Porvarillisessa yhteiskunnassa ylemmän luokan naiset jättivät ruumiillisen työn palvelijoilleen. Imettäjät imettivät lapset, lastenhoitajat vaihtoivat vaipat, koti-apulaiset siivosivat ja pesivät pyykkiä ja kotiopettajattaret opettivat lapsille tapoja ja ruumiin kontrollia. Hautajaisiin palkattiin nainen pesemään, pukemaan ja itkemään.

Ruumis nähtiin liian päälähteeksi. Ruumiiseen liittyvät toiminnot eivät ole arvostettuja. (Eräsaari ym. 1995, 150 – 153.)

Viime aikoina naistutkimuksessa ruumiillisuutta on alettu tukia. Vaikka ruumiillisuus liitetään läheisesti hoivaan, teoriat eivät ole olleet Tedren (1999) mielestä hoivan kannalta kovin selitysoimaisia. Hoiva on ruumiillista työtä, ruumiillisia tarpeita, ruumiin välttämättömyyksiä ja ruumiillisia kohtaamisia. Tämä työn ruumiillisuus ei ole irrallaan sen aineettomista puolista. Ihmiset asettuvat hoivasuhteisiin juuri ruumillaan. Ruumiillisuus on hoivan alkupiste, johon kaikki muu kiinnittyy. (Tedre 1999.)

”Työ on fyysisesti hyvin raskasta ja potilaiden kunnioittaminen ja lähestymisen luonnollisuus on myös osa tätä työtä, silloinkin kun asiakas ei aina miellytä, on osattava olla silloinkin hoitaja, joka on asiakasta varten.” (Hanna 42 v., NS.)

Ruumis ei ole vain kulttuurinen teksti. Se on myös käytännöllinen, suoran sosiaalisen kontrollin alue. Kulttuuri ruumiillistuu ja muuttuu rutiineiksi. Ruumis on merkitty ja se kantaa mukanaan symbolimerkityksiä, jotka ovat voimakkaasti sukupuolittuneita. (Ronkainen 1999, 57 – 58.) Hoivaan ja läheisyyteen liitetään emotionaalisuus, naisen syli, sydän, kohtu, hellät kädet ja feminiininen pehmeys. Tutkimukseeni osallistuvat kuvaavat ruumiillisuuden ja läheisyyden läsnäoloa ja luontevuutta osana hoivatyötä.

Kotona asuvien luona tapahtuvia toimia Ulla kuvaa näin:

”Kotipalvelussa käyn aamulla lonkkaleikkauksesta toipuvan asiakkaan luona hoitamassa hänen puhdasta haavaansa. Keskipäivällä avustan toista asiakasta peseytymisessä ja suihkussa. Työpäivän viimeiseksi jätän käynnin alkoholisoituneen, tuberkuloosia sairastavan asiakkaan kotiin ja avustan häntä ruuanlaitossa, siivoamisessa ja henkilökohtaisen hygienian ylläpidossa ” (Ulla 41 v., NS.)

Ruumiillisuus ja läheisyys ovat läsnä Outin kirjoituksessa:

”Potilasta rauhoittelen puhumalla hänelle rauhallisesti ja koskettamalla häntä hellästi ja rauhoittavasti. Väkivaltaista potilasta joudun ehkä ottamaan käsistä kiinni, ettei potilas pääse vahingoittamaan itseään ja toisia.” (Outi 39 v., NS.)

Hannan kuvaus vaikeasti dementoituneen potilaan hoitotilanteesta:

”Joskus vuorovaikutus keskustelemalla on mahdotonta, joten ainoana keinona näen tulkita hänen tuntojaan seuraamalla liikkeitä ja ottamalla kädestä kiinni, jolloin on helpompi arvioida potilaan viestejä.” (Hanna 42 v., NS.)

Twigg on tutkinut kylpyä sosiaalipolitiikan avainkohtana. Hän käyttää käsitettä ”sosiaalinen kylpy”, joka viittaa siihen, ettei kylpy ja kylvettäminen ilman lääketieteellistä perustelua kuulu julkisen vastuulle. Kylvettämisen avulla hän pyrkii myös haastamaan koko brittiläisen yhteiskunnan tavan ajatella ja kirjoittaa avohuollosta ja sosiaalipolitiikasta. Puhtaudesta ja hajuttomuudesta on tullut sosiaaliseen yhteisöön kuulumisen edellytys. Haiseminen ja likaisuus johtavat ulossulkemiseen. Hoivan yhteydessä ne ovat merkkejä huonosta hoidosta. (Twigg 2000; Tedre 2001.)

”Työvuorossa vältän ihon epäpuhtauksien ja haavaumien koskettelua. Hoitajan henkilökohtaisen hygienian keskeisin tekijä on käsihygienia. Muita henkilökohtaiseen hygieniaan liittyviä asioita ovat hiusten, parran, suun, nenän ja ihon puhtaus sekä asianmukainen työasu. Työpuku vaihdetaan puhtaaseen, kun se on likainen. Näkyvästi verellä ja eritteillä tahriintunut asuste vaihdetaan heti.” (Ulla 41 v., NS.)

Triviaali ja intiimi ovat ne kaksi kohtaa, joista hoivasopimusten muutokset saattaisivat olla kiinnostavasti poimittavissa. Siivous on triviaali toiminta, joka tahdotaan pudottaa pois hoivakehyksestä. Kylvetys ja vaipanvaihto erityisesti aikuisten välisissä suhteissa ovat intiimiä avustamista, joista puhuminen julkisesti on vaikeaa. Julia Twigg (2000) käyttää käsitettä ruumiillisuuden kielteisyys kuvaamaan niitä ruumiillisuuden ulottuvuuksia, joita kulttuurimme ja samalla tiede

hyljeksii. Sellaisia ovat lika, kielteiset tunteet ja taantumet. Hoivatyössä lika on läsnä sekä fyysisiin tiloihin tunkeutuvana likana että ruumiin eritteinä. Sellaisina ne kuuluvat henkilökohtaisen ja intiimin alueelle. Ne ovat kulttuurisesti kiellettyjä aiheita. (Tedre 2001.)

Hoivatyöntekijät joutuvat tekemään sopimuksen ruumiillisuuden, kiireen ja teknologian kanssa.

”Hallitsen lähihoitajan perustyön hyvin ja näytän sen sillä että kun sijaan potilaan vuodetta niin toimin oikeaoppisesti mikä tarkoittaa että kun vaihdan likaiset vuodevaatteet niin pyrin siihen että likaiset ei kosketa puhtaita. Käytän ruokalappua asiakkaalla kun syötän häntä etten sotke hänen vaatteitaan turhaan. Kun vaihdan vaippoja potilaalle niin huolehdin likaisen vaipan jätehuoneeseen ettei asiakkaan tarvitse olla huonossa huoneilmassa. Tarvittaessa tuuletan huoneen. Sitten huolehdin että potilaalla on hyvä asento vuoteessa ja hänen olonsa on muutenkin hyvä.”
(Hanna 42 v., NS.)

Kuvaus vanhusten vuodeosastolta:

”Työpäivä koostuu viidestä ruokailusta, perushoidoista, aamu-, ilta- ja yötoimista, vuoteessa käännoistä ja kuivituksista. En vaihda aina kuivituksen yhteydessä kaikkia vaippoja, jos vain ne ”pienet vaipat” on märät. Laitan vain uudet pienet vaipat ja jätän sen ison teippivaipan paikoilleen. Eräs potilas halusi itse pestä alapesunsa, ja minä annoin hänelle pesulapun ja suihkun käteen, niin hyvin se sujui.” (Irina 37 v., NS.)

5.3.3 Miten sukupuoli näkyy hoivan diskursseissa?

Kielen merkitystä sukupuolen tuottamisessa on korostettu niin feministisissä kuin myöhäismoderneissa lähestymistavoissakin. Kielitieteessä on kielellä perinteisesti tarkoitettu koodia tai järjestelmää, joka ilmentää vakiintuneiden konstruktioiden ja kiteytyneiden merkitysten varastoa. Diskurssilla taas on viitattu ajassa tapahtuvaan

dynaamiseen ja kontekstiinsa sijoittuvaan toimintaan. Diskurssin käsite on näin sisältänyt sekä kielelliset merkitykset että puhujan merkitykset. (Hakulinen 1987, 52 – 66; Ronkainen 1999, 33.)

Kielessä kohtaavat todellisuuksien monet päällekkäiset, ristikkäiset ja samanaikaiset, vuorovaikutukselliset maailmat. Kieli ei siis ole yksi vaan monta: me puhumme kieltä, mutta myös kieli puhuu meitä. (Ks. esim. Purra & Tainio 1989, 218) Kieli myös rakentaa tapaamme kokea ja merkityksellistää niin omaa kuin toistenkin todellisuutta. Sukupuoli kielessä ja diskursseissa näyttäytyy siis kielen käyttömme tapoina ja puheen sisältöinä. Tällöin naisia ja miehiä koskevat käsityksemme, olettamuksemme ja uskomuksemme tulevat esiin keskustellessamme eri sukupuolta olevien kanssa tai puhuessamme eri sukupuolta olevista henkilöistä. (Gilbert & Scher 1999, 14 -17.)

Eksplisiittisesti ilmaistujen sanojen lisäksi kielen analyysissä tulee huomioida myös merkitysten kontekstuaalinen tulkinta eli millaisissa asiayhteyksissä nais- ja miessukupuoli mainitaan, milloin se otetaan tai ei oteta puheeksi ja miten sukupuoli kirjoitetaan. Lingvistinen naistutkimus on tarkastellut niin kielen mieskeskeisyyttä kuin sukupuolten kielenkäyttöä. Ensimmäinen tutkii kielenkäytön seksismiä tai kielikoodiin asti kiteytynyttä miesnäkökulmaa. Toinen pyrkii etsimään erilaisia naisten ja miesten kielen piirteitä, erilaisia keskustelustrategioita tai puhekuultuureja. (Laitinen 1989, 244.) Helena Saarikoski (2001, 33) toteaa teoksessaan ”Mistä on huonot tytöt tehty?”, että huoraksi leimaaminen tapahtuu epäilemättä yhteisön diskurssin tasolla: tyttö menettää maineensa erilaisten puheaktien kautta, jotka saavat merkityksensä laajemmasta yhteisön seksuaalidiskurssista.

Erilaiset ammattinimikkeet ja työehtosopimusten kielelliset käytännöt eivät ole vain yhteiskunnallisen todellisuuden passiivista heijastumaa, vaan ne voivat toimia myös aktiivisesti ja todellisuutta vahvistavasti. Esimerkiksi hoitoapulainen tai tutkimusavustaja liitetään yleensä naisten ammattiin ja se sisältää selvän viitteen työn vähäiseen vaativuuteen. Useat perinteiset tehtävänimikkeet kantavat edelleen miehistä päätettä, kuten tiedemies, virkamies, lakimies, nimismies, luottamusmies, puhemies, esimies, varusmies jne. Sen sijaan olisi vaikea ajatella, että kielestämme löytyisi sellaiset tehtävänimikkeet kuin hoitomiehi tai sihteerimiehi. Feministinen

tutkimus pyrkii purkamaan ja rakentamaan uudelleen kielen, diskurssien ja tiedon merkityksiä. Tarkoitus on nostaa esiin naisten kielen, puheen ja diskurssien lukemattomuus, tunnistamattomuus, tunnustamattomuus, ohi, väärin ja toisin lukeminen.

Feministiset liikkeet ja naistutkimus ovat nostaneet näkyviin itsestään selvänä pidetyn, suurelta osalta tiedostamattoman konstruktion, sukupuolikategorian, muun muassa sukupuolineutraalisuuden käsitteellä, jolla on viitattu neutraalisuuden näennäisyyteen tai sukupuolisokeuteen. Sukupuolineutraalisuuden tilalle on tarjottu sukupuoliherkkää tutkimusta, jossa sukupuoli(ero) otetaan kaikkea tutkimusta koskevaksi peruslähtökohdaksi ja keskeiseksi analyttiseksi kategoriaksi. (Ks. Matero 1996, 265; Vuori 2001, 85 – 86.)

Luin opiskelijoiden kirjoittamia hoidon ja huolenpidon näyttösuunnitelmia ja pyrin löytämään teksteistä sukupuolen, miten sukupuoli tuotetaan tai miten se näkyy teksteissä. Huomasin, että näyttösuunnitelmista sukupuoli näytti puuttuvan tai se oli piilotettuna lähes täysin. Puhuttiin kansalaisesta, vanhuksesta, hoidettavasta, ihmisestä, yksilöstä, potilaasta tai asiakkaasta, jota tulee arvostaa, kunnioittaa, kuunnella, hoitaa ja hoivata, itsemääräämisoikeutta ja turvallisuutta unohtamatta. Korostettiin ihmisten iän, elämänarvojen, eettisten ja uskonnollisten vakaumusten, etnisen taustan, kulttuurin, yksilöllisten tarpeiden ja kokemuksen tärkeyttä ja huomioimista hoitotyössä.

”Työssäni joudun olemaan hyvin monien kulttuurien kanssa tekemisissä, ja minun on kunnioitettava heidän omia arvojaan, vaikka en itse niitä omassa elämässä pitäisikään hyväksyttävänä. Esimerkiksi islaminuskoiset eivät saa syödä sianlihaa eikä veriruokia, eivätkä käyttä ä alkoholia myöskään lääkkeissä. Jehovan todistajat taas eivät syö veriruokia eivätkä suostu verensiirtoon, vaikka tilanne olisi vakavakin”. (Irina 37 v., NS.)

”Kunnioitan, otan huomioon eri-ikäisten tarpeet ja taustat esim. romanit, joille suku on tärkeä ja ymmärrän, jos heitä tulee vierailulle koko suku.” (Sirpa 48 v.; NS.)

Naisten ja miesten erot avun tarvitsijoina, hoidettavina ja huolenpidon saajina eivät juuri nousseet esiin. Kotipalvelun ja vuodeosaston asiakkaista/ potilaista on suurin osa naisia, samoin kuin heitä hoitavat ovat lähes kaikki naisia. Uskon, että niin naisten fyysiset, psyykkiset kuin sosiaalisetkin tarpeet ja toiveet eroavat miesten tarpeista. Varsinkin vanhempien ikäluokkien naisten maailmat ovat eronneet niin aikalaismiesten kuin nyky naistenkin maailmoista. Sukupuolesta kirjoitettiin vain anatomisten, fysiologisten, lääketieteellisten tai biologisten erojen edellyttäessä erilaisia hoitotoimenpiteitä.

”Ennen kuin voin toteuttaa esimerkiksi toistokaterioinnin, minun tulee tietää naisen ja miehen erilaisesta elimistön rakenteesta ja toiminnasta”.
(Elina 36 v., NS.)

”Alapesuissa on erityisen tärkeää muistaa, minkä huomioon, kun pesen esimerkiksi naisen alapäättä, niin aloitan edestä ja etenen peräaukkoon päin, jotta vie ulostetta etupuoleen eli sukupuolielimiä kohti.” (Hanna 42 v., NS.)

Hoitoalan koulutuksessa ja ammattikäytännöissä toistuvat hyvin perinteiset näkemykset ihmisestä – holistinen ja humanistinen ihmiskäsitys- ja sukupuolieron häivyttäminen tapahtuu kuin luonnostaan. Sukupuoli saa kliinisen ja universaalien verhon, jota ei helposti avata. Jatkossa olisi mielenkiintoista tutkia, miten ”ihminen” tuotetaan hoivan koulutuksessa ja teorioissa.

”Ihminen on sinänsä arvokas ja jokaisella ihmisellä on sama ihmisarvo. Oikeudenmukaisuus tarkoittaa että osaa rajoittaa omaa tarpeentyydytystään ja ottaa huomioon toisten tarpeet. Kristillisen näkemyksen mukaan oikeudenmukaisuus on ihmisen halua tehdä muille sitä, mitä toivoo itselleen tehtävän. Ammatillinen hoitotyö edellyttää, että hoitaja suhtautuu potilaisiin valikoimatta ja pitää heidän inhimillisiä tarpeitaan samanarvoisina.” (Hanna 42 v., NS.)

6 HOIVAN JA TEKNOLOGIAN KOHTAAMISIA

Tutkimuksessani tuli hyvin esiin naisten kokema hoivavastuu niin äitinä kuin tulevana lähihoitajanakin. Hoiva ja hoitaminen olivat keskeisellä sijalla naisten kirjoituksissa. Teknologia, tietotekniikka tai verkko-oppiminen ei sinällään ollut merkittävä osa lähihoitajan koulutusta. Mielestäni tutkimukseeni osallistuvat antoivat tietotekniikalle lähinnä välineellisen merkityksen. Kirjoitusten perusteella tietotekniikka paransi opiskeluedellytyksiä ja vähensi käytännön ongelmia kuten perheen ja opiskelujen yhteensovittamista. Tietoteknisten taitojen lisääntyminen ja uuden oppiminen kylläkin lisäsivät itsevarmuutta. Opiskelijoiden käsitys lähihoitajan työstä oli hyvin perinteinen eikä nykyteknologian tuleminen varsinaisen hoivan kentälle näkynyt kirjoituksissa. Muutama totesi, että käytännön oppimisjaksoilla oli ollut hyötyä, kun osasi käyttää tietokonetta esim. hoitosuunnitelmien kirjaamiseen, samoin tiedonhankintaa tietokone helpotti.

Pohdin seuraavaksi hoivan ja teknologian kulttuurista sukupuolittuneisuutta. Tutkimukseni perusteella nämä maailmat ovat vielä hyvin kaukana toisistaan arjen käytännöissä. Hoiva sulkee pois teknologian tai ainakin häivyttää sen merkityksen toissijaiseksi, tai toisin päin. Toisaalta teknologia ei voi koskaan korvata hoivaa sen perinteisessä merkityksessä. Apuvälineenä ja tukipalveluna se sen sijaan antaa uusia mahdollisuuksia hoivatyöhön. Tutkimukseni mukaan hoiva säilyy edelleen naisten alueena ja teknologia ei siihen kovin hyvin paikannu.

6.1 Hoivan kulttuurinen sukupuolittuneisuus

Hyvinvointivaltion murros ja purkamistavoitteet luovat kulttuurista tilausta madonnamaisesti omat tarpeensa kieltävälle hoivaajanaishelle ja naisellisen hoivamarttyyriyden pyhittämiselle. Yhteiskunnan vastuulla olevaa hoivatyötä pyritään siirtämään naisten palkattoman kotityön piiriin. ”Kunnon naisen” edellytetään tuntevan vastuunsa perheen lasten, vanhusten, sairaiden ja vammaisten hoidosta.

Samalla naisten taloudellinen riippuvuus lisääntyy niin miehistä kuin valtiostakin. (Saarikoski 2001, 27.)

Hoivapalvelut voidaan käsittää sekä julkisen vallan tai yksityisten tuottamiksi palveluiksi. Hoivapalvelut ovat lähellä sosiaalipalvelujen käsitettä, vaikka vakiintunutta käytäntöä ei ole. Omaisten antamaan hoivaan käsite ei sosiaalipolitiikassa ole juurtunut, vaikka kotona annettua hoivaakin tuetaan nykyisin julkisin varoin. Tieteellisessä keskustelussa hoivalla on avattu myös kotona tehtävää hoivatyötä. Usein tarkastelu on koskenut joko julkista tai yksityistä hoivaa. Määrittämisen ja rajausten vaikeus kertoo siitä, miten monenlaisista asemista hoivasuhteisiin asetutaan ja miten monella tapaa julkinen ja yksityinen maailma yhdistyvät pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa. (Tedre 1999.)

Pakkojen ja velvollisuuksien näkökulmasta hoiva eroaa useimmista muista töistä sikäli, että sen vastuunjako yhteiskunnassa tapahtuu epämääräisellä tavalla julkisen vallan, sosiaalisen yhteisön ja perheen välillä (Daly ja Lewis 1998; Tedre 1999). Ihmisten elämässä yksityisyyden ja julkisen raja ei ole yhtä terävä. Tosin yksityinen puoli jää usein näkymättömäksi, havaitsemattomaksi, tilastoimattomaksi, mutta se ei merkitse sitä, että se ei olisi olemassa. Toinen, julkinen puoli, taas korostuu toisen, näkymättömämmän kustannuksella ennakoitavuudellaan, tilastoitavuudellaan ja uutisarvolla. Siitä on kirjoitettu historiankirjoissa ja siitä saamme tietää uutisissa.

6.2 Tietotekniikan kulttuurinen sukupuolittuneisuus

Suomalaiset naiset ovat käyttäneet tietotekniikkaa työssään hieman miehiä enemmän, mutta tietotekniikan asiantuntijat ovat sekä ammattitilastoissa että yleisesti ihmisten mielikuvissa miehiä. Naisten suhde tietotekniikkaan on tuttavallinen ja osaavat käyttää näppärästi puhelinta, faxia, tekstinkäsittelyohjelmia, sähköpostia, pesukoneita ja muita kodinkoneita. Tietotekniikka kuten teknologia yleensäkin ovat miehisiä aloja. Kyse on monimutkaisesta yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta suhteesta, jolla

on kytkevä sukupuolijärjestelmään – työnjako, vallanjako ja vastuu vanhemmuudesta. Naisten palkka on edelleenkin 20 prosenttia huonompi kuin miesten, naisilla on vähemmän rahaa ja aikaa käytettävissä uusien laitteiden hankintaan ja opettelemiseen. (Uotinen & al. 2001, 166 – 167.)

Tietotekniikan, sukupuolen ja asiantuntijuuden välistä suhdetta voidaan pyrkiä määrittämään uudelleen. Naiset ovat omien tilanteidensa asiantuntijoita ja voivat olla myös tietotekniikan käyttäjiä asiantuntijoita. Nieminen-Sundell (1998) havaitsi tutkimuksessaan, että sukupuolen ja teknologian suhde muuttuu ja teknologian asiantuntijuuden rajat elävät. Naisten tietotekniikan asiantuntijuuden puute ei johdu siitä, etteivätkö naiset osaisi tai oppisi, vaan heidän taitonsa ei ole saavuttanut kulttuurista määritystä asiantuntijuudesta. Kulttuuriset määritykset purkautuvat hitaasti ja uudet määritykset voivat syntyä vähitellen, kun naiset pystyvät ottamaan haltuunsa tietotekniikkaa omista tilanteistaan lähtien. Kun tietotekniikka on kulttuurisesti miehistä teknologiaa, voivat naiset kokea ristiriitaa paikkansa määrittämisessä. (Nieminen-Sundell 1998.)

Ruth Lister (1997) käsitteellistää kansalaisuutta yhtäältä asemana, johon liittyy laaja kirjo oikeuksia, ja toisaalta käytäntöinä. Asemaan liittyviä oikeuksia voivat olla esimerkiksi pääsy tietotekniikan käyttäjiksi ja käytäntöinä poliittinen osallistuminen. Kansalaisuuden kaksi puolta kietoutuvat yhteen toimijuudessa (mt. 36):

”Kansalaisuus osallistumisena ilmentää toimijuutta poliittisella areenalla, laajasti määritellen; kansalaisuus oikeuksina tekee mahdolliseksi sen, että ihmiset toimivat aktiivisina toimijoina.”

Toimijuus kansalaisuuden ytimenä voi viitata joko yleisesti kaikkeen toimintaan tai rajatumminkin tietoiseen poliittiseen toimintaan, mutta molemmissa tapauksissa se luo tilaa naisten – yksilöinä ja ryhmänä – omille määrityksille tekniikasta. Toimijuudessa painottuu myös kysymys minuudesta: subjektiviteetista ja identiteetistä.

6.3 ”Maailmat ilman naisia”

Olen kuvannut jo aikaisemmissa luvuissa sukupuolen merkitystä paikan näyttäjänä ja tilan luojana. Niin koulutuksessa, työelämässä kuin politiikassakin nähdään sukupuolen mukaan määriteltyjä ja määräytyviä maailmoja. Tietyt maailmat katsotaan kuuluvan naisille ja toiset taas miehille. Teknologian ja tietotekniikan maailmat ovat lähes kaikkien tilastojen, tutkimusten ja arkikäytäntöjen valossa miesten maailmoja. Hoivan ja kasvatuksen maailmat kuuluvat taas pääasiassa naisille. Maailmojen sukupuolittuneet rajat ja erot eivät ulotu vain työn, koulutuksen ja politiikan kenttään. Ne näyttäytyvät lähes kaikilla elämänaloilla.

Tietotekniikka on ollut korostuneen merkittävä talouden veturi suomalaisessa yhteiskunnassa. Tietotekniikan koulutusohjelmat ovat lisääntyneet 1990-luvun alusta lähtien. Marja Vehviläinen (1996) kuvaa tietotekniikan tulon alkuvaiheita, 1950 – 1960 -lukuja, ”maailmoiksi ilman naisia”. Tietokoneasiantuntijoiden pioneerit olivat lähes poikkeuksetta miehiä. Naiset ovat kouluttautuneet 1960-luvun lopulta lähtien ohjelmointi- ja suunnittelutehtäviin. Naisten osuus sekä koulutuksessa että tietotekniikan ammateissa lisääntyi vuoteen 1992 asti. Enimmillään naisten osuus tietotekniikan alueella oli kolmasosa. Vaikka naiset olivat läsnä hyvin koulutettuina asiantuntijoina, säilyttivät miehet linnakkeensa tietotekniikan johtopaikoilla, ammatillisen järjestön hallituksessa ja julkisuudessa samoin kuin päättämisen ja määrittelyvallan. (Vehviläinen 1996.)

Vuoden 1992 jälkeen naisten osuus on romahtanut niin tietotekniikan koulutuksessa kuin ammateissakin. Ammatilliseen ja korkeakoulutukseen 1990-luvun alussa hakeutui ikäryhmän edustajia, jotka olivat 1980-luvulla pelanneet kotona Commodore-kotitietokoneilla. Petri Saarikoski (2001) ja Johanna Uotinen (2003) ovat molemmat kirjoittaneet tämän pelikulttuurin yhteydestä sukupuoleen. Commodoren ja sen pelien ääreltä löytyi maailma ilman naisia. Pojat pelasivat poikien kesken. Poikien tietokoneopintoja tuettiin myös koulussa. Lisäksi lama sattui 1990-luvun alkuun ja lamalla nähdään olevan merkitystä sukupuolten järjestyksille. Sukupuolen järjestykseen kietoutuvat tietotekniikan globaali tuotantoprosessin vaihe, kotitietokoneet, kotien käytännöt, talouden yleiset suhdanteet ja laajat kulttuuriset

murrokset, jotka leviävät kaupallisen median kautta. (Vehviläinen 1996, Eriksson & Vehviläinen 1999.)

Tieto- ja viestintäteknologia on levinnyt nopeasti sosiaali- ja terveydenhuollossa palvelujen tuotannon välineeksi. Palvelujen ongelmat eivät ole kuitenkaan välttämättä ratkenneet teknologian käyttöönotolla. Monissa sosiaali- ja terveydenhuollon teknologiahankkeissa on koettu suuria vaikeuksia, eikä tekniikka ole juurtunut työntekijöiden tai asiakkaiden arkeen. Hannele Hyppönen (2004) tarkastelee väitöstyössään tapaustutkimuksen avulla kotipalvelujen muuttumista teknologiahankkeessa.

Hyppönen tutki myös muutoksen vaikutuksia työntekijöiden työhön ja palveluja käyttävien asiakkaiden arkeen. Tutkimus osoitti, että muutos palveluissa tapahtui tekniikan ehdoilla. Uusia, teknologiapohjaisia palvelumalleja ryhdyttiin suunnittelemaan vasta, kun hankkeessa kehitettyjen ohjelmistojen käyttöönotto oli käsillä. Ohjelmistoista jouduttiin kuitenkin luopumaan yksi toisensa jälkeen joko käytettävyyss- tai päivitysongelmien vuoksi. Lopulta uuden teknologian varaan syntyneet palvelumallit toimivat vain perinteisen teknologian, puhelimen ja faksin, avulla. (Hyppönen 2004.)

Hyppönen toteaa, että vaikka käyttöön vakiintuneissa uusissa teknisissä palvelumalleissa oli ituja innovatiivisesta toiminnasta, palvelumallit osoittautuivat monella tavoin ongelmallisiksi paitsi kotihoidon työntekijöille, erityisesti kotipalveluasiakkaille. Ne asettivat uudenlaisia vaatimuksia kotipalvelutyöntekijöiden vanhoille työvälineille sekä asiakkaille, jotka joutuivat palveluja käyttämään. Ne pirstoivat ja hämärsivät kotihoidon ydintehtävää ja toimivat joustamattomasti palveluntuottajien ehdoin. (Hyppönen 2004.)

7 POHDINTA

Tutkielmani liikkuu hoivan, oppimisen ja teknologian rajapinnoilla ja pyrkii tulkitsemaan opiskelijoiden kokemuksia verkko-oppimisen merkityksistä osana lähihoitajakoulutusta. Olen kuvannut luvuissa 2 ja 3 naisten aseman, hoivatyön ja -koulutuksen historiaa, nykytilaa ja tulevaisuutta. Menneisyyden jäsentäminen ja huomioiminen on mielestäni edellytys nykyisyyden ja tulevaisuuden ymmärtämiseen. Sen vuoksi aloitin tutkimusmatkani 1800 – 1900-lukujen vaihteesta ja saavuin vähitellen nykyaikaan. Kurkistin myös hieman tulevaisuuteen eli vuoden 2030 hoivatyön visioihin. Matkallani kartta ja kompassi olivat välillä hukassa, mutta pääsin kuitenkin perille.

Kiinnostavaa oli huomata, kuinka vähän hoivan maailmat ovat käytännössä muuttuneet sadan vuoden aikana. Hoiva-alan koulutus- ja tutkintorakenteet ovat kehittyneet ja sosiaalialan ammattilaisille on tarkoin määritellyt kelpoisuusehdot. Työoloja ja – ehtoja on pyritty parantamaan niin tutkimuksen, yhteiskunnallisen keskustelun kuin lainsäädännönkin kautta. Uusin tietotekniikka ja teknologia ovat tulleet osaksi hoivan koulutus- ja työkäytäntöjä. Kaikesta tästä huolimatta naisten pääasiassa tekemä hoivatyö on edelleen aliarvostettua ja -palkattua. Hoitajat tekevät työtään äärimmäisen kiireen ja paineen alla. Maaliskuun 2005 alussa voimaan tullut hoitotakuu lisää hoitajien paineita, samoin kuin kuntien ja valtion vaatimukset perusturvan (sosiaali- ja terveystoimi) kustannusten alentamiseksi.

Tutkielmani aihe on ajankohtainen ja siinä on useita kytkentöjä aivan viime päivinä käytyihin keskusteluihin mm. vanhemmuuden kustannusten jakamisesta kaikille työnantajille, yksityiselämän ja työn yhteensovittaminen, naisten työura ”munasolun loukussa”, kotiäiti – uraäiti vertaus madonna – huora -dikotomiaan, uudelle tasa-arvolaille (voimaan kesäkuussa 2005) ja sen käytäntöön soveltamiselle asetetut tavoitteet sekä feministipuolueen perustamiskeskustelut niin Suomessa kuin Ruotsissakin.

Työllisyyden rakenne on edelleen Suomessa eriytynyt vahvasti sukupuolen mukaan toimialoittain, ammateittain ja työtehtävittäin. Tyypillisesti naiset ovat työskennelleet hoito-, palvelu-, toimisto ja tiliteknisissä sekä kaupan ammateissa. Miehet puolestaan ovat tehneet tieteellistä ja teknistä työtä. Heidän alojaan ovat liikenne, hallinto ja suojele- ja vartiointi. Nämä eriytyneet rakenteet ovat pysyneet vakaina ja voimistuneet. (Ks. esim. Martikainen 1990, 9.)

Käsitykset naisten asemasta ovat pitkään liikkuneet julkinen – yksityinen ulottuvuudella niin arkiajattelussa kuin tutkimuksessakin. Rajaa yksityisen ja julkisen välillä on pyritty myös häivyttämään. Naisten toiminta-alueita on ollut pääasiassa yksityinen ja miesten julkinen. Yleensä julkinen liitetään miesten maailmaan. Se on palkkatyön, politiikan, muodollisen koulutuksen, kulttuurin, vallan ja auktoriteettien maailma. Naisten maailma ja yksityinen pitävät sisällään kodin, hoivan, kasvatuksen ja reproduktion. (Keränen 1987; Edwards 1993; Anttonen 1997; Nätkin 1997.) Ihmisen elämän-kokonaisuuden näkökulmasta työ, vapaa-aika ja perhe-elämä eivät kuitenkaan ole erillisiä sektoreita, vaan toimintoja, joista arkielämän kokonaisuus muodostuu.

Naiset oppivat käyttämään helposti tietotekniikkaa, mutta paikantuminen miesten alueelle jättää jotain omasta osaamisesta tämän alueen ulkopuolelle. Naisten tietotekniikkaryhmissä naiset ovat pystyneet määrittämään paikkaansa uudelleen ja luomaan naisten omaa ääntä miehiseen tietotekniikkamaailmaan (Vehviläinen 1996). Naisten omaa ääntä rakentavat ja omia lähtökohtia kunnioittavat tietotekniikkaryhmät pyrkivät purkamaan tietotekniikan asiantuntijuuden miehisyyttä. Yhteisesti ryhmässä omia tilanteita avaamalla ja analysoimalla saatetaan luoda tilaa vuoropuhelulle, jossa tietotekniikkaa sovitetaan oman arjen käytäntöihin oman arjen eikä tekniikan ehdoilla. Ryhmässä on tilaa naisten keskinäisille eroille, mutta siinä voi syntyä myös yhteisöllistä toimijuutta, joka tavoittaa rakenteellisia ja kulttuurisia suhteita yksilöllisten valintojen takana. (Uotinen & al. 2001, 169 – 176).

Minuuden ja tekniikan läpikotaisesta yhteydestä kirjoittaa Sherry Turkle (1995). Hänen mukaansa sähköiset verkot muuttavat tapaamme ajatella, seksuaalisuuttamme ja yhteisöjemme luonnetta, identiteettimme ydintä. Opimme astumaan peilin läpi, kuin Liisa Ihmemaahan, ja opimme elämään verkkojen keinomaailmassa. Muut

ihmiset löytyvät peilin takaa. Subjektiviteetti, toimijuus ja kansalaisuus muotoutuvat, kun ihmiset ovat yhteydessä sähköisiin verkkoihin ja muihin ihmisiin niiden kautta. Verkkoja käyttävien ihmisten minuudet ovat myös ruumiillisia ja niillä on omat elämänhistoriansa paikallisesti, historiallisesti ja yhteiskunnallisesti muotoutuviissa käytännöissä. Verkot ja tietokoneet ovat sinällään merkityksettömiä, elleivät paikallisissa tilanteissaan elävät ihmiset – tai yleisemmin toimijat – tulkitse niitä ja tuota niiden avulla uusia merkityksiä. Olennaista ihmisten oman toiminnan ja luovuuden kannalta on se, kuinka he pystyvät yhdistämään verkkoja ja tekniikkaa paikalliseen ja ajalliseen tilanteeseensa. (Turkle, 1995.)

Teknologinen determinismi ei voi tukea hoivan ja teknologian sopimusta. Vaikea on ajatella edes ”sosiaalisen tai inhimillisen teknologian” korvaavan ihmistä hoitajana. Sopimuksen tekemiseen tarvitaan vähintään kaksi osapuolta. Onko hoivalla tasapuolinen neuvotteluasema teknologiaan nähden? Mistä hoiva saa oikeutuksensa solmia sopimuksia, kenen ehdoilla ja kuka allekirjoittaa sopimuksen? Hoitajien koulutuksessa ja kvalifikaatiovaatimuksissa teknologiaosaaminen on saanut jalansijaa, mutta työkäytännöt ovat edelleen hyvin perinteisiä ja entistä kiireisempiä. Hoiva on edelleen naisten aluetta. Naisia hoiva-alan koulutuksessa ja työelämässä on edelleen yli 90 prosenttia. Kotona, vapaaehtoisena, omaishoitajana tai palkkatyössä naiset vastaavat edelleen pääasiassa hoitamisesta, hoivaamisesta, huolenpidosta ja kontrollista. Heidän työnsä on edelleen näkymätöntä ja itsestään selvää niin tilastoissa kuin arvostuksessakin.

Kuvaan tutkimukseeni osallistuvien kokemuksia selviytymisen tarinoiksi. Kirjoituksista kuultavat ajoittainen uupumus, väsymys, turhautuminen, epävarmuus ja luovuttamisen halu, mutta ennen kaikkea innostuksen, jaksamisen, yrittämisen, toisten kannustamisen ja tukemisen halu. Into tulla hyväksi lähihoitajaksi on kaikkien keskeinen tavoite. Kaikki olivat työttömiä opiskelemaan hakiessaan ja lähtiessään, heidän tietotekniset taidot olivat olemattomat, välimatkat pitkät, edellisestä opiskelusta useita vuosia ja lähes kaikilla oli yhdestä viiteen eri-ikäistä lasta. Useimmat kokivat olevansa kuitenkin jo valmiiksi hoitajia joko palkkatyön tai omien lasten hoitamisen kautta ja motivaatio opiskeluun oli korkealla.

On ymmärrettävää, että kun aikuinen päättää lähteä pitkäkestoiseen koulutukseen, on hänen pohdittava asioita monelta kantilta. Taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät sekä aikaisemmat oppimiskokemukset risteilevät mielessä. Miten perhe selviää ja miten selviän itse? Miten rahat riittävät? Onko minusta enää oppijaksi ja miten saan ajan riittämään kaikille tasapuolisesti?

Outin kirjoituksessa tulevat esiin useimpien mielestä tärkeimmät asiat, jotka välillä suututtavat ja väsyttävät sekä asiat, joiden vuoksi jaksaa jatkaa.

”Työssä oppiminen on antoisaa. Siellä näkee käytännössä, mitä ollaan esimerkiksi harjoiteltu nukeilla. Ja muutenkin saa tuntuman lähihoitajan työhön. Ja saa välillä olla kotipaikkakunnalla oman perheen luona. Minulle yksintyöskentely ei tuota ongelmaa. Ja aina, kun on ongelmia tai epäkohtia ilmennyt, soittelen muutamalle hyvälle opiskelijakamulle, jotka yrittävät parhaansa mukaan neuvoa. Internetistä löytyy apua opiskeluun ja kirjastosta. Samoin olen kysellyt perheeni mielipidettä jostain asiasta. Murkkuikäisiltä saa huomattavan paljon apua opiskeluun. Tukea olen saanut riittävästi perheeltäni. Opiskelukaverit tukevat tarpeen tullen. Opettajien tukea en ole oikein huomannut.

Oma motivaatio on melko korkealla tässä opiskelussa. Ei ole käynyt mielessäkään, että lopettaisin. Toisinaan väsymys vaivaa, mutta hetken päästä jaksaa taas jatkaa. Ehkä yksi syy tähän on muutama kiva opiskelijatoveri, joiden kanssa on kiva opiskella. Nauretaan paljon ja ymmärretään toisiamme. Edellytykset opiskeluun minulla on hyvät. Kotona on pari murkkuikäistä lasta, jotka eivät pahemmin häiritse minua. Mitä nyt tietokoneella olosta on kiistaa ja tappelua, kenen vuoro...Kun opetus on työvoimapolitiittista ja siitä saa päivärahan ja ylläpitokorvauksen, on edellytykset opiskeluun hyvät. Ei kai sitä perheellinen muuten pystyisikään opiskelemaan.” (Outi 39 v., VK.)

Tutkimusmatkani tärkeä tulos oli myös oma oppiminen. Tutkimusprosessia ei voi ymmärtää, ennen kuin sen on elänyt ja kokenut omakohtaisesti. Lukeminen, kirjoittaminen ja tutkimuksen teonprosessi ovat matkoja myös omaan itseensä ja tietoisuuden herättäjiä. Kriittinen lukeminen ja tiedon käsitys vahvistuivat tutkimuksen teon edetessä. Opin lukemaan ja näkemään asiat toisin. Opin ymmärtämään miesten ja naisten kirjoitusten, kielen, tekstin ja maailmojen eroja.

Jatkossa olisi mielenkiintoista tutkia enemmän aihetta: ”Miten ihminen tuotetaan hoitoalan koulutuksessa ja teorioissa? Analysointiluvussa 5 olen sivunnut jo aihetta ja pelkkä kurkistus sukupuolen näkyvyyteen tai näkymättömyyteen hoivan diskursseissa herätti mielenkiintoni. Voiko sukupuoli jäädä hoitoalan koulutuksessa ja teorioissa lukematta, tunnistamatta ja tunnustamatta?

LÄHTEET

- Aarnio, Helena; Enqvist, Jouni & Helenius, Marika (toim.) 2002: Verkkopedagogiikan kehittäminen ammatillisessa koulutuksessa ja työssä oppimisessa. Diana-toimintamalli. 2. painos. Helsinki: Opetushallitus.
- Ahola, Suvi 1999: Langennut äiti ei vapaudu. Helsingin Sanomat 9.5.1999.
- Anttonen, Anneli 1994: Hyvinvointivaltion naisystävälliset kasvot. Teoksessa Anttonen, Anneli; Henriksson Lea & Nätkin Ritva (toim.): Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino, 203 – 226.
- Anttonen, Anneli 1997: Feminismi ja sosiaalipolitiikka. Miten sukupuolesta tehtiin yhteiskuntateoreettinen ja sosiaalipoliittinen avainkäsite. Tampere: Tampere University Press, 26, 32.
- Anttonen, Anneli; Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.) 1994: Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino.
- Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma 2000: Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Tampere: Vastapaino.
- Aromaa, Vuokko 1990: Tyttöikä – tuulenpyörre ja tosipaikka. Teoksessa Aromaa, Vuokko & Immonen, Kari (toim.): Naisen elämä. Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit. Helsinki: Otava, 91 – 204.
- Asetus terveydenhuollon oikeusturvakeskuksesta 1121/1992.
- Bauman, Zygmunt 1993: Postmodern Ethics. Blackwell.
- Bauman, Zygmunt 1996: Postmodernin lumo. Tampere: Vastapaino.
- Beck, Ulrich 1992: Risk Society. Towards a New Modernity. London: Sage. (Alkup. 1986).
- Beck, Ulrich 1999: Mitä globalisaatio on? Suom. Hietaniemi, Tapani. Tampere: Vastapaino.
- Beck, Ulrich; Giddens, Anthony & Lash, Scott 1995: Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Suom. Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino.
- Butler, Judith 1990: Gender Trouble. NY & London: Routledge.
- Castells, Manuel 1997: The Power of Identity. Oxford: Blackwell.

- Castells, Manuel 2000: "Information Technology and Global Capitalism". Teoksessa Hutton, W. & Giddens, A. (toim.): *On the Edge: Living with Global Capitalism*. London: Cape.
- Connell, R. W. (BOB)1993: *Gender & Power. Society, the Person and Sexual Politics*. Cambridge: Polity Press, 118 – 141.
- Daly, Mary & Lewis, Jane 1998: Introduction: Conceptualising Social Care in the Context of Welfare State Restructuring. Teoksessa Lewis, Jane (toim.): *Gender, Social Care and Welfare state Restructuring in Europe*. Ashgate: Aldershot, 1-24.
- Davies, Karen 1987: *Reflections on Research Practices in Qualitative Research*. Lund: Sociologiska Institutionen, 26 – 41.
- Edwards, Rosalind 1993: *Mature Women Students: Separating or Connecting Family and Education*.
- Erkisson, Karin. 1981: Vårdprocessen – en utgångspunkt för läroplanstänkande inom vårdutbildning. Helsingin yliopisto, Kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia 94, 46.
- Eriksson, Päivi & Vehviläinen, Marja (toim.) 1999: *Tietoyhteiskunta seisakkeella. Teknologia, strategiat ja paikalliset tulkinnat*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 7 – 26.
- Eräsaari, Leena; Julkunen, Raija & Silius, Harriet (toim.)1995: *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino, 150 – 153.
- Esping-Andersen, Gösta 1999: *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford: Oxford University Press.
- Euroopan yhteisöjen jäsenvaltioiden päätös ammatillisen koulutuksen vertailtavuudesta 38/36, ETY.
- Faludi, Susan 1992: *Takaisku. Julistamaton sota naisia vastaan*. Suom. Kylmänen, Marjo & Mattila, Tuulia-Maria. Helsinki: Kääntöpiiri. (alkup. *Backlash. The Undeclared War against Women*, 1991).
- Garland, M.G. 1994. The Adult need for "Personal Control" provides a Cogent Quiding Concept for Distance Education. *Journal of Distance Education* 9 (1), 45 – 59.
- Gilbert, Lucia Albino & Scher, Murray 1999: *Gender and Sex in Counselling and Psychoterapy*. Boston: Allyn and Bacon, 14 – 17.
- Gordon, Tuula & Lahelma, Elina 2003 (toim.): *Koulun arkea tutkimassa: yläasteen erot ja erilaisuudet*. Helsingin kaupungin opetusvirasto. Helsinki: Yliopistopaino.

- Hagman, Lucina 1889: Naisten äänioikeudesta: keskustelun perusteeksi. Helsinki: Edlund, 34.
- Hakkarainen, Kai 2001: Aikuisen oppiminen verkossa. Teoksessa Sallila, Pekka & Kalli, Pekka (toim.): Verkot ja teknologia aikuisopiskelun tukena. Jyväskylä: Gummerus, 16 – 52.
- Hakulinen, Auli 1987: Kieli tapahtumisena, koodina ja järjestelmänä. Teoksessa Hoikkala, Tommi (toim.): Kieli, kertomus, kulttuuri. Helsinki: Gaudeamus, 52 – 70.
- Harding, Sandra 1986: The Science Question in Feminism. Ithaca: Cornell University Press, 18.
- Harding, Sandra 1991: Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives. Milton Keynes: Open University Press.
- Harding, Sandra 1998: Is Science Multicultural? Postcolonialisms, Feminisms and Epistemologies. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 154.
- Harju, Mila & Tossavainen, Mirja-Maija 2004: Kasvavaa hoivakuormaa pyrittävä jakamaan. Helsingin Sanomat 08.02.2004.
- Heinämaa, Sara & Saarinen, Esa 1983: Olennainen nainen. Juva: WSOY, 10 – 11. 109.
- Hernes, Helga Maria 1987: The Welfare State Citizenship of Scandinavian Women. Teoksessa Helga Maria Hernes (toim.): Welfare State and Women Power. Essays in State Feminism. Oslo: Norwegian University Press, 135 - 163.
- Hirdman, Yvonne 1990: The Gender System. Theoretical reflections on the social subordination of women. The study of power and democracy in Sweden. English series, report 40. Stockholm, 78, 190.
- Hult, Bettina & Sarvimäki, Anneli 1982: Professionell vård och vårdutbildning. Tehy nr 4, 30 – 32.
- Hyppönen, Hannele 2004: Tekniikka kehittyy, kehittyvätkö palvelut? Tapaustutkimus kotipalvelujen kehittymisestä teknologiahankkeissa. Stakes tutkimuksia 134. Helsinki.
- Härkönen, Ulla 1996: Naiskasvattajien käsityksiä tyttöjen ja poikien työn tekemisestä sekä äitien ja isien työkasvatuksesta. Joensuu: Joensuun yliopisto. 43 – 44, 177.
- Ihalainen, Lauri 2004: Savon Sanomat 26.03.2004.
- Ilta Sanomat 13.-14.03.2004. Useita eri otsikoita.

- Jaakkola, Jouko; Pulma, Panu; Satka, Mirja & Urponen, Kyösti (toim.) 1994: Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaaliturvan historia. Sosiaaliturvan keskusliitto. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy, 301 – 302, 323.
- Julkunen, Raija 1994: Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä. Teoksessa Anttonen, Anneli; Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.): Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino, 179 – 194.
- Julkunen, Raija 1999: Hoiva - yksityinen asia ja osa kansalaisuutta. Hyvinvointikatsaus 1999, 79 - 100.
- Julkunen, Raija 2002: Timanttiakin parempi ystävä? Hyvinvointivaltion murroksen sukupuolittuneet seuraukset. Teoksessa Holli, Anne; Saarikoski, Helena & Sana, Elina (toim.):Tasa-arvopolitiikan haasteet. Porvoo: WSOY.
- Kandolin, Irja 1997: Gender, Worklife and Family Responsibilities in Finland and Estonia. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kannisto, Tarna 1997: Henkilökohtainen on poliittista. Naiseus, feminismi ja vastarinta. Muutoksen kevät nro 7, 4 – 5.
- Kasvio, Antti 1994: Uusi työn yhteiskunta: suomalaisen työelämän muutokset ja kehittämismahdollisuudet. Helsinki: Gaudeamus.
- Keränen, Marja 1987: Sukupuolijärjestelmä ja yksityisen ja julkisen siirtyvä raja. Teoksessa Saarinen, Aino; Hänninen-Salmelin, Eva & Keränen, Marja (toim.): Naiset ja valta. Tutkijaliitto. Jyväskylä: Gummerus, 21 – 28.
- Kilpeläinen, Arja 2000: Naiset paikkaansa etsimässä. Aikuiskoulutus naisen elämänsä rakentajana. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kinnunen, Petri 1999: Haastava kolmassektori. Pohdintoja tutkimuksen ja toiminnan moninaisuudesta. Hokkanen, Liisa; Kinnunen, Petri & Siisiäinen, Martti (toim). Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Kivimäki, Riikka 1996: Yrittäjät, perhe ja sukupuoli. Teoksessa Kinnunen, Merja ja Korvajärvi, Päivi (toim.): Työelämän sukupuolistavat käytännöt. Tampere: Vastapaino, 109 – 118.
- Kiviniemi, Kari 2001: Autonomian ja ohjauksen suhde verkko-opetuksessa. Teoksessa Sallila, Pekka & Kalli, Pekka (toim.): Verkot ja teknologia aikuisopiskelun tukena. Jyväskylä: Gummerus, 74 – 97.
- Kodinhoitajattaren johtosääntö perusteluineen 1931, 1.
- Kohti uutta työtä 2000: Uusi työ - kansalaisjärjestöjen yhteinen työllisyysprojekti. Helsinki.

- Koivunen, Anu 1996: Emansipaatio. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.): Avainsanat - 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 77 - 109.
- Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne 1996: Kritiikki, visiot ja muutos – feministinen purkamis- ja rakentamisprojekti. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.): Avainsanat - 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 9 – 34.
- Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne 1996: Paikantuminen. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.): Avainsanat - 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 271 - 292.
- Kolb, David, A. 1984: Experiential learning. Experience as the source of learning and development. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Korhonen, Anne 2003: Sie viet, mie vikisen. Pohjoisen naiskaupan uhrin lehtikirjoituksissa. Teoksessa Naskali, Päivi; Autti, Mervi; Keskitalo-Foley, Seija; Korhonen, Anne & Kutuniva, Mervi (toim.): Tuulia. Feministisiä näkökulmia lappilaiseen sukupuolikulttuuriin. Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja 4. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino, 145 - 169.
- Koro, Jukka 1993. Aikuinen oman oppimisensa ohjaajana: itseohjautuvuus, sen kehittyminen ja yhteys oppimistuloksiin kasvatustieteen avoimen korkeakouluopetuksen monimuotokokeilussa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Koski, Jussi T. 1998: Infoähky ja muita kirjoituksia oppimisesta, organisaatioista ja tietoyhteiskunnasta. Helsinki: Gummerus.
- Kuusipalo Jaana 1994: Emännät ja työläisnaiset 1930 - 1950-lukujen politiikassa. Oppaina Tyyne Simonen ja Tyyne Leivo-Larsson. Teoksessa Anttonen, Anneli & Henriksson Lea & Nätkin Ritva (toim.). Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino, 157 – 178.
- Laitinen, Lea 1989: Mikä on kielen subjekti? Teoksessa Heinämaa, Sara (toim.): Naisten tieto. Juva: WSOY, 244 – 266.
- Laki naisten ja miesten tasa-arvosta 8.8.1986/609.
- Laki terveydenhuoltohenkilöstön ammatinharjoittamisesta 559/1994.
- Laki yhdistelmäluokasta 1998.
- Lampela, Katariina & Lahelma, Elina 1996: Tytöt ja pojat peruskoulussa – kouluhenkilöstön näkemyksiä tasa-arvosta. Teoksessa Jakku-Sihvonen, R., Lindstöm, A. Ja Lipsanen, S. (toim.). Toteuttaako peruskoulu tasa-arvoa? Helsinki. Opetushallitus, 235.
- Lehtinen, Lasse 1999: Naisen paras ystävä. Helsingin Sanomat 23.5.1999.

- Lehto, Juhani & Blomster, Peter 2000: Talouskriisin jäljet sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmässä. Teoksessa Uusitalo, Hannu; Parpo, Antti & Hakkarainen, Anni (toim.): Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus. Stakes, Raportteja 250, Helsinki.
- Liljeström, Marianne 1996: Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.): Avainsanat – 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 111 – 138.
- Liljeström, Rita 1986: Sukupuolijärjestelmä ja naisten työ. Teoksessa Rantalaiho, Liisa (toim.): Miesten tiede ja naisten puuhut. Tampere: Vastapaino, 84 – 108.
- Lister, Ruth 1997: Citizenship, Feminist Perspectives. London: Macmillan.
- Manninen, Jyri 2000: Kurssikoulutuksesta oppimisympäristöihin – Aikuiskoulutuskäytäntöjen kehityslinjoja. Teoksessa Matikainen, Janne & Manninen, Jyri. Aikuiskoulutus verkossa: Verkkopohjaisten oppimisympäristöjen teoriaa ja käytäntöä. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Oppimateriaaleja 93, 29 – 40.
- Markkola, Pirjo 1990: Pirtissä ja pellolla, kotona ja konttorissa. Teoksessa Aromaa, Vuokko & Immonen, Kari (toim.): Markkola, Pirjo; Nenola, Aili; Ollila, Anne; Rautala, Helena & Setälä, Päivi. Naisen elämä. Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit. Helsinki: Otava, 349 – 420.
- Martikainen, Riitta 1990: Hyvän naisen lisä. Työehdot, sopimustoiminta ja sukupuoli. Työelämän tutkimuskeskus. Tampere, 9.
- Matero, Johanna 1996: Tieto. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.): Avainsanat – 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 245 - 269.
- Matikainen, Janne 2001: Vuorovaikutus verkossa. Verkkopohjaiset oppimisympäristöt vuorovaikutuksen näyttämönä. Oppimateriaaleja 111. Helsingin yliopiston Tutkimus- ja koulutuskeskus Helsinki: Yliopistopaino, 78.
- Metsämuuronen, Jari 2000: Maailma muuttuu – miten muuttuu sosiaali- ja terveysala? Toinen tarkastettu painos. Helsinki.
- Mezirow, Jack 1995: Kriittinen reflektio uudistuvan oppimisen käynnistäjänä. Teoksessa Mezirow, Jack ym.: Uudistuva oppiminen. Kriittinen reflektio aikuiskoulutuksessa. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, oppimateriaaleja 23. 17 – 39.
- Miettinen, Reijo 2000: Konstruktivistinen oppimiskäsitys ja esineellinen toiminta. Aikuiskasvatus 4, 276 – 292.

- Naumanen, Päivi 1994: Tiedon, taidon ja vallan teillä. Miesten ja naisten kouluttautuminen ja työ. Turun yliopiston koulutussosiologian tutkimuskeskus. Raportteja 22. Turku: Turun yliopisto.
- Nevgi, Anne & Tirri, Kirsi 2001: Oppimista edistävät ja estävät tekijät verkko-opiskelussa. Teoksessa Sallila, Pekka & Kalli, Pekka (toim.): Verkot ja teknologia aikuisopiskelun tukena. Helsinki: Gummerus, 117 – 151.
- Nieminen-Sundell, Riitta 1998: Onks fööniki tekninen laite? Sosiologian pro gradututkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Nykänen, Anna-Stina 1999: Naistutkimuksen Pikku Myy. Helsingin Sanomat 11.04.1999.
- Nätkin, Ritva 1997: Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. Tampere: Tammer-Paino Oy, 15 – 16, 159 – 164, 230.
- Opetushallitus 1999: Sosiaali- ja terveysalan perustutkinto. Ammatillisen peruskoulutuksen opetussuunnitelman ja näyttötutkinnon perusteet. Helsinki. Opetushallitus, 13 – 16.
- Opetusministeriön päätös 25.03.1998/55/330/97.
- Paldanius, Anneli 2002: Lähimmäisenrakkaus hoitotyön koulutuksessa: miten hoitotyön opiskelijat kokevat lähimmäisenrakkauden koulutuksen ja työkokemuksen edetessä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Panzar, Mika 1996: Kuinka teknologia kesytetään? Kulutuksen tieteestä kulutuksen taiteeseen. Hämeenlinna: Hanki & Jää.
- Pateman, Carole 1989: *The Disorder of Women*. Stanford: Stanford University Press.
- Pateman, Carole 1992: ”Equality, Difference, Subordination. The Politics of Motherhood and Women`s Citizenship. Teoksessa Bock & James, 19.
- Puhakka, Helena 1998: Naisten elämäntietä nuoruudesta aikuisuuteen – koulutuksen merkitys elämäntietä. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja 42. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Pulma, Panu 2004: Melkein ilman aitan polulla astelevaa emäntää. Helsingin Sanomat 21.03.2004.
- Purra, Pia & Tainio, Liisa 1989: Mitä on tutkittu, kun on tutkittu kieltä. Teoksessa Sara, Heinämaa (toim.): *Naisen tieto*. Juva: WSOY, 218 – 239.
- Pylkkänen, Anu 1999: Suomalainen tasa-arvo. Teoksessa Apo, Satu; Pylkkänen, Anu; Lähteenmäki, Maria; Kuusipalo, Jaana; Julkunen, Raija; Lehto, Anna-Maija; Nikula, Paavo; Eskola, Katariina & Nenola, Aili (toim.): *Suomalainen nainen*. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy, 24 – 38.

- Rantalaiho, Liisa 1994: Sukupuolisopimus ja Suomen malli. Teoksessa Anttonen, Anneli; Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino, 9 – 30.
- Rinne, Risto & Salmi, E. 2000: Oppimisen uusi järjestys. 2. painos. Tampere: Vastapaino, 112, 174 – 175.
- Rojola, Lea 1996: Ero. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.): Avainsanat – 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 159 - 178.
- Ronkainen, Suvi 1999: Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus. Tampere: Tammer-Paino Oy, 15 – 16, 44, 56 - 58, 186 – 187.
- Ronkainen, Suvi 2000: Sandra Harding – Sijoittautumisen ja sitoutumisen tietoteoreetikko. Teoksessa Anttonen, Anneli; Lempiäinen, Kirsti & Liljeström, Marianne (toim.): Feministejä – aikamme ajattelijoita. Tampere: Vastapaino, 161 – 186, 255.
- Rotkirch, Anna 2000: Pirstoutunut vanhemmuus. Teoksessa Hoikkala, Tommi & Roos, Jeja-Pekka (toim.): 2000-luvun elämä. Sosiologia tarinoita vuosituhaten vaihteesta. Helsinki: Gaudeamus.
- Ruohotie, Pekka 1998: Motivaatio, tahto ja oppiminen. Helsinki: Edita.
- Räisänen, Arja-Liisa 1995: Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto - ja seksuaalivalistusoppaissa 1865-1920. Helsinki: Vammalan kirjapaino Oy, 136 – 139, 143 – 144.
- Räty, Olli 1982: Koulutus ammattiin. Porvoo: WSOY.
- Saarikoski, Helena 2001: Mistä on huonot tytöt tehty? Helsinki: Tammi, 27, 122 – 124.
- Saarikoski, Petri 2001: Pioneerien leluista kulutuselektronikaksi. Suomalainen kotimikroharrastus tietotekniikan murroksessa 1980-luvun alusta 1990-luvun puoliväliin. Turun yliopisto, Yleinen historia.
- Saarinen, Aino; Hänninen-Salmelin, Eva & Keränen, Marja (toim.) 1987: Naiset ja valta. Naisnäkökulmia ”hyvinvointivaltioon”. Jyväskylä: Gummerus Oy, 21 – 24, 59.
- Saarinen, Satu 2003: Kutsuttuna ja kiellettyinä. Teoksessa Naskali, Päivi; Autti, Mervi; Keskitalo-Foley, Seija; Korhonen, Anne & Kutuniva, Mervi (toim.): Tuulia. Feministisiä näkökulmia lappilaiseen sukupuolikulttuuriin. Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja 4. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino, 81 – 114.
- Sallila, Pekka & Malinen, Anita (toim.) 2002: Opettajuus muutoksessa. Helsinki: Kansanvalistusseura.

- Sarvimäki, Anneli & Stenbock-Hult, Bettina 1990: Hoitoa ja huolenpitoa. 2. painos. Hämeenlinna: Karisto Oy:n kirjapaino, 11 - 14.
- Setälä, Päivi 1988: Moni/nainen historiaan. Naishistorian sanoma. Teoksessa Setälä, Päivi & Kurki, Hannele (toim.): Akanvirtaan. Johdatus naistutkimukseen. Helsinki: Yliopistopaino, 139 – 157.
- Snellman, Saska 2004: Ehdolle omilla ehdoilla. Helsingin Sanomat 21.03.2004.
- Strandell, Harriet 1984: Kolmen sukupolven kokemuksia työstä ja perheestä. Teoksessa Haavio-Mannila; Elina; Jallinoja, Riitta & Strandell, Harriet (toim.): Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja. Porvoo: WSOY, 203 – 294.
- Sulkunen, Irma 1989: Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. WSOY. Juva, 20- 22, 23 – 28, 80, 114 – 115.
- Suomen perustuslaki, 6 §.
- Talli, Riikka 2004: Sukupuolierot eivät ole hävinneet koulutusalan valinnassa. Helsingin Sanomat 21.03.2004.
- Tedre, Silva 1999: Hoivan sanattomat sopimukset. Tutkimus vanhusten kotipalvelun työntekijöiden työstä. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 40. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Tedre, Silva 2001: Kylvyn sosiaalipolitiikkaa. Kirjaesittely Julia Twiggin kirjasta ”Bathing – the Body and Community Care”. Yhteiskuntapolitiikka 1, 79-8.
- Tella, Seppo. 1997: Verkostoituva viestintä ja tiedonhallintaympäristö opetuksen tukena. Teoksessa Lehtine, Erno (toim.): Verkkopedagogiikka. 41 – 59.
- Tuohimaa, Marika 2001: Dekonstruktio ja oikeudenmukaisuus. Jacques Derridan dekonstruktion etiikasta. Teoksessa Heinämaa, Sara & Oksala, Johanna (toim.): Rakkaudesta toiseen. Kirjoituksia vuosituhannen vaihteen etiikasta. Tampere: Gaudeamus, 133 – 164.
- Turkle, Sherry 1995: Life on the Screen. Identity in the Age of the Internet. New York: Simon & Schuster.
- Twigg, Julia 2000: Bathing – the body and community care. London: Routledge.
- Uotinen, Johanna; Tuuva, Sari; Vehviläinen, Marja & Knuuttila Seppo (toim.) 2001: Verkkojen kokijat. Paikallista tietoyhteiskuntaa tekemässä. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy, 27 – 28, 166 – 167, 169 – 176.
- Uotinen, Johanna 2003: ”Ei minusta tullut kokopäiväistä moponi virittäjää. Nuoret miehet, maskuliinisuus ja tietotekniikka. Teoksessa Mikä ero? Kaksikymmentä kirjoitusta yhteiskunnasta, kulttuurista ja sukupuolesta. Helsinki: SKS, 232 – 254.

- Vehviläinen, Marja 1996: ”Maailmoista ilman naisia” tietotekniikan sukupuolieroihin. Teoksessa Kinnunen, Merja & Korvajärvi, Päivi (toim.): Työelämän sukupuolistavat käytännöt. Tampere: Vastapaino, 143 – 170.
- Viramo, Petteri & Sulkava, Raimo 2001: Muistihäiriöiden ja dementian epidemiologia. Helsinki: Duodecim.
- Vuori, Jaana 2001: Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tampere: Tampereen yliopisto, 85 – 86.
- Voutilainen, Päivi; Saranto, Kaija; Peiponen, Aira & Mikkola, Taru (toim.) 2001: Hoitotyön vuosikirja. Hoitotyön tulevaisuus. Helsinki: Tammi, 66 – 69, 142 – 143.
- Väestöliitto, ohjelma – säännöt 1941 ja 1942, 17 – 20.
- Widding Isaksen, Lise 1992: Dirty Bodies – Polluted Minds. On the Bodily Mode of Care-Work and the Purification Processes in the Professions. Paper on the Conference “Women and the Welfare State of Europe”, June 1992. London: Kingston Polytechnic.
- Wichterich, Christa 1998: Globalisoitu nainen. Raportteja epätasa-arvon tulevaisuudesta. Alkuperäinen teos Die Globalisierte Frau. Keuruu: Otava.

Elektroniset lähteet:

<http://www.maijavilkkumaa.net/sanat> (luettu 19.03.2004).

<http://minedu.fi/julkaisut/koulutus/2004> (luettu 19.03.2004).

www.viestintasuunnittelupolicon.fi/anneli/linjanvetaja.htm (luettu 16.03.2004).

www.eslomake.mol.fi (luettu 19.03.2004).

Radio- ja TV-ohjelmat:

Ylen Aamu TV, uutiset 11.02.2004

Ylen Aamu TV, uutiset 18.03.2004

Yle Q, Jaana Kuusipalon radiohaastattelu 19.03.2004. Haastattelijana Tuomas Enbuske.

Luennot:

Ronkainen, Suvi ja Kortteinen, Matti 11/2002. Tutkimuksenteon prosessi. Lapin yliopisto.

LIITTEET

Työvoimakoulutustiedot 09.04.2002	liite 1
Esite lähihoitajakoulutuksesta	liite 2
Tutkimuslupa-anomus	liite 3
Tutkimuslupa	liite 4
Henkilökohtainen esittely	liite 5
Suostumuslomake	liite 6
Kyselylomake	liite 7
Tutkimusteemat	liite 8
ESR Tutamnet hankekuvaus	liite 9